శ్రీ

చింతామణి.

ఇది మాసమున కొకసారి ప్రకటింపఁబడును.

సంపుటము ౨] రాజమహేంద్రవరము. హేవిళంబిసంవత్సర భాద్రపదమాసము. [సంచిక. 3.

కృతివిమర్శనము.

శ్రీ సుజనరంజనీ ముద్రాక్షరశాలయందు ముద్రితములై ప్రకటింపఁబడిన (౧) రాజశేఖరవిలాసంబను భల్లాణ చరిత్రంబును, (౨) ద్వ్యర్థిప్రబంధమగు ధరాత్మజాపరిణయంబును, (3) శృంగారప్రబంధమగు లక్షణాపరిణయంబును మా కార్యస్థానము నలంకరించినవి వీనిలో మొదటిదియగు రాజశేఖరవిలాసము కవి సార్వభౌమ బిరుదాంకితులగు కూచిమంచి తిమ్మకవిగారిచే రచింపఁబడినది. ఈ గ్రంథము భక్తిరస ప్రధానము. ఈ గ్రంథపీఠికయందీకవినిగూర్చియు శైలినిగూర్చియు పూర్తిగా వ్రాయబడినందున మేమిచ్చోట వానినిగూర్చి విశేషముగా వ్రాయనక్కఱలేదు ఈ కావ్యమునందలి కథాంశము జంగమభక్తుఁడగునట్టి సింధుదేశపు రాజగు భల్లాణుని చరిత్రమై యున్నది ఎవ్వరేమి యడిగినను లేదనక యిచ్చెదనని ప్రతిజ్ఞపట్టిన భల్లాణుని సత్యసంధత నరయఁగోరి ఈశ్వరుఁడు కృత్రిమజంగమవేషమున నారాజునొద్దకుఁబోయి యుత్తమజాతిస్త్రీ కావలెనని కోరగా భోగవనితలయందట్టి యువతి కానరానందున తన పట్టమహిషియగు చల్లాంబతో నీవింతజెప్ప యామె దానినంతయు శివలీలగా గ్రహించి పతియాజ్ఞబడసి యక్కపటజంగముని కౌఁగిలింప నతఁడామె చేతులలో బసిబిడ్డయై నిలచె ఇదియంతయు రాజశేఖరవిలాసంబగుటచే నీకథకు రాజశేఖరవిలాసంబను నామము కలిగెను ఈకవి శైలి నుదాహరించుటకై క్రింద గొన్నిపద్యముల బొందుపఱచుచున్నాము

మ. శశికాంతోపలజాల నిర్మిత మహాసౌధాగ్ర భాగోల్లస
ద్విశదాబ్జారిముఖీ జనాంచిత ముఖావిర్భూతమందస్మితా
తిశయ ప్రస్ఫుటకౌముదీ ముదితహృద్దేశానిశోద్యచ్చకో
రశకుంతావళియై తనర్చుఁ జెలువారన్ దత్పురం బెంతయున్ — ప్ర. ఆ.

మ ప్రమథాధీశునిఁజూడ నొక్కచెలి శుంభత్ప్రక్రియన్ వచ్చుచో
నమర న్నభ్వమొగంబుపైఁ గుడులు చెల్వారెం గడున్వీడి స
త్కమలేందీవర వజ్రపుష్ప నవమాఖ్య ప్రోల్లసద్రూపికా
సుమమధ్యంబుల సంచరించు మధుపస్తోమంబులోయన్నగన్ — ద్వి ఆ

ఉ పద్మము లెంతయు న్నెబగుఁ బానివె సన్ముకుళింప విస్ఫుర
త్సద్మములందు భూసురులు తత్సమయక్రియ లాచరింపఁగా
సద్మము మీరు వారలగు సామజయానలకెల్లఁ జాల హృ
త్పద్మము లుల్లసిల్ల రవి పశ్చిమవారిధిఁగ్రుంకె నత్తఱిన్ — తృ ఆ

ధరాత్మజాపరిణయము.

ఈ ద్వ్యర్థి కావ్యము క్రొత్తలంక మృత్యుంజయకవిచే రచింపఁబడినది ధరాత్మజ యన సీతాదేవికిని పార్వతికినిగూడ యర్థము కావున నీకావ్యంబున సీతారాముల యొక్కయుఁ బార్వతీపరమేశ్వరులయొక్కయు పరిణయకథ వర్ణింపఁబడినది ఈకథనే తిరుమల బుక్కపట్టణపు వేంకటాచార్యుఁడు "అచలాత్మజా పరిణయం" బనుపేర ద్వ్యర్థి కావ్యముగా రచించియున్నాఁడు ఈ మృత్యుంజయకవి అమలాపురంతాలూకాల్లోని క్రొత్తలంక వాస్తవ్యుఁడైనట్టును రమారమి నూటపాతికసంవత్సరములక్రిందటి వాఁడనియును పీఠికయందు వ్రాయఁబడియున్నది ఈగ్రంథంబునుండి కొన్నిపద్యముల నుదాహరించుచున్నాము.

క వెలయు నిలయందు భూభృ। త్కులవర్యుఁడు సుగుణరత్న గురుఖనిజన కం
డలఘుసమున్నతిచే ను। జ్వలిత యశోభారమహిమవంతుండనగన్. — ప్ర ఆ.

చ అవిరళతన్వసంత ఋతువందున మందతరాఖిలద్విజ
ప్రవరముఖోదిత శ్రుతి సుపర్వసమాగమహేతువాక్యముల్
వివిధగతిన్ జెలంగగను వృత్రహముఖ్యులకు న్లభించు నాస
వనము నన్యథేష్టముగ సంచరణం బొనరించి యుబ్బగన్ — ద్వి. ఆ

చ. అమరులు పుష్పవృష్టిఁగురియ న్మఱి యంతవిధూతకల్మష
ప్రమదము నీశ్వరుండు గని భాగ్యమన న్నిజధర్మగేహినీ
సముచితయోగమబ్బెనని సర్వమునీంద్రులు సంస్తుతింప ను
త్తమమతి రామభద్రగుణతత్వము దాఁ గొనియాడె నెంతయున్. — తృ ఆ

చ అఁటఁజని కాంచి రంతమును లయ్యచలేశ నివాసదేశమౌ
కటకవతంసముం గనక కల్పితసాల శిరఃప్రదేశ సం

ఘటిత మనోజ్ఞహీరమణి కాంతి మృషాబస కాంతలాలసా
చటులరయా ్వితాను గతసారసదీ ఘురాజహంసముక్ — చ. ఆ.

లక్షణాపరిణయము.

శృంగారరసప్రధానంబగు నీకావ్యము వర్తమానమందు కాకినాడకాలేజిలో నాంధ్రపండితులును, గోదావరిమండలములోని వింజరము గ్రామవాస్తవ్యులును నగు మహారాజశ్రీ శృంగారకవి శర్వారాయకవీశ్వరునిచే రచింపఁబడినది. ఈ కృతికర్త తాతతండ్రులనాటనుండియు శృంగారకవిత్వమును చెప్ప వాఁడుకనుపట్టి వీరి కుటుంబమువారికి శృంగారకవివారను పౌరుష గృహనామము కలిగెను. ఈ గ్రంథము రచింపఁబడి పదిసంవత్సరములు కావచ్చినది ప్రకృతమం దీయనవయస్సు ముప్పది సంవత్సరములు శ్రీకృష్ణుని యష్టమభార్యయు మద్రదేశాధీశ్వరుని పుత్రియునగు లక్షణ యొక్కయు శ్రీకృష్ణునియొక్కయు పరిణయమహోత్సవకథ నీగ్రంథమునందు కృతికర్త గారు చక్కగావర్ణించియున్నారు ఇయ్యది మూడాశ్వముల గ్రంథము ఈకవియొక్క మృదుమధురశైలియు, వర్ణనా సామర్థ్యంబును నీక్రిందిపద్యంబులవలన దేటపడగలవు.

ఉ. తాను మరుత్తునాఁబరగి తత్పురి నల్లనఁజేరియుం జగ
త్ప్రాణుఁడనం జరించి తమదార పరీమళరాశి నాశలం
బూనుట గంధవాహుఁడయి పొల్చినవారలు రోసి త్రోయఁగా
లూనక భీతిఁబాయుటనె యా శుగనామము గాలిదాలిచెన్.—ప్ర ఆ

చ. అనఁగు పొలంతి జంఘమకరాంక విలాసముఁజూప మీనకే
తనగతిఁ గన్నులొప్పినను దారనఖంబులు సూనకాండ భా
సనెసఁగఁగాననంగ ఘనసంపద మధ్యము జెందఁజూచి యీ
ర్ష్యనుబలెఁగావిమోవి యలరారెడు నిక్కుశరాసనస్థితిన్ — ద్వి. ఆ.

మ. వనితాక్రీడసితాసితారుణ సరోజాతోత్పలవ్రాత కృం
తన తాపంబు సరోవరంబు నలుసంతంజెంద దత్యాశఁ ద
త్తనుభర్త్సాభర పద్మరాగ, రదముక్తా, హాసహీరాప్తికై
ధనమూలంబు జగంబులన్న పలుకు తథ్యంబు లూహింపగన్.— ద్వి ఆ.

చ. హరిహరిణాక్షియు న్సమసమంచిత శయ్యవసించి యాశఁ డీ
శ్వరి, శతపత్రశాలిశచి, స్రష్టసరస్వతి, హేళిఛాయ, భా
స్వరతరపుష్పధ న్వరతి, వాసినెసంగి యొసంగిరంత బం
ధుర వసుధాసుధాశన వధూవరకోటికి గంధవీటికల్.— తృ. ఆ.

గీతగర్భకోత్సాహ సరసనీరజాతనయన సద్వనీవసంతభూ
భరణ పత్త్రిరాజ తురగభవ్యపావనాఖ్యహా
నిరతహాటకాచ్ఛ వసననీరదాభదేహ స
చ్చరిత వాసుదేవ విబుధజాలవంద్య బ్రోవుమీ — కృ ఆ

పైన చెప్పఁబడిన మూఁడుగ్రంథములు సుజనరంజనీ కార్యస్థానమునందు కాకినాడలో దొరకును వలయువార లచ్చటికి వ్రాసి గ్రంథంబులఁ బడయవచ్చును.

వాసవదత్తాపరిణయము.

వాసవదత్తాపరిణయమను నీప్రబంధము వక్కలంక వీరభద్ర కవీంద్రునిచేఁ బదునెనిమిదవ శతాబ్దమునందు రచింపఁబడినది ఈ ప్రబంధమును నూతనముగా వక్కలంక భీమశంకరుఁడుగారు రచ్చొత్తించి ముద్రింపించిరి ఈ గ్రంథము పీఠికాపురాధీశ్వరులైన రావు మాధవరాయ నృపాలుని కంకితము చేయఁబడినది ఇందలి కథ సుబంధకవికృతమగు సంస్కృతనాటకము ననుసరించి వ్రాయఁబడినది ఈ కావ్యము శృంగార రసప్రధానము శైలి మృదువై మనోహరముగానున్నది పాటలీపుత్త్ర పురాధీశుండగు చింతామణి నృపవరుని కుమారుఁడగు కందర్పకేతుఁడు స్వప్నమందొక లతాంగినిజూచి యదిమొదలు విరహవేదనకు లోనై రాజ్యమునువదలి ప్రియమిత్త్రుఁడగు మకరందునితో వనవిహారము సలుపుచు వింధ్యాటవీ పరిసరప్రాంత భూములందు సంచరింపుచు నొక కీరమువలన కుసుమపురాధీశుఁడైన శృంగార శేఖరుని యనుంగు పుత్త్రికయగు వాసవదత్తయొక్క వృత్తాంతము విని కీరముతోఁ గూడ నా రాజశేఖరుని యంతిపురంబు ప్రవేశించి వాసవదత్త నపహరించి తనతోఁ గూడ నశ్వముపై నునిచి వింధ్యాటవింజేరెను ఆ యడవియందు నివసించియున్న మునీంద్రుని శాపవశంబున నా లతాంగి శైలత్వము గైకొనెను కందర్పకేతుఁడు నిద్ర మేల్కాంచి వాసవదత్తను గానక దేశాటనంబుజేయుచు గొంతకాలంబునకు దిరిగి యావనంబుజేరి యొక పొదచాటుననున్న శిలావిగ్రహమును జూచి దానిని స్పృశించగా దానికి చైతన్యముకలిగి శాపకారణంబంతయు దెలియబరచెను తరువాత శీఘ్రకాలములోనే వారిద్దఱకుఁ బరిణయ మహోత్సవము జరుపఁబడెను, గ్రంథకర్తగారి శైలి నుదాహరించుటకై కొన్నిపద్యంబుల నీక్రింద బొందుపఱచుచున్నాము.

ఉ సారసగంధులందు మణిసౌధములం గయినేయువేళఁ గ్రొ
క్కారు మెఱుంగుఁ గన్నులను గజ్జలరేఖలు దిద్దిదిద్ది బ
ల్సోరణగంటి దారిఁ జను సోమునిఁ గాటుక గోరమీటినన్
చేరురమందు నాతనికిఁ జేర్చెఁ గళంకమునాటనుండియున్ — ప్ర ఆ.

శా. కాంతంబై సుమనోమనోజ్ఞ నవమాకందద్రు కాంతారసం
క్రాంతానంత మనోజసైనిక పటాగారావళీ భూతమం
జాంతస్సంజత పల్లవోదయ దిదృక్షానందిత స్వైరిణీ
స్వాంతంబై తనరె వసంతము లతాంతాలంకృతానంతమై. — ద్వి ఆ

చ. విరహకృశానురావ్యకృతవృత్తము మన్మథబాణ ఘర్షణ
స్ఫురదురువజ్రశాణము విశుద్ధమనుష్య మనోమరాళ సం
చరణమనోజ్ఞసైకతము సాధునిరీక్షణ పుష్పలిట్సితాం
బురుహము చంద్రబింబము సముజ్జ్వలవైఖరి నొప్పె నయ్యెడన్ — తృ ఆ.

స్రగ్ధర. నీరస్మేరాబ్జభృంగే నిరుపకరుణో న్నిద్రభద్రాంతరంగే
తీరప్రోద్యత్కుడుంగే దివిజమునికృతోదీర్ణవాక్యప్రసంగే
ధీరవ్రాతానుషంగే ధృతపవనముఖోద్దీర్ణ రంగత్తరంగే
పారావారాంగసంగే భవభయచకితం పాహిగంగే శుభాంగే. — చ ఆ.

ఉ. అత్తకు నాఁడుబిడ్డ కెదురాడకుమమ్మ నిజేశు డల్గినం
దత్తఱమందకమ్మ పతిదైవము నిక్కువమమ్మ యెప్పుడుం
బత్తినొనర్పు నాథుఁడని పల్కుము నిక్కకుమమ్మ యమ్మ నీ
వత్తిలుచొచ్చి బాంధవులనందఱఁ బ్రోవఁగదమ్మ యిమ్ముగన్ — పం ఆ

శ్రీ సేనాపతికుమారి.

ఈ వచనకావ్యము బళ్లారిమండలములోని రాయదుర్గవాస్తవ్యులును “విజ్ఞానవర్ధనీ” పత్రికాధిపతులునగు మ-రా-శ్రీ వై- నారాయణమూర్తిగారిచే రచింపఁబడినది ఇందలి కథ మనోహరముగానే యున్నది. ఈగ్రంథ మాంగ్లేయకథల ననుసరించి వ్రాయఁబడినట్లు కానుపించుచున్నది ఇందలి గుణాగుణములనుగూర్చి మేమంతగా వ్రాయనక్కరలేదు. చదువరులకే విశదము కాగలదు వలయువారు గ్రంథకర్తగారికి వ్రాసి పుస్తకములఁ బడయవచ్చును దీనివెలమాత్రము మిక్కిలి యధికమని మేమూహించుచున్నాము.

సత్యసాధిని.

చెన్నపురియందలి ఆర్యమతసమాజమువారి యాదరణక్రిందను శ్రీసుబ్రహ్మణ్యాభినవసచ్చిదానందభారతీస్వాములవారి యాజ్ఞానుసారముగ నీ పత్రిక టి- యే- సామినాథ అయ్యరువారిచే మాసమున కొకసారి ప్రకటింపఁబడుచున్నది ఇందు భాషావిషయములు మత, వేదాంత శాస్త్రవిషయములు లోనగునవి ప్రచురింపఁబడుచుండును వర్తమానమందు మిగుల బ్రసిద్ధిగాంచి, యపరశంకరులని వాడబడుచున్న శ్రీ వివేకానంద

సరస్వతీ స్వాములవారి యుపన్యాసములు మొదలగునవీ పత్రికయందు భాషాంతరీకరింప బడుచున్నవి. పత్రిక సర్వజనసామాన్యగ్రాహ్యమైన సులభశైలిని వ్రాయఁబడుచున్నది. హిందూ మతోద్ధారణకై పాటుపడుచున్న శ్రీ అయ్యరువారి యుద్యమములు నిర్విఘ్నముగా కొనసాగించుటకు సర్వేశ్వరుని మే మెల్లప్పుడును ప్రార్థించుచున్నాము. ఆంగ్లేయభాషయందు బ్రచురింపఁబడుచున్న 'బ్రహ్మవాదిని', 'ప్రబుద్ధభారత' మొదలగు పత్రికలవలెనే నీ 'సత్యసాధు' యు దేశమందంతటను వ్యాపించి సార్థకనామమై జనులకు మోక్షమార్గోపదేశినియై చిరకాలము వర్ధిల్లుగాత! ఈపత్రికకు చందా సంవత్సరమునకు మూడు రూపాయలుమాత్రమే కావున హిందూమతాభిమానులందఱును దీని నాదరింతురని దృఢముగా నమ్ముచున్నాము.

అంతఃపురోపన్యాసము.

ఆర్యపుత్రా? కరవుదినములుకూడ వచ్చినవి ఏమిబుద్ధి! ఇంటనున్న గొడుగు నిచ్చివేసితిరి ఏబదిరూపాయ లప్పిచ్చితిరి బంతులాటలక్రింద ద్రవ్యమంతయు పాడు చేయుచుంటిరి. ఇవి మూడునుగాక పైపెచ్చు మరియొకవ్యవహారమున బ్రవేశించినారట నిజమేనా?

ఏమి వ్యవహారము?

ఏవ్యవహారమా? నేనంతవెఱ్ఱిదాననుగాను మీరుచేయు పనులన్నియు నాకు గోచరములే.

మొన్న ముక్కోటిఏకాదశినాడు మనమందరము స్నానమునకుఁ బోవుచున్నప్పుడు మీవైపుజూచి కనుసైగఁజేసినవారెవరు? నేను జూడలేదనుకున్నారా యేమి!

మీరెందు కట్లు బొంకజూచెదరు? మీమాటలయందు నాకు నమ్మకముపోయి చాలదినములయినది.

మీ రింతప్రొద్దుపోవువర కెక్కడనున్నారు!

పురమందిరసభలో నుపన్యాసములు వినుచున్నారా?

మీస్నేహితులందరు తొమ్మిదిగంటలకు లోపుననే ఇండ్లకువచ్చినారే? మీరొక్కరు మాత్రమే యుపన్యాసములు వినుచున్నారుకాబోలు? ఆహా! ఏమివింత! మగవారిని నమ్మరాదన్న సామెత యబద్ధమా? అగ్నిహోత్రసాక్షిగా బెండ్లియాడిన భార్యల విడనాడి 'పొరుగింటి పుల్లకూర రుచి' యనునట్లు పరస్త్రీల పొత్తు నపేక్షించి రేయింబవళ్లు వీథులవెంబడిఁ దిరుగుచు మర్యాదహీనులై చెడిపోయినవారెందరినో మీరెరిగి యుండియు తుదకు మీకున్ను అట్టి యవస్థయే సంప్రాప్తమయ్యెనా! అయ్యో! నేనేమి చేయుదును నాకు పిచ్చిపట్టినదనుకున్నారా?

అవును మీ పిచ్చిచేష్టలను చూచి నాకున్ను పిచ్చియెత్తుచున్నటులే కనుపడు చున్నది

మీరు చదివినచదువు తగలఁబెట్టనా! మీతండ్రిగారు సకలకష్టములను పడి వేలకొలఁది వ్యయపరచి మీచదువుకొరకెన్నిపాట్లుపడినారు? అవియన్నియు వ్యర్థములే కదా! పరదారాగమనము పాపహేతువు. మీరు బాల్యమునందే చదివియున్నారే! ఈచదువులన్నియు సన్నమైనవి కాబోలు? మీవంటి చదువుకున్న మూర్ఖులను జూచి కాబోలు పెద్దలు 'చదువుకున్నవానికంటె చాకివాడు మేల'ని చెప్పియున్నారు ఇట్టి చదువులు కాల్పనే?

మీరెందుకాప్రకారము నవ్వుచున్నారు? నవ్వుచుండుటలేదా? నాకు తెలియదనుకొనుచున్నారా? ఏమివెఱ్ఱి? మీపక్కదిండ్లాప్రకార మెందుకు కదలుచున్నవి మీకు నవ్వుటాలుగా నున్నదా? నవ్వు నాలుగువిధముల నష్టమని వినలేదా? మీరు నవ్వవచ్చును. నాకు నవ్వురాదు మిమ్మును చూచినప్పు డేడ్పువచ్చుచున్నది

మీకు సిగ్గగుచున్నదా?

ఏమి! మీసిగ్గు చిమిడినట్లేయున్నది దారాపుత్రాదులతో బహిరంగముగా స్నానమునకుఁ బోవునప్పుడా పరస్త్రీలతో సరసము? అహా! మంచిసరసమే! ఆ ఆడుపశువుకు బుద్ధిలేకపోయినను మీకైనా బుద్ధిలేదా? "చెట్టుచెడుకాలమునకు కుక్కమూతిపిందె" యనినట్లు నలుగురుబిడ్డలతండ్రియై మనుమలనెత్తు నీడువచ్చి తల మొకవైపున నెరిసినప్పుడా ఈవేషములు? వినినవారైన నేమనుకొనెదరో? పదిమందిలో తలయెత్తి తిరుగుచు నిట్టిపనులకొడఁబడినయెడల జనులేమనుకొనెదరో మీరెరుగుదురా? కళ్లుమూసుకొని పాలుద్రావు పిల్లివలె మీ రహస్యవర్తనము లెవరికిని గోచరములు కావనుకొనుచున్నారా?

ఆ సిగ్గుమాలిన దాని కాపురము చెడగొట్టినతరువాత దానిబ్రతుకు తెరవెట్లు? దాని నింటనుండి బయటదీసినతరువాత మీబ్రతుకెట్లు? నామాటిలో దుమ్ముపోయుట కదెక్కడ సంప్రాప్తమైనది? రేపు దానింటికిబోయి, దాని భవిష్యమంతయు దీసివేయు దును చూడండి నాప్రతిజ్ఞ?

నావి తప్పుడుమాటలనుచున్నారా?

తప్పుడుమాట లెవరివో స్పష్టమే? నేను వేఱుగ చెప్పనక్కరలేదు.

ఈమధ్య సంపాదన రాగిదమ్మిడియైనను లేదుగదా! పిల్లదానికి శుభ్రమైన పరికిణియైనను లేదు నామాట సరేసరి. ధరలు చూడబోతే రూపాయకు పదిసేర్ల బియ్యమైనా లేవు అధికారి వ్యవహారముచూస్తే అర్ధాన్నముగా నున్నది. మీవ్యవహా

రము చూస్తే ముండినట్లే యున్నది నలుగురు ‘ఛీ ఛీ’ యనుచున్నారు “ఇన్నాళ్లు బ్రతికి ఇంటివెనుక చచ్చినద’ నినట్లు నా బ్రతుకే ప్రకారముగా నున్నది

లేనిపోని మాటలు చెప్పకూడదనుచున్నారా? దాని కుటుంబము మిక్కిలి మర్యాదగలదా?

దాని మర్యాదయు దాని యన్నగారి మర్యాదయు ముండినట్లేయున్నది ‘లోయ మూయగలము కాని లోకము మూయగలమా!’ దానిని చిన్నతనములో నేబదియేండ్ల ముసలిముండాకొడుకునకు ధనాపేక్షచే గట్టిపెట్టినందుకు ప్రపంచ మందరు దాని యన్నగారికి గడ్డిపెట్టుచున్నారె? ఈ ముండ కాపురానికి వచ్చేటప్పటికి వానికి నవనాళ్లు వదలినవి ఈ ముండ ఎన్ని సంసారములు కూలద్రోయునో? చావుకు సిద్ధమై తలనెరసి మనుమలనెత్తి కూర్చున్నచోటనుండి లేవలేనివాండ్రైనను మగవాండ్రు తిరిగి వివాహమాడవచ్చునట? నోరువాయిలేని చిన్నపిల్లకు వైధవ్యమిప్పించవచ్చునట! సంసారసౌఖ్యముల నెరుగక ప్రపంచజ్ఞానములేక సప్తపాదములలో వైధవ్యమును పొందిన బాలవితంతువయినను పునర్వివాహ మాడకూడదట? ఆహా! ఏమి యీశాస్త్రములు! ఈ వెధవ తాటియాకు వ్రాతలు లగలబెట్టినట్లే యున్నవి. ఈ శాస్త్రము లాడువాండ్రే చేసినయెడల ఇంత పాడుగా నుండునా? “ధర్మపత్నీ సమేతస్య” అనవలెనట! ఆహా! ఏమి యీ కారికలు! ఆ రవ్వంత ప్రాణము చిటుక్కుమనిన తరువాత ప్రపంచమంతకును ధర్మపత్నియే? చనిపోయినవానికిమాత్రమే కాదు. బాలవితంతువుల నిట్టి దురవస్థనుండి తొలగించుటకు బ్రయత్నించు దేశాభిమానుల కెవరును ప్రోత్సాహము కలిగించి తోడుపడకూడదు కాబోలు? ఆహా యేమిచిత్రము ఇట్టి యభిప్రాయములు మారువరకును దేశమెట్లు బాగుపడును!

పురాకృతకర్మ మనుభవింపక తీరదనుచున్నారా?

పురాకృతకర్మము స్త్రీలకుమాత్రమే కాని పురుషులకు లేదు కాబోలు! పురుషుల కున్నపక్షమున వారెందుకు పునర్వివాహము లాడవలె?

అయ్యో! కర్తవ్యాంశమును మరచితిని. ఈ శాస్త్రచర్చ నాకెందుకు మీరు ప్రతిదినము సాయంకాల మెచ్చటికి బోవుచున్నారు?

హా! దైవమా! ఇది నా పురాకృతకర్మఫలము కాబోలు!

మీ రిట్టి యకార్యకరణముల కొడిగట్టి—

ఈప్రకారము ముపన్యసించుచుండగా భర్త నిద్రవోయినందున యుపన్యాసము మనకు పూర్తిగా దొరకలేదు

శా. కృష్ణుండాఁకి రణధ్వనుల్ నిగుడ నక్షీణాశుగశ్రేణి న
త్యుష్ణజ్వాలలు గ్రమ్మనేయ నతఁడుం దోర్ద్రోనవారించి యా
జిష్ణుప్రోద్భవు మేన శాత శరరాజిన్నిండఁ గీలింప వ
ర్ధిష్ణుండై యతఁడున్ మదింగనలి శౌరిన్ముంచె వాలమ్ములన్ ౧౩౫.

వ. మఱియును ౧౩౬.

ఉ. మచ్చరమెచ్చఁ గృష్ణుఁడు సమగ్రభుజాబలలీలఁ బేర్చి వి
వ్వచ్చుని దేహమంతయును వాఁడిశిలీముఖకోటి నుద్ధతిన్
గ్రుచ్చ నతండు నాహరి నకురింతవైఖరి నట్లుచేయఁ గ
మ్మచ్చులరీతిఁ బొల్చిరపు డా దనుజారియు నా కిరీటియున్. ౧౩౭.

వ. ఇవ్విధంబున నా కృష్ణార్జునులు మనంబున ఘనంబగు మత్సరంబున రామరావణుల
వైవడి సంధకాంతకాంతకులలాగున జలధరంబులచందంబున గర్జనంబులు నిగుడ
హుంకారంబులు మెఱయఁ బోరుచుండిరంత ఘటోత్కచాలంబస హలాయుధు
లును బాహ్లిక సోమదత్త భూరిశ్రవులును దృష్టకేతు నీల సుదక్షిణులును విందాను
విందులును గేకయ మహీపాలురేవురును యవనపాండ్యాధిపతులును ద్రుపద విరాట
రుక్మి సైంధవులును గూడి యాదవసైన్యంబు దైన్యంబునొంద శంఖంబులుపూరించి యు
ధనుష్టంకారంబులు గావించియుఁ గ్రూరనారాచంబుల మేనులఁగ్రుచ్చియు శరంబుల
నురంబుల వ్రచ్చియు భిండివాలంబుల గుండెలువ్రీలనొంచియు భల్లంబుల శిరంబులు
డొల్లఁద్రుంచియుఁ బేర్చి యార్చి రయ్యవసరంబున ౧౩౮

సీ. బాహ్లికుఁ డుఱక యంబకములుమూఁడుగ్రసేనుపైఁ బఱపినఁ జిమ్మరేఁగి
యత డొక్కతూపున నతనివిల్లుండించి యాఱుబాణముల రథ్యములఁజంపి
విరథుఁడై తనునేయ గురువృద్ధుపై శక్తియడరింప నది ఘోరమగుచువచ్చి
యతని వక్షస్స్థలం బవలీలనాఁటిన నెత్తురుగ్రక్కుచు నేలఁగూలె
నది గనుంగొని తత్పుత్రుఁడైన సోమ। దత్తుఁ డా భోజపతిమీఁద దారుణాస్త్ర
కోటు లడరించి యొకవాలుగొని రథమున। కుఱికి యాతని తలదెగనఱకెఁ గడిమి.

వ. మఱియు. ౧౪౦.

క. ఆయుగ్రసేను రథికుల। వేయువిధంబులఁ గలంచి విగతాసులఁగాఁ
జేయుచు బాహ్లికనందనుఁ। డాయోధన భీష్మమూర్తియై తనునొంపన్. ౧౪౧

గీ. నూఱుతూపులఁ జేకితానుండు సోమ। దత్తుపై నేసె నతఁడు చేయెత్తకుండ
మఱియుఁ బిడుగున కెనయైన మార్గణమున। నలిగియేసిన నవ్వీరుఁ డవనిఁగూలె.

గీ. పార్థుసేనలు దుఃఖవిభ్రాంతిఁ బొందె । హరివరూధిని సంతోష మడరి యార్చె
నది గనుంగొని మత్స్యేంద్రుఁ డలుకతోడ । నుద్ధవునిఁ దాఁకి యేసె శరోత్కరమున
క. ఆతఁ డవి నడుమ జడియుచు । భూతలమగలంగ నొక్క భూరితరాస్త్రం
బాతతగతి నేసి మహా । భూతము లదరంగఁ దనువు బోరన నడిచెన్. ౧౪౪
వ. ఇవ్విధంబున మత్స్యమహీనాయకుం డగు విరాటుండు దెగినఁ దద్బలంబు లాహా
నినాదంబు గావించె నయ్యాదవనాయకు బలంబులు సింహనాదంబొనరించె నంతఁ
బాంచాలపతి క్రుద్ధుండై యుద్ధవునిపై శస్త్రపరంపరలు పరఁగించిన నతండును
దోడ్తోన వారించె నయ్యవసరంబున ద్రుపదుండు. ౧౪౫
గీ. ఆఱుదూపుల నతని రథ్యములఁ దునిమి । నాలుగమ్ముల సారథి నఱికి యొక్క
కోల విల్లు ద్రుంచి వర్మంబు వ్రీల రెండు । శరములేసి యతఁ మీఁద శక్తిఁ బఱపె.
క. అది భూతలమదరంగా । నదరులు గ్రక్కుచును వచ్చి యా యుద్ధవు వె
ట్టిదముగఁ దాఁకుడు ధరణిం । జదికిలఁబడి మూలె పార్థుసైన్యములార్వన్. ౧౪౬
వ. ఇవ్విధంబున నుద్ధవుండు సమిద్ధరణింబడిన నడలుచు నక్రూరుండు క్రూరనారాచం
బుల ద్రుపదు గ్రుచ్చి నాలుగుబాణంబుల ఘోటకంబులఁ గూల్చి సారథి నొక్క
శాతశరంబున శిరంబు ద్రుంచి కేతు చ్ఛత్ర చామరంబులు భూతలంబునం దొర
లించిన నతండు విరథుండై వాలునుం బలకయుం బూని సింహచంక్రమణ విలాసం
బున నతని తేరిపయిం గవియుడు నతం డనేక నిశితశరంబులం బరగింపం ద వాలున
జడియుచుఁ జేర నేతెంచిన నయ్యక్రూరుం డర్థచంద్రబాణంబున నప్పాంచాలపతి
మూర్ధంబు ద్రుంచి సింహనాదంబు గావించిన. ౧౪౭
క. ఆ రవము విని శిఖండి మ । హారోషంబెత్తి చూడ్కి యక్రూరునిపై
ఘోరముగ నిడి రయంబునఁ । జేరఁగ నేతెంచి పటువిశిఖములఁ గప్పెన్. ౧౪౯
గీ. అతఁడు నేర్పునఁ ద్రుంచె నాయంబకముల
మఱియు ద్రుపదాత్మజుఁడు వాఁడిమార్గణముల
నతని రథ్యధనుర్ధ్వజయంతులను హ
రించి యొకకోల నతని ఖండించి యార్చె. ౧౫౦
వ. ఇవ్విధంబున నక్రూరుండు దెగిన నయ్యాదవబలంబుఁ జలంబునఁ బోరి కడికండలు
సేయు శిఖండిం గనుంగొని హైడింబ హలాయుధాలంబసులును ధృష్టకే
సైంధవ యవన రుక్మి పాండ్య భూరిశ్రవులును గేకయ పంచకంబును విందాను
విందులును దమతమ శంఖంబులు పూరించి యాదవబలంబు దఱియం జొచ్చి
యొక్కపెట్టున. ౧౫౧

సీ. కర్ణము ల్కుంభము ల్కరములుఁ బాదము ల్దంతముల్ దనువులుఁ దఱిగి తఱిగి
ముఖములుఁ గేసరంబులు చెవుల్ వీఁపులు తోఁకలు నుగ్గుగాఁ ద్రుంచి త్రుంచి
నొగలు కూబరములు దిగుమ్మొల్లు చక్రముల్ శీర్షంబులును బొడిచేసిచేసి
శిరములు ఉరములుఁ జెక్కులు ముక్కులుఁ దొడలుఁ గరంబులుఁ దునిమి తునిమి
యేనుఁగుల నొంచి హయముల యేపడంచి। యరదములఁ ద్రుంచి కాలురయదటుడించి
సంగరంబున నిశ్శంకశౌర్యమొసఁగ । నేర్పుమైఁ గూల్చి రక్షౌహిణీబలంబు ౧౫౨

వ. అంతమధ్యాహ్నంబయ్యె నప్పుడు శిఖండి ఘటోత్కచాదుల విక్రమంబునకు దేవత
లద్భుతంబునొంది యిట్లనిరి ౧౫౩

ఉ. రావణ కుంభకర్ణుల పరాక్రమముల్ మధునుగ్రవిక్రమ
శ్రీవిభవంబుఁ గైటభుని చేఁతయు నందకు దోర్బలంబు నా
భూవనితాకుమారకుని పోఁడిమిఁ గంటిమి గాని యిట్టి శౌ
ర్యావహకేళి సల్పెడు మహాత్ములఁ జూచి యెఱుంగ మెన్నఁడున్ ౧౫౪

వ. అని యగ్గడించిరయ్యెడ వరూథవరులు సింహనాదంబులు చేసినఁ దద్రవంబు విని సాత్యకి ప్రద్యుమ్నానిరుద్ధాదులు రయంబునఁ బఱతెంచి వారలపై శరవర్షంబులు గురియించి నిలువరించి రయ్యవసరంబున నవ్వలిచక్కి భీష్మ ద్రోణ కృప కర్ణులొక్కుమ్మడిఁ బ్రళయకాలరుద్ర చతుష్టయంబు తెఱంగున మెఱుపుమెఱసినభంగి యంత్రకారుల బాగున మెఱసి యొక్కచో ధనుర్గుణ ఝంకారంబులు నిగిడింపుచు నొక్కచో నిజహేతిప్రభావిలసితంబులు గావింపుచు నొక్కచోఁ గేతనంబులు మెఱయ రథవేగంబులు గనుపట్టంజేయుచు నొక్కచో సింహనాదంబులు సేయుచు నొక్కచో శంఖంబులుపూరించి విజృంభించుచుఁ గీలూడ్చినఁ గెడయు బొమ్మలమోజంగూలి కుప్పలుగొన నేకాక్షౌహిణీబలంబుఁ దునుమాడి యందు రక్తప్రవాహంబులు వఱపిరి హతశేషులు గాందిశీకులై యొండొరులు విఱిగిపడిన రథంబులసందున వీఁగియు గజకళేబరంబుల నుదిగియు సమాసీనంబులైన సైంధవంబుల పక్కెరలఁ జొచ్చియు శవంబులనడుమంబడి కాలుచేయాడించకయుం గొందఱు నిలువం దక్కినవారు కృష్ణకృష్ణ గావుమను నెలుంగుసూపఁ దన్నాదంబు విని యా మురాంతకుండును దారకునిచే రథంబు వేగంబునం బఱపించి తన సేనకుం జెయివీచి యోడకుండని నిలువరించు నవసరంబునఁ బ్రొద్దుగ్రుంకె నంతకమున్న యర్జునుండు తమసైన్యంబులం దివియించి భీష్మ ద్రోణ కృపాశ్వత్థామ ధర్మజ సుయోధన కర్ణాదులుం దానును గరదీపికా సహస్రంబులు వెలుంగ నిజస్కంధా

ద్వారంబునకుం జని సముచితప్రకారంబున నందఱ ననిపి మజ్జనభోజనాదులుసల్పి
సుఖంబుననుండె నంత నిక్కడ. ౧౫౫.

ఉ. సీరియు మాధవుండు హలశేషవరూధినితోడఁగూడి య
క్రూరుని యుద్ధవుం దలఁచి కుందుచుఁ బాండుతనూజసేనపై
వైరము మిక్కుటంబుగ నివాసముచేరఁగఁబోయి మందిర
ద్వారమునందు నిల్పి పరివారమునంపి యథోచితంబుగన్. ౧౫౬.

వ. అన్నపానాదికృత్యంబుల నిర్వర్తించి యెప్పుడెప్పుడు సూర్యోదయంబయ్యెడునని
రణకుతూహలాయత్తచిత్తులై యుండి రయ్యుభయబలంబులు తమతమ శిబిరంబుల
కరుగంజూచి దేవతలు దివంబునకుం జనిరని శుకయోగీంద్రుం డిలావంతునకుం
జెప్పెనని చెప్పిన నటమీఁదివృత్తాంతంబేమని యడుగుటయు ౧౫౭

మ. శతపత్రోద్భవ వంశపావన దయా సత్యాన్వితస్వాంత సం
తతగోకాంచన ఘోటకాంచితధరా ధాన్యాది దానాఢ్య యా
ర్జిత నానావన దేవతాగృహ ధరిత్రీదేవ కళ్యాణ కా
వ్యతటాకాంధు నిధానసంతతి సమగ్రైశ్వర్యభాగ్యోన్నతా. ౧౫౮.

క. దుర్మంత్రి గర్వభంజన। కర్మర దుగ్ధాబ్ధి కన్యకాధవపూజా
నిర్మలమానస నృపనయ। మర్మజ్ఞ దయాసముద్ర మానగుణాఢ్యా. ౧౫౯.

మణిగణనికరము. శరశరవర భవజనకగిరిసుధా। కరకరహరిహయ కరిహరిహరి భూ
ధరధర సితజలధరసురతరు సుం।దరదరవృషవిబుధముని సమయశా

గద్య. ఇది శ్రీమత్కౌండిన్యగోత్ర పవిత్ర చరికొండ తిమ్మయామాత్యపుత్ర సకల
విద్యాపారీణ శతఘంటసురత్రాణ సుకవిజనవిధేయ ధర్మననామధేయ ప్రణీతం
బైన చిత్రభారతంబను పురాణకథయందు సప్తమాశ్వాసము.

అష్టమాశ్వాసము.

క. శ్రీరంగరాజసేవా। పారంగత హృదయ కమలభవవంశపయః
పారావార సుధాకర। మారసమానావతార మాదయపెద్దా. ౧.

వ. అవధరింపుము మృదుమధుర వచన రచనాపరితోషిత మునిజాతుండగు సూతుండు
హరికథాశ్రవణాహ్లాదులగు శౌనకాదులకు నిట్లనియె నట్లు రామకృష్ణులుఁ దక్కిన
యాదవరులును సూర్యోదయంబుఁ గోరుచు నాహవ కుతూహలాయత్తచిత్తులై
యుండి రనవుడు శుకయోగీంద్రునకు నిలావంతుం డిట్లనియె. ౨

క. ఈరీతి నుభయసేనలుఁ । బోరాడఁగ దినము లెన్నిపోయెన్ గలనన్
భూరిబలు లెవ్వ రెవ్వరు । వీరత్వము మీఱఁ దెగిరి వివరింపఁగదే ౩.

వ. అనవుడు నయ్యిలావంతునకు నయ్యోగికేసరి యిట్లను నిత్తెఱంగున మఱియునుం బదియాఱుదినంబులు సమరంబు భీమంబై చెల్లె నందుఁ బాండవసైన్యంబున భీష్మ ద్రోణ కృపాశ్వత్థామ కర్ణ భూరిశ్రవులును యుధిష్ఠిర భీమార్జున నకుల సహదేవ దుర్యోధన దుశ్శాసనులును శిఖండి ధృష్టద్యుమ్నులును శల్యుండును నుత్తమౌజుండును యుధామన్యుండును ఘటోత్కచాలంబస హలాయుధులును సైంధవ విందానువిందులును నీల సుదక్షిణ పాండ్య యవన కేకయులును జతుర్థనుండును జతురక్షౌహిణీబలంబులుం దక్కఁ దక్కినబలంబులతోడ బాహ్లీకాదులు గెడసిరి యాదవబలంబున రామకృష్ణసాత్యకి గదులును బ్రద్యుమ్న సాంబసారణ చారుదేష్ణ బృహద్భాను భానుదేవ దీప్తిమదరుణాది కృష్ణకుమారవర్గంబును ననిరుద్ధ చేకితాన కృతవర్మలును నక్షౌహిణీ ద్వయంబునుం దక్కఁ దక్కినసైన్యంబులతోడం గూడ నుద్ధవాదులు మడిసిరి పదునెనిమిదవనాఁడు ప్రభాతసమయంబునఁ బార్థుండు మేల్కాంచి సంధ్యాదికృత్యంబులు నిర్వర్తించి గురు కృపాశ్వత్థామ యుధిష్ఠిర దుర్యోధన కర్ణాది యోధవీరసమేతుండై యున్న గంగానందనుం గాంచి యతని యనుమతి నొక్క యుచితాసనంబునం గూర్చుండి వినయపూర్వకంబుగా నతని కిట్లనియె. ౪

క. అనఘా నేఁ డెవ్విధమున । మొనదీర్పఁగవలయు నందు మురవైరికిఁ గుం
డినపతి దగులుపడకయుం । డ నుపాయము దలఁచి చెప్పఁ డా వెరవడరన్ ౫.

క. అనవుడు గంగాసుతుఁడ । య్యనిమిషరాజాత్మజునకు ననియెం గడునే
ర్పున శకటాకృతిగా మన । మొననిల్పుదమందు దాతము చతుర్థను నిన్ ౬.

వ. అని సంగరంబునకుఁ జయ్యన వెడలుండని యనిపిన సకలసైన్యంబులు గొలువ నతండు గట్టాయితంబైన రథంబు శల్యుండు దేర రథారోహణంబు గావించి కపికేతనంబు మెఱయఁ జక్రరక్షకులగు నుత్తమౌజుండును యుధామన్యుండును దోడరా జనియె ననంతరంబ భీష్మ ద్రోణ కృపాశ్వత్థామ కర్ణ యుధిష్ఠిర వృకోదర నకుల సహదేవ సుయోధనాది యోధవీరులు సంగరోచిత శృంగారంబు లంగీకరించి నిజకేతన చ్ఛత్రచామర శరశరాసనాది నానావిధచిహ్న చిహ్నితంబులగు రథంబు లెక్కి విజయభేరీమృదంగ శంఖకాహళాది వాద్యంబులు మెఱయ యుద్ధభూమికిం బోయిరంత. ౭

క. స్వారాజనందనుఁడు దన । తేరొయ్యనఁ బోవనిచ్చి దృఢతరశకటా
కారంబుగా నమర్చెన్ । వారణ రథతురగ సుభటవర్గము వరుసన్ ౮

వ. ఇవ్విధంబున శకటాకారంబుగా మోహరంబుమీఱంబన్ని యందు నంతర వ్యూహంబుగాఁ బద్మవ్యూహంబు సమకట్టి దాని మధ్యప్రదేశంబున సూచీవ్యూహం బేర్పఱచి తన్ముఖంబునఁ గేకయ పంచకంబును నట పిఱుంద సుదక్షిణుండును దత్పశ్చాద్భాగంబున నక్షౌహిణీబలంబు మున్నిడుకొని నకుల సహదేవ సహితుండై యుధిష్ఠిరుండును దత్సూచీ మూలస్థానంబునఁ జతుర్థుండును నతనిచుట్టును గురుకృపాశ్వత్థామ కర్ణ దుర్యోధన దుశ్శాసన హలాయుధాలంబస విందానువింద రుక్మి సైంధవ భగదత్త యవన పాండ్యాధీశులు నుండునట్లుగా నియమించి యర్జునుండును గాంగేయుండును వృకోదరుండును భూరిశ్రవుండును శిఖండియు ధృష్టద్యుమ్నుండును ఘటోత్కచుండును దమతమ యడియాలంబులు మెఱయ శంఖంబులు పూరింపుచు ధనుష్టంకారంబులు సెగిడింపుచు సింహనాదంబులు గావింపుచు నప్పను మొగ్గరంబు ముందటనిల్చియుండ నది గనుంగొని పురందరాది బృందారకు లద్భుతంబొందిరక్కడ ౯

మ. బలభద్రుండును గృష్ణుఁడున్ భుజబల ప్రఖ్యాతులై నందను
ల్బలియం బౌత్రులుఁ దమ్ములున్ సమర ఖేలాలోలతం గొల్వ నా
ర్పులెసంగం జనుదెంచి రాకలికిన్ భూషా కిరీటధ్వజం
బుల కాంతుల్నభమెల్లనిండ రభసంబు న్వేడ్కయు న్మీఱఁగాన్. ౧౦

వ. ఇవ్విధంబున యాదవవీరులు చిదిమిపెట్టిన బంటుతనంబునఁ జతురంగబలసమేతులై పాండవబలంబునకు ననతిదూరంబున మున్నుగా నుండిరందు. ౧౧

ఉ. ఆహరి వెన్నుదన్ని కుసుమాయుధ సాత్యకి సాంబ సారణుల్
బాహుబలంబుమీఱఁగఁ గృపాణ శరాసన సాయకాది స
న్నాహముతోడ నిల్చి రరుణప్రముఖాత్మజులు న్విరోధి సే
నాహరణ ప్రవీణులయి నవ్వుచుఁ బొల్చిరి వారిచక్కటిన్ ౧౨

వ. అంతకమున్న రామకృష్ణులం గడచి కృతవర్మయుఁ జేకితానుండును సవరణలతోడి యరదంబులెక్కి తమతమ బలంబులును దామును నిజశంఖంబులు మొరయించి సింహనాదంబు లొనరించి యతిరయంబునం జని యర్జునసైన్యంబుఁ దాఁకిన నిరువాఁగునుం గలసి పదాతులుఁ బదాతులును రథంబులు రథంబులునుఁ దురంగంబులుఁ దురంగంబులును, గుంజరంబులుఁ గుంజరంబులును ఘోరంబుగాఁ బోరు నయ్యవసరంబున. ౧౩

శా. ధృష్టద్యుమ్నుఁడుఁ జేకితానుఁడును సందీప్తప్రతాపాఢ్యులై
ద్రష్టల్ మెచ్చఁగఁ బోరిపోరి తమ రథ్యంబుల్ ధరం గూలినన్
ముష్టాముష్టిఁ బెనంగిరంతట బలంబున్ గర్వమున్ మీఱ ను
త్కృష్టుండై ద్రుపదాత్మజుం డతని మర్దించెన్ రిపుల్ బెగ్గిలన్. ౧౪.

గీ. అది గనుంగొని కృతవర్మయుదరులుమియ । బాణములఁ గప్పె ద్రుపదభూపాలసుతుని
నతఁ డది నడుమ వారించి యతనిమేనఁ । దొమ్మిదమ్ములు గ్రుచ్చి సూతునిహరించె.

సీ. సారథ్యమునఁ దానసల్పుచు నుభయసైన్యంబు లచ్చెరువంద నా యదుప్ర
వీరుఁడు పాంచాలవిభు కుమారునిఫాలమున నొక్క బాణంబుఁ జొనుప నతఁడు
మూర్ఛిల్లె నప్పుడు ముమ్మరంబైన శోకమున శిఖండి యాగ్రహమునిగుడఁ
గృతవర్మఁ దాఁకి తత్కేతన చ్ఛత్రచామరకిరీటంబులు ధరణిఁ గూల్చె
నతఁడు నట్లన గావించె నలుక పొడమి । యమ్మహావీరుఁ డతని రథ్యములఁ జంపె
విరథుఁడై యాదవుఁడు గదవేసె నతఁడు । నడుమ నే ద్రుంచి నొప్పించె నారసమున

క. కరవాలము గైకొని జను । లరుదందఁగ నాశిఖండి హయముల నతఁడున్
ధరణిం గూలిచె నాతఁడు । శరమునఁ గృతవర్మ శిరము చయ్యనఁ దునిమెన్. ౧౭.

ఉ. అప్పుడు రుక్మిణీరమణుఁ డాగ్రహ మాత్మఁ దలిర్ప దేవతల్
దెప్పరమంది కన్గొనఁ గడిందిమగంటిమి మీఱఁ బార్థుపై
నిప్పులు చిందు బాణములు నించి నభంబడరంగ నార్చినన్
గప్పె నతండు నంపగమిఁ గాలునఁ జేయియు నాడకుండఁగన్ ౧౮.

క. బలభద్రుండును భీముం । దలపడి వక్షము ముసలమున నడువ నాతం
డలుకఁ బదమ్ముల నతని హ । రులఁ గూలిచి స్యందనము విఱుగనేసె వడిన్. ౧౯.

మ. విరథుండై యమునావిదారకుఁడు పృథ్వీభూత సందోహసం
హరణోద్యుక్త కృతాంతుఁడో యనఁగ రోషావేశచేతస్కుఁడై
కరధారాగ్రమునన్ మరుత్సుతు శతాంగం బుద్ధతిన్ జుట్టినన్
హరిసైన్యంబులు నవ్వ నాతఁ డులికెన్ హర్యక్షలీలన్వెసన్. ౨౦.

వ. ఇట్లు భూమికి లంఘించిన. ౨౧.

క. అతిమతిసారథితోడన్ । మఱియుపడగతోడ హయసమూహముతోడన్
విఱిబిఱిను ద్రిప్పి యరదము । పడిపడి గాఁ గొట్టి భీముఁ బైకొనెఁ గినుకన్. ౨౨.

క. ముసలమున ద్రేయ నాతం । డసమున ఖండించి తాఁకి హలధరువక్షం
బసరొత్తఁగ గదచేఁ గొ । ట్టె సురలు గనుఁగొని తన మగఁటిమి నుతియింపన్.

శా. ఆలోఖీయునిపైఁ బురత్రితయ సంహారంబుగావించు న
ఫాలాక్షుండన నేగి మాధవుఁడు శుంభల్లీలతో బాహులన్
గీలించెన్ బదునాల్గుతూపులది వీక్షించ చగ్గుహుం డాహరిం
దూలించెన్ విశిఖంబులన్ సురలు సంతోషించి భూషింపఁగన్ ౨౪.

క. హరి యంతట రోషంబున । నరుని యురంబాడ నేసె నారాచములన్
శరమొకటి గ్రుచ్చ నొసలను । గరివాలున బలుఁడు గొట్టి కడువడి నార్చెన్ ౨౫.

మ. అవనీమండలమెల్ల గ్రక్కదల బ్రహ్మాండంబెల్ల భేదిల్ల వా
సవి రోషంబున రామకృష్ణులపయిన్ సమ్మోహనాస్త్రంబు మం
త్రవిధిన్ మార్చినమర్చి యేయుటయు మూర్ఛంజెంది రద్దారకుం
డువడిన్ వారలఁ గొంచు సత్యసుతుఁడుం దోడ్తోడ నేతేరఁగన్ ౨౬.

క. ఛసియె నిట వాయుతనయా । ర్జునులార్చి కడంగి హరివరూధిని పైఁ బే
ర్చి నిశితశరములఁ గురియం । గని వారలఁ గప్పె మరుఁడు కాండంబులచేన్ ౨౭.

వ. వెండియు ౨౮

మ. అనిరుద్ధుండు ధనుర్గుణధ్వనులు మిన్నందంగ నేతెంచి లో
చనయుగ్మంబున వహ్నికీలలురులన్ సవ్యాపసవ్యంబులన్
ఘనబాణంబులు పింజపింజ గదియంగా వారిపై నేసి యా
ర్చిన భూరిశ్రవుఁ డుగ్రమూర్తియయి వచ్చెన్ సేనలగ్గింపఁగన్ ౨౯.

సీ. వచ్చి యా యనిరుద్ధు వక్షస్స్థలంబు మూడంబకములనేసి హయములకును
బదితూపులడరించి గుదియించి సారథి గుండెవ్రీలఁగ నొక్కకోలఁ జూనిపి
కత్తివాతమ్మున ఘనకార్ముకంబును నడిమికి వ్రయ్యలుపడఁగ నేసి
చిందంబు నాల్గువిశిఖముల భేదించి భల్లత్రయంబున నెల్లిగ్రుంచి
యార్చిన నతఁడు వేరొక్క యరదమెక్కి । యొండువిల్గొని యవ్వీరు బెండుపఱిచి
గొడుగుఁ బడగయు విల్లును గుఱ్ఱములును । సూతునిం ద్రుంచె నమ్ముల సోనగురిసి

క. వాలున భూరిశ్రవుఁడుం । గేలిగతిన్ వైవ బుశ్యకేతుఁడు దానిన్
వాలమ్మునఁ జూర్ణంబై । నేలంబడనేసి యాతనిం దూలించెన్. ౩౧

వ. వెండియు ౩౨

శా. ఖద్యోతోజ్జ్వలమూర్తియై రిపులకుం గాన్పించు కౌరవ్య నీ
రోద్యోగంబు నిరర్థకంబై చనఁగ నా యోధావలిన్ ముంచు ధృ
ష్టద్యుమ్నాది రణప్రవీరుల యవష్టంభంబు వారించు నా
ప్రద్యుమ్నాత్మజుఁ డొంటిమైఁ గురుచమూపాథోధి మంథాద్రియై. ౩౩

వ. అయ్యవసరంబున భూరిశ్రవుండు వెలివొంది యొక్కఁడఁ జూచినఁ దానయై విహరించు హరిపౌత్రుని పయికినడరు నెడ వృకోదరుండు రోషరక్తాక్షుండై యట్టహాసంబుఁ జేసి నిలునిలుమని యదల్చి గదాదండంబున నవ్వీరుని వక్షస్స్థలంబు వగుల నేసిన నతండు వాతాహతిం జలించు మహీరుహంబు చందంబున నీషత్కంపితతనుఁడై కోపంబున నతనిం గరవాలంబున నేసిన యది ఖండంబులుగావించి యంతకాకారుఁడై. ౩౪.

క. మనుజవ్యాఘ్రుండు గదచే । హరిపౌత్రుని శిరము వ్రేయ నది దునిసి సమి
ద్ధరణీస్థలమునఁ బడియెన్ । హరియనుచుం బాఢుసేన నార్పులు నిగుడన్. ౩౫.

వ. ఇవ్విధంబున ననిరుద్ధుం జంపి సింహనాదంబుఁ జేసి సరోవరంబుఁ గలంచు గంధసింధురంబు చందంబున యాదవసైన్యంబుఁ జొచ్చి హెచ్చిన గర్వంబున గద ద్రిప్పుచు రథులఁ గెడపియు సారథుల మడిపియు సిడంబులు పొడిఁజేసియు గొడుగులు పడఁగొట్టియుఁ దురంగంబుల నిరంగంబులఁ గావించియు భటులఁ జటులగతి సంహరించియుఁ దనివిచనక మఱియును.

సీ. కుంభరత్నతతి గ్రక్కున జాఱి మొగముపైఁ జిందంగ గదచేతఁ జిదిమిచిదిమి
నొసలిఁ జేపట్టి యొండొకటిపైఁ ద్రొబ్బి చరణాగ్రమున నేలఁ జమరిచమరి
తుండముల్ చుట్టి చేతుల తీఁటవోవంగ ఘోరవిక్రమకేళిఁ గొట్టికొట్టి
కడకాళ్లఁ బట్టి ఘీంకారంబు సేయంగ వీచి నల్గడఁ బాఱవైచివైచి
కింకిణీఘంటికపతాక కేతనప్ర । కరవరాస్త్రశస్త్రాసి చామరసయుక్త
భీషణోదగ్ర మత్తకుంభివ్రజంబు । భీముఁ డవలీల నాభీలలీలఁ గూల్చె. ౩౬.

వ. అయ్యవసరంబున.

చ. కొడుకు విధంబెఱింగి కనుగోనల నీరును విస్ఫులింగముల్
వడిఁగురియంగఁ బాండవబలంబు భయంపడి చూడ మారుఁ డ
వ్వడముడిఁ దాఁకి యార్చి యదువర్గము మెచ్చ గుణంబు మ్రోయఁ గాఁ
బిడుగులవంటి బాణములఁ జెల్లుగనేయ నతండు నుగ్రుఁడై. ౩౭.

వ. ఆ శంబరాంతకుమైఁ గవిసి యంతకదండంబునుం బోలిన తన గదాదండంబున నతని వక్షస్స్థలం బుపలక్షించి వేసిన నవ్వీరుండు సోలి యాలోన మేలుకని విలయకాలుండునుం బోలె విజృంభించి విశిఖంబుల వెల్లి ముంచి మఱియు నొక్క ఘోరనారాచంబున నమ్మారుతకుమారు జత్రుదేశంబు గాఢ నేసిన నతండు మూర్ఛిల్లె నది గనుంగొని యాదవబలంబున సింహనాదంబులు చెలంగె నా భీముండు దెలి

వాండునంతకు ధృష్టద్యుమ్నుండు ప్రద్యుమ్నునిం దాఁకి పుంఖానుపుంఖంబులుగా నిశితశర పరంపరలు పరఁగించి యొక్క భల్లంబున నొంటనేసిన నతండు వెఱఁదహూపున నతని విల్లువిఱుగనేసిన నవ్వీరుండును వేరొక్క కోదండంబుఁగొని యమ్ముల దొరఁగించిన నవితోడనె తునియలై దొఱఁగునట్లుగా నేసి మఱియును.

క. ప్రద్యుమ్నుఁడు దరిగా ధృ । ష్టద్యుమ్నుని నేసె నశనిసమసాయకముల్
ప్రద్యోతమానలై నిగిడి జ । యోద్యోగము హెచ్చఁ బార్థయోధులు బెదరన్. ౮౧.

క. అవియెల్ల ద్రుపదనందనుఁ । డవలీలం దూలనేసి యవ్వీరుని మూ
డు విషమశాతశరములే । సి వెగడుపఱచెను విరోధి సేనలు చెదరన్. ౮౨.

వ. వెండియు నా దండిమగలు దమలో నొండొరులపై నిగిడించు నిష్ఠురకాండంబులచే సూతాశ్వచ్ఛత్రచామర ధ్వజసహితంబులుగా రథంబులుగూలిన విరథులై కృపాణంబులును ఖేటకంబులుం బూని మిక్కుటంబైన యుక్కున నొక్కరొక్కరుల లెక్కగొనక డాసియు జేసియు జేట్లకుం దప్పించి దప్పించియు బహువిధగతులం గొంతప్రొద్దు పోరు నెడ నెఱపిగని యా ధృష్టద్యుమ్నుండును ప్రద్యుమ్ని శిరంబు హరించి సింహనాదంబుఁ జేసిన యాదవసైన్యంబు దైన్యంబునొంది నల్గడలం బఱచినం జూచి శోకరోషంబులు మనంబునం బెనంగొన సాంబసారణాదులెలుంగుఁజూపి తమ సేనకుం జెయిచ్చి మరల్చి థిరంబుచేసి ధృష్టద్యుమ్నాదులపై నురువడించిన నుభయసైనికులకుఁ బోరుఘోరంబయ్యె నందు. ౮౩.

గీ. మేఘసంఘముల్ గూడి భూమీధరంబు । నంబుధారలచేఁ గప్పు ననువు దోఁప
నమ్మహావీరు లర్జును నాక్రమించి । శరపరంపరఁ గప్పిరి సాహసమున. ౮౪.

వ. వెండియు. ౮౫.

సీ. చారుదేష్ణుఁడు శతసాయకంబుల నారిఁ ద్రెంచె సాంబుండు పదింట నీడము
జవ్వాడనేసెను సారణుం డేనుమార్గణముల శల్యునురంబు గ్రుచ్చె
భానువిందుఁడు బృహద్భానువిందుఁడు భానుదేవుఁడు వృకుఁడుఁ బెంద్రెండు దూపు
లఁ దురంగమములఁ గూలనొనర్చ నరుణ పుష్కరులు తచ్చక్రరక్షకుల నొంచి
రొకమొగిఁ గలియు వేదవాహుఁడు సునంద
నుండు శుకుఁడును దీప్తిమంతుండు నాది
యైన కృష్ణతనూభవు లతని మెదలఁ
గదలరాకుండ నేసి దాగ్రహమున గడ.

గీ. అప్పుడా సవ్యసాచియు హరకరాగ్ర । దీప్తహాలంబు గతిమించు దివ్యశరము
నారిసంధించివేసి నానావిధముల । నతిరిచిత్రంబుగాఁ ద్రుంచె నారథికుల. ౮౬.

వ. ఇవ్విధంబున నర్జునుండు హరికుమారుల నిశ్శేషంబుగా వధియించిన దుర్యోధన ప్రముఖయోధులు హతశేషబలంబును జలంబునఁ జంపిరంత నిట రామకృష్ణులు సాత్యకి దారకులు సేయు శిశిరోపచారంబులవలన మూర్ఛందేఱి ఖండంబులైన శుండాలంబులును నొఱఁగిన తురంగంబులును బఱియలైన యరదంబులుం గూలిన కాలుబలంబును ద్రుంగిన కుమారవర్గంబునుం గలిగి నిర్మనుష్యంబైన యాత్మ సైన్యంబుఁ జూచి శోకవ్యాకులితమనస్కులై రయ్యవసరంబున. ౪౮.

సీ. సంవర్తకాండ భాస్కరమండలంబునా నాస్యంబు భీకరంబై వెలుఁగఁ
గల్పాంత విస్ఫులింగంబు లొక్కుమ్మడినిగిడె నాఁ గన్నులనిప్పులురులఁ
బ్రళయకాలోగ్ర నిర్భర సింహనాదంబు నాఁ బాంచజన్యస్వనంబునిగుడఁ
గల్పాంతసమయ మేఘవ్రాత నిర్ఘోషమన శార్ఙ్గగుణరావమగ్గలింపఁ
బక్షతిచ్ఛాయదిక్కులఁ బర్వ పన్న । గాశపతికేతు వభ్రంబునందుఁ ద్రాల
దానవధ్వంసి శత్రులు దల్లడిల్ల । రామసాత్యకు లిరువంక రాఁగ నడచె. ౪౯.

వ. ఇవ్విధంబున రామసాత్యకి సమేతుఁడై కృష్ణుం డేపు రాఁ జూచి భీష్మార్జునులు తమ తమ బలంబులం బురికొల్పిన తూర్యస్వనంబులు చెలంగఁ జండభానుమండలంబునుం గాదువు నీహారంబు విహారఁబున దావపావక జ్వాలాజాలంబుపయిం జను శలభంబుల విధంబున నొక్కుమ్మడి నురవడించి యమ్మహోగ్రపయి లెక్కకు నెక్కువయగు నమ్ములం గప్పిన ముప్పిరిగొను రోషంబున. ౫౦.

సీ. పర్జన్యుఁ డద్రులఁ బడఁగొట్టు శైఖరిఁ గుంజరంబుల నేలఁగూలఁ దన్ని
శార్దూల ముద్ధతి సారంగములభంగి సైంధవంబుల వారిసమరివైచి
కరి పద్మములఁ ద్రుంచు కైవడి రథికుల గళముల నొక్కుమ్మడి నులిమివైచి
బలుగాడ్పు తరువుల ఫలములఁ దుల్చు బలువునఁ బదాతుల డొల్లఁగొట్టి
భీష్ము నొప్పించి భీముని బెండుపఱచి । యర్జునుని మోఁది హైడింబు నదటడంచి
ద్రుపదనందను సారథిఁ ద్రుంచి రథము । చక్కుగావించి యార్చె ముసలధరుండు.

క. గొడుగులు గముపడిఁ ద్రుంపుచు । సిడములు గెడపుచును జోళ్లఁ జింపుచు రథముల్
పొడిపొడిసేయుచు నమ్ముల । మడియించెన్ యోధుల మదమగ్గుడు వడిన్.

గీ. కరుల హరుల రథంబులఁ గాల్బలముల । రూపుమాపి చెలంగి మెఱుంగు మెఱసి
నట్లు డాయుచుఁ బాయుచు నాశినిప్రవరుఁడుఁ బెక్కండ్రు రథికులవసుధఁగూల్చె.

సీ. భూరిమదోత్కట పున్నాగ జాలనిదానంబు బహుల గంధర్వరవము
నిష్ఠురస్యందన నికరాలయము శతకుంత సహస్రవిభ్రాంతభూమి

యర్జున నకుల శల్య ద్రోణ నిలయంబు గాంగేయ భూదార ఖడ్గసీమ
శకుని పలాశసంచయ నిత్యహాసంబు కమనీయ పుండరీకస్థలంబు
నగుచుం గపుపట్టు పార్థుసైన్యాటవులను । రామ కృష్ణ శినిప్రవర ప్రచండ
వీతిహోత్రత్రయం బుగ్రహేతులడరఁ। గాల్చె లోకంబులెల్ల నాకంపమొంద. ౫౭.

వ. అయ్యవసరంబున నర్జునుండు కోపోద్దీపితమానసుండై రామసాత్యకులతోఁ దలపడి పోరుచుండం జూచి కృష్ణుం డమ్మొగ్గరంబుఁ గదియునెడ భీష్మ భీమనందన భూరిశ్రవ శ్శిఖండి ధృష్టద్యుమ్న లడ్డంబుసొచ్చి సాయకాసారంబుల ముంచిన నతండును నవ్వీరవరుల నంపగమిం గప్పి నిశ్చేష్టితులఁ గావించి మించి సూచీవ్యూహంబు ప్రవేశించి యచ్చట నెదురుపడు కేకయులపై నిశితశరానీకంబులు నిగిడించి వారలం గడచి చనునెడ సుదక్షిణుం డడ్డంబువచ్చిన నతని నొక్క నారాచంబునం జచ్చినట్లుయుండనట్లుగాఁ జేసి పోవునప్పుడు ధర్మనందనుండు గవలునుం దానునుఁ దాఁకిన నతని నాశుగసముదాయంబుల నొప్పినొందించి తప్పులంబు బడలుపడనడచి పద్మవ్యూహంబు డగ్గఱి పాంచజన్యంబొత్తిన. ౫౮

సీ. ఆకృష్ణుఁజూచి సైన్యంబు భీతిల్లి బెబ్బులిఁగన్న మృగములపోల్కిఁ బఱవ
నదిచూచి యర్జునుఁడాకుండి నేర్వరుఁడటఁ జచ్చియుండునోయని తలంచి
తనతోడఁ బోరు సాత్యకి సీరపాణుల డించి తీవ్రమున నేతెంచి సేన
మగుడంగఁ బురికొల్పి బెగడు చతుర్థన జననాథుఁదేర్చి యా చక్రపాణిఁ
దాఁకి నిబిడాశుగంబుల తల్లగురియ । నతఁడు నాతనిఁగప్పెఁ బేరంపసమితి
నంతనారామ శైనేయు లరుగుదెంచి । యా మురాంతకుఁగూడి రుద్దామలీల.

వ. ఇవ్విధంబున నాయిద్దఱు కృష్ణునిగూడి రంతకమున్న భీష్మాది యోధవీరులు నరుగుదెంచి గాండీవిం గలసి యందఱు నొక్కపెట్టున నమ్మొగ్గరంపైఁ గవిసిన దారుణంబైన రణంబయ్యె నందు సాత్యకిం దలపడి ధృష్టద్యుమ్నుండు మగఁటిమిమీఱిన నయ్యిద్దఱు నన్యోన్యబాణఘట్టనల శతాంగ తురంగ సూత కేతు బాణాసన తనుత్రాణ శిరస్త్రంబులు ధరణిపయిం దొరఁగిన విరథులై నేలకు లంఘించి కుంతంబులు గొని పంతంబులు పలుకుచు బెబ్బులులనయంబున గంధసింధురంబుల చందంబున సింగంబులభంగిఁ బొంగి నింగివగుల నార్చుచుఁ బదాభిఘాతంబుల భూతలంబు చలింపఁ జిమ్మియుఁ గ్రుమ్మియు బహువిధగతులఁ బోరుచుండి రయ్యవసరంబున.

చ. కడువడిఁ బాఱు తేరు పదఘట్టన భూమివడంక మోమునం
బడిన గజంబులం జిదిమి పాముచు యోధుల నుగ్గుసేయుచుణ్

గడఁగిన రాముఁడాంచె బలగర్వమున౯ శరజాలమేసి య
వ్వృషముఁడిసట్టి యశ్వఘుఁడు వాని తురంగముల౯ వధించిన౯. ౫౯.

క. వెండియు ఘటోత్కచుం డు । ద్దండత బాణంబులేయఁ దలఁకక బలభ
ద్రుండు హలంబునఁ దత్కో । దండము రాఁదిగిచి విఱిచి తనువ్రేయుచునయ్య౯.

మ. కచభాగంబులియాడి వెన్నెఱయు రక్తస్స్రవములొప్ప నే
ల చలింప న్మణిహార జాలములు రాల న్వ్యోమయానస్థులై
ఖచరుల్ గన్గొని నవ్వఁ జేలము విడంగా భీకరుండై నా ఘటో
త్కచుఁ డేగెం దనతండ్రి తేరునకుఁ జిత్తంబు త్రెలుం బఁదఁగ౯. ౬౦.

వ. అప్పుడు కృష్ణుండు కుండిననాధుండగు చతుర్థనుం జేగవచ్చిన ధనంజయుండు దేవదత్తంబు పూరించి నారిసవరించి యొక్క సారవంతంబగు సాయకంబున దారకు పేరురంబు దూఱనేసి హయమ్ముల రయమ్మున నొక్కొక్కయమ్మున నెమ్మలు ప్రీలునట్లుగాఁ జేసి సింహనాదంబుచేసినం గిని దరుణితలోచనుండై.

ఉ. పుష్కరలోచనుండు వసుపుంఖశరంబుల నాలిగి టు ధా
నుష్కకులాగ్రగణ్యు నరు నొవ్వఁగనేసి కడంగి దగ్గఱం
బుష్కరసంచరుల్ భయముఁబొంది రతండును గోపగించి య
ప్పుష్కర రాజకేతనుని వేయిశరంబులనేసె నత్తఱి౯ ౬౨.

శా. భుగ్నభ్రూకుటి ఘోరభాగుఁడయి యంభోజాక్షుఁ డప్పార్థుపై
నాగ్నేయాశుగమేయ నాశరము బ్రహ్మాండంబు భేదిల్లఁగా
నగ్నిజ్వాల కరాళమై యరిగినం బ్రాణేచ్ఛఁ దత్సైన్యముల్
భగ్నంబై నలువంకల న్విఱిగి వేవేగంబున౯ బాఱిన౯. ౬౩.

వ. అప్పుడు. ౬౪.

శా. జంభారాతి తనూభవుండలిగి తచ్ఛస్త్రంబుపై నేసె సం
రంభంబొప్పఁగ వారుణాస్త్ర మది ఘోరంబై నభోవీధి నీ
లాంభోదంబులు నిండఁగప్పెఁ దిమిరంబంతంతకు౯ బర్వె ది
క్కుంభుల్ మ్రొగ్గఁగ మ్రోయుచు౯ భువన సంక్షోభంబు గావించుచు౯. ౬౫.

మ. వనజాక్షుండును మంత్రపూర్వకముగా వాయవ్యబాణంబు నే
సినఁ జిత్రమ్ముగ దానిఁ ద్రుంచి కుధరశ్రేష్ఠంబులల్లూఁగఁగాఁ
గ నిలింపుల్ భయమొంద నల్వాలు గలంగ౯ ధూమిగంపింప న
ర్జునుపై నత్యురులీలవచ్చుటయు ధీరుండై యతం డుగ్రత౯. ౬౬.

క. నాగాస్త్రమేయ నదియుఁ । భోగి సహస్రములచేతఁ బొడవడఁచి మరు
ద్వేగం బంతటఁబోవక । యాగోవిందుం డెమల్ప నడరిన నతఁడుఁ ౬౭

సీ. కడుభయంకరలీల గరుడాస్త్రమేసిన నర్జునుండును దాని నైంద్రబాణ
మునఁ దుత్తుమురుఁజేసె వనజాక్షుఁ డలిగి రౌద్రాశుగంబు నిగిడ్చె ననిమిషేంద్ర
తనయుండు దానన దానివారించె యాదవనాయకుండు చిత్తమున నల్గి
బ్రహ్మాస్త్ర మురువడిఁబఱపిన ఫల్గుణుండును బ్రతిశరములే కునికి వేగ
మడర బ్రహ్మాస్త్రమేయ నయ్యాశుగములు
నిగిడి యొండొంటిఁ దాఁకి వహ్నిచటులముగఁ
జదలఁ బోరాడి తా మతాశాంతమయ్యె
నఖిలదేవత లాశ్చర్యమందిచూడ. ౬౮.

వ. అంత. ౬౯.

చ. ఒకగుఱిఁ జెక్కుచాపధరు లొక్కుమొగిం దగులంగ నేసిన
ట్లు కమలనేత్రుఁజుట్టికొని డాసి కురుప్రభువుండు భీష్ముఁడున్
నకులుఁడు కర్ణుఁడుం గృపుఁడు నాగపతాకుఁడు దుస్ససేనుఁడుఁ
శకునియు ధర్మజుండును నిశాతశరంబులనేసి రుగ్రతఁ. ౭౦.

వ. క్షతియు నశ్వత్థామయు సహదేవుండును ఘటోత్కచుండును శిఖండియు ధృష్ట
ద్యుమ్నుండును భగదత్తుండును నీలుండును సుదక్షిణుండును గేకయులును
విందానువిందులు నాదిగాఁగల సకలయోధులు చండకోదండంబుల జెండుపడనేసిన.

ఉ. అప్పుడు కృష్ణుఁడుఁ మనమునందుఁ జలింపక కుంభజాతునిఁ
నిప్పులవంటిబాణముల నివ్వెఱఁగందఁగనేసె వారలు
న్నుప్పురిగొన్నయట్టి చలముఁ బలముఁ గరువంబుమీఱఁగాఁ
గప్పిరి కేతనంబుఁ దురగంబుల సారథిమేన నమ్ములఁ. ౭౨.

చ. అలుఁగులు దాఁకి కౌస్తుభము నందనలాగ్నికణంబులొలిమై
జలజలరాల నాభరణజాలము నగ్గుగ డుల్లిజొల్లలో
పలన తగంగ మేన్దరలఁ బాఱఁగ రక్తము గ్రమ్మి బాఱఁదూ
పులు నిగిడించి చేదివిభు భూమిపయిం బడనేసి యార్చినఁ. ౭౩.

సీ పరిపూర్ణ చంద్రబింబ సముజ్జ్వలాస్యంబు ప్రళయకాలానల ప్రభలనీన
శారదచంద్రికా సమకటాక్షంబులు గల్పాంత సమయాగ్నికణములుమియఁ
బుష్పచాపోల్లసద్భ్రూమండలము భూపజాతనాశక ధూమకేతువుగను
దందశూకాధీశతుందిల దోర్దండమండలి దండప్రచండముగను

గుంభిసీత్రంబులూఁగదిక్కుంభినరులు। మాఱుఁగనబ్భుగలఁగ నంభోజహితుఁడు
బ్రోవదప్పంగ దేవతల్దొట్రుపడఁగ। రాక్షసారాతి ఘోరచక్రంబు దలఁచె.

వ. అప్పుడు. ౭౫.

శా. రక్షోనాయక కంఠరక్తయుత ధారాశోణితాళుల్ దినా
ధ్యక్షాంశుప్రకరంబు నుద్ధరిడి మాయం జేయఁగా భూమి భృ
త్పక్షచ్ఛేదన దక్ష ఘోరసుర రాడ్దంభోళి కోటిప్రభా
వాక్షీణంబగు చక్ర మాక్షణము దైత్యారాతిచే నిల్చినన్. ౭౬.

క. కరచక్రముఁజూచి యుధి। ష్ఠిరు నొక్కనిఁగాచి నిఖిలసేనాధరణీ
వర నర చతుర్థులఁ జెం। డిరమ్మని హరిగనలివడిఁ బ్రయోగించెన్. ౭౭.

గీ మన్నుమిన్నును నేకమై మంటలెగయఁ। జక్రమేతేరఁగాఁజూచి సవ్యసాచి
యున్నయత్నంబులన్నియు నుడిగి యాచ। తుర్థునిఁ దనవెనుకకుఁ ద్రోచినిలిచె.

మ. ఘననిర్ఘోషసమానరావ మడరంగాఁ జక్రమేతెంచి కుం
డిన భూనాథున కడ్డమైనిలుచు గాండీవిన్ హరించెన్ జతు
ర్థను కంఠంబును ద్రుక్కనన్ దునిమె మర్త్యాధీశ నీరేజజా
త నిలింపాధిపు లాత్మభీతిలఁగ భూతవ్రాతము ల్బెగ్గిలన్, ౭౯.

చ. నకులనిశిరంబు కేశవ వినాయకకేతన చక్రి దైత్యసం
హర పరమాత్మ మాధవ మురారి సరోరుహపత్రనేత్ర భూ
ధరధర యిందిరారమణ దానవవైరి యటంచుఁ బల్కుచున్
ధరపయిఁబ్రాలె నంతట సుదర్శన మగ్రతమీఱ గ్రేల్మిడిన్. ౮౦.

సీ. గాంగేయ కుంభజ కర్ణ సుయోధనాశ్వత్థామ శల్యుల సంహరించి
మాద్రేయ కృప హిడింబతనూజవర జగత్ప్రాణసంజాతుల జారిసమరి
సింధుభూవరు దుస్ససేను ధృష్టద్యుమ్న రుక్మి శిఖండుల రూపుమాపి
కేకయాధిప సుదక్షిణ నీల భగదత్త విందానువిందుల వెల్లిఁబుచ్చి
పాండ్య సౌబల యవన భూపాల ధృష్ట। కేతు బాహ్లీకపౌత్రులఁ గీటడంచి
యుత్తమోజు యుధామన్యు నుర్విఁగూల్చి। మఱియుఁ దక్కిన శూరులమారిమసఁగి.

వ. ఇవ్విధంబున సంవర్తసమయ సముజ్జృంభమాణ కుంభీనస రాజకటకచటులనిటల
తట శిఖిశిఖాసంకాశజ్వాలంబై ప్రళయకాల ప్రచండ మార్తాండమండల విడంబిత
విస్ఫులింగ భయంకరంబై కల్పాంత ప్రవర్ధమాన బృహద్భాను జిహ్వాసంహతి
దుర్నిరీక్షంబై పుష్కలావర్తకాది మహాంభోధర సంభూత నిర్ఘాత జాల బంధుర
ధ్వానానూనస్వానముఖరిత బ్రహ్మాండంబై కాలకూటంబు లీల సంస్పృష్ట రాజ

శేఖర గరకంఠంబై బడబానలంబు చందంబున నపహృతవాహినీనాథ జీవనంబై భగవదవతారంబు చెలువున సంస్థాపితధర్మంబై పాటితరక్షశ్చక్రంబగు చక్రం బాక్రమించినఁ దత్సైన్యంబునం గెడయు రథంబులును డొల్లు మాతంగంబులును గ్రేళ్లు తురంగంబులును నారలు సవారులును రాలిన నరదంబులును విదిసిన శిరంబులును మునింగిన మెడలును జెనంగిన తొడలును బగిలిన బొమ్ములును నలిగిన రొమ్ములును దరలు కుండెలును నారలు కండలును జూర్ణంబులైన గొడుగులును విశీర్ణంబులైన పడగలును నుగ్గైన నానావిధ శస్త్రంబులును దుత్తుమురైన తనుత్రాణ శిరస్త్రాణంబులును గూడి నెత్తుటేరులం గలసి పఱచె నందు. ౮౨.

సీ. కీలాలవాహినీజాలంబు ప్రవహింప నందంద వడి నోలలాడుఁ గొన్ని
తెగగలమాంసంబు తెట్టెలు దిట్టలై వేడుకఁగని పాతులాడుఁ గొన్ని
గజమస్తకంబు లక్కజముగాఁ జేపట్టి యచ్చనగండ్లుగా నాడుఁ గొన్ని
సమరోర్విఁ బడియున్న శస్త్రఖండంబుల ననువుమీఱఁగ వేటలాడుఁ గొన్ని
భూమిపాలక భూషణంబులు ధరించి | మెఱసి దమవారిముందట మఱియుఁ గొన్ని
యివ్విధంబున భూతంబు లెసక మెసఁగఁ | గ్రీడసల్పుచుఁ జనియెఁ గిరీటితనయు.

వ. ఇవ్విధంబునఁ భూతంబులు దిరుగ నంతకమున్న తనబలంబు సుదర్శన నివృత్తం బగుట ధర్మనందనుం డెఱింగినవాఁడు గావునఁ గురు పితామహ జ్ఞాతి బంధు మిత్రామాత్యుల నానాదేశాగత రాజన్యులం గనంగొనియెడువాఁడై రథంబు డిగ్గి వచ్చి గాంగేయుం గనుంగొని మూర్ఛంజెంది కొంత తడవునకుం దెలిసి కన్నీరు దొరుఁగ నతని పాదంబులపై వ్రాలి యిట్లనియె. ౮౩.

గీ. అనఘ స్వచ్ఛంద మరణుండ వవనిఁ గల్గు | మగలకెల్లను మగఁడనఁ బొగడ నెగడు
పరశురాముని గెల్చిన బాహుబలుఁడ | వైన నీవును బొలిసితే మంచు విధిరి. ౮౪.

వ. అని శోకించి యచ్చటఁ బాసి గురుకృపాశ్వత్థామ కర్ణ దుర్యోధనాదులం జూచుచు నేగి యొక్కచో నిల్చి యుండఁ దలంచి యిట్లనియె. ౮౫.

సీ. సంగరోగ్రులు దివ్యశస్త్రాస్త్ర నిపుణులు గురుకృపాశ్వత్థామ లరిదిమగలు
ప్రకటదోర్బలులు బాహ్లీక సోమదత్త భూరిశ్రవుల్ విపులకీర్తి ప్రతాపు
లభియాతి శైలజంభారులు గర్ణ దుర్యోధన శకుని శల్యులు దలంప
మార్తాండతేజులు మత్స్య కేకయ పాండ్య పాంచాలదేశాధిపతులు మఱియు
నఖిల విశ్వంభరాధ్యుల కధికు లిట్టి | వారలును వచ్చి చచ్చిరి పోర నాని
మిత్తమైయియు యీయఘంబు నేమిటనడంగు | దైవమా యని చింతించుఁ దల్లడించు.

వ. ఇవ్విధంబునఁ గొంత ప్రొద్దు దుఃఖించి యనంతరంబ యచ్చోటు వాసి ముందఱం బరశు పట్టిస ప్రాస ముద్గర తోమర గదా శూల భిండివాల కరవాలాది నానాయుధ శకలంబులపై నవయవభేదంబు తెలియంగరాక కూలిన కాల్బలంబులకు నెడగలిగి పోవుచుఁ గేతన చ్ఛత్రచామర ధనుర్బాణ రథ తురంగ సారథిసమేతంబుగా సమసిన రథికవరులకు నీసడించుచు రాహుత్తసహితంబుగాఁ గుప్పలుగొనఁబడిన గుఱ్ఱపుఁదిట్టలకు నోసరిల్లుచు మావంతులతోడం బీనుంగులైన యేనుంగులకు నోహటించుచుఁ జని యచ్చట భీమసేనునిఁ దద్వామ దక్షిణపార్శ్వంబులఁ ద్రెళ్ళిన కవలనుం గని యొల్లంబోయిన యుల్లంబున మూర్ఛిల్లి యెట్టకేలకుం దెలిసి పేరుపేరున నిట్లని విలపింపందొడంగె.

సీ. దుర్యోధనుండు బద్ధునిఁ జేసి ముంప నానదినుండి వచ్చిన నాఁటి శక్తి
మమ్ముల లాక్షా నివాసమ్మునఁ గీడు చెందక యుండఁ దెచ్చిన నాఁటిశక్తి
వనమధ్యమున హిడింబుని యుద్ధమునను బ్రాణములను గొన్నట్టి నాఁటి పెంపు
నంతిపురీజనులంత సంతోషింప బకునిఁ జంపినయట్టి బాహువీర్య
మెవ్విధంబున మడఁగె నేఁ డెచటికేగె। నేతెఱంగున డాఁగె నేఁ డెచట నడఁగె
హా మదేభాయుతప్రాణ హా గదాప్ర। వీణ హా వీర హా జగత్ప్రాణతనయ. ౮౯.

గీ. నకుల సహదేవులార భండనపటిష్ఠు। లార సౌందర్యలక్ష్మీకుమారులార
పోయితిరె మీరు నేఁడు నాపొందు విడిచి। యంచు విలపించు నలుదిక్కు లాలకించు.

గీ. మఱియు భీమాత్మసంభవు మానసమునఁ। దలఁచి యంతంత కార్తనాదంబు నిగుడ
నేడ్చె నదివిని భూతంబులెల్ల నడరె। మృగసమూహంబు పక్షులు మేఁతలుడిగె.

వ. ఇవ్విధంబున రోదనంబు చేయుచుఁ గొన్ని యడుగులు నడచి చతుర్థనుం గనుంగొని పుడమికిం బడి యిట్లనియె. ౯౨.

క. నినుఁ గావఁ బూని యర్జునుఁ। డనిఁ దన శౌర్యంబు తెలిపి హరిచేఁ దగఁ గుం
డిననాథ యిట్టి భాగ్యము। గనఁజాలఁగ నయ్యో యెంత కలుషాత్ముఁడనో. ౯౩.

వ. అని నివ్వెఱపడి నిట్టూర్పు నిగిడించి తత్పురోభాగంబున నర్జునునినతని మఱఁదఱనున్న శల్యుని నతని పార్శ్వంబులఁ గూలిన యుత్తమోజ యుధామన్యులను దేఱి చూచి దుఃఖాక్రాంతస్వాంతుండై యాదండఁబడియున్న యన్నరుకళేబరంబుదగ్గఱం జని తచ్ఛరీరంబు తన యంకతలంబునఁ బెట్టుకొని నెమ్మనంబునం గ్రమ్మిన యమ్మతికంబు పెంపున రిమ్మగొని సొమ్మసిలి యమ్మహీతలంబునం బడి పెద్దవడవునకుఁ గ్రమ్మఱఁ దెలివొంది కన్నీరు దొరుఁగ నిట్లనియె.

సీ. ద్రోణుశాసనమున ద్రుపదుఁ దెచ్చినయట్టి నీభుజావిభవంబు నేఁడడంగె
నంగారపర్ణుని భంగపెట్టినయట్టి నీదివ్యశక్తి దా నేఁడడంగె
దారుణమత్స్యయంత్రంబు చేసి మించిన నీ శరాసనదీప్తి నేఁడడంగెఁ
బాంచాలికై మహీపాలుర గెల్చిన నీవిక్రమస్ఫూర్తి నేఁడడంగె
హా సరోజాతవైరికులావతంస । హా జితోద్దండపరిపంథిరాజహంస
హా మహాశౌర్య హా సురాహార్యధైర్య । హా జయద్వీర హా హరిహయకుమార ౯౫

వ. అని తలఁచి రోదనంబు సేయుచున్న నమ్మేదినీనాథు దైన్యాలాపంబులు విని బలభద్ర
సాత్యకులు కృష్ణుని పాలికిం జని సాంత్వనవచనంబుల నిట్లనిరి. ౯౬

చ. వనజదళాక్ష యింద్రసుతు వాహినిఁ గాచ్చినపోటిలోఁ బెలుం
గొనరు తెఱంగునన్ నిలిచి కుంయుచు నాకృఁడు విన్నవాఁక
న్మన మెరియంగ బాంధవసమాజము మాటికిఁ జేరు ద్రుప్పి యొ
క్కనిఁ దన ప్రోలఁ బెట్టుకొని గద్గదకంఠము మీఱ నేడ్చుచున్. ౯౭

వ. నీచక్రంబునకుఁ దప్పియున్నవాఁ డెవ్వఁడో తెలియఁడు. ౯౮

క. అని చూడుమనిన వారల । కనియెన్ దనుజారి యేడ్చునాతఁడు యమనం
దనుఁడు ధనంజయ శిరమది । మనమరుగుద మతని యడలు మాన్పఁగవలయున్.

వ. అని యా సంకర్షణ సాత్యకులుం దానును రథారూఢులై కదలి యాత్మసేనా
మధ్యంబున మాతంగ తురంగాది చతురంగబలసమేతులై భూతలంబునం బడిన
ప్రద్యుమ్న సాంబ సారణాదికుమారుల ననిరుద్ధ యుద్ధవాక్రూర చేకితాన కృతవర్మ
గదాది యాదవవీరులం గనుంగొనుచు శోకవ్యాకులితమనస్కులై చని పాండవ
బలంబు దఱియం బోవుచుఁ గృష్ణుండు వారల కిట్లనియె.

సీ. ఇతఁడు గంగాసూనుఁ డీతఁడు కుంభజుఁ డీతఁ డశ్వత్థామ యితఁడు కృపుఁడు
యీతఁడు రాధేయుఁ డీతఁడు సైంధవుఁ డితఁడు దుర్యోధనుఁ డితఁడు ద్రుపదుఁ
డితఁడు ధృష్టద్యుమ్నుఁ డితఁడు శిఖండి యితఁడు పాండ్యనాథుఁ డితఁడు విరాటుఁ
డీతఁడు హైడింబుఁ డీతఁడు భగదత్తుఁ డితఁడు సుదక్షిణుఁ డితఁడు నీలుఁ
డితఁడు కాంభోజనాయకుం డితఁడు యవనుఁ
డితఁడు శిశుపాలనందనుం డితఁడు రుక్మి
యితఁడు వడమూడి యితఁడు బాహ్లీకసుతుండు
ఈతఁడు తదాత్మసంభవుఁ డితఁడు శకుని. ౧౦౧

వ. అని మఱియు నకుల సహదేవాదులఁ జేరు పేరం జెప్పుచుఁ బాడరియున్న పార్థు
తేరు చేరంజని రథంబు డగ్గఱ నిలిపిన. ౧౦౨

చ. తనతొడమీఁదనున్న విబుధప్రవరాత్మజు నుత్తమాంగ మా
యన యురదంబుమీఁద నిడి యా హరిపాదములందుఁ వ్రాలి లో
చనముల నశ్రుపూరము వెసన్ బ్రవహింపఁగ దీనభావ మా
ననమున నంకురింప యమనందనుఁ డాతనితోడ నిట్లనున్. ౧౦౩.

గీ. అఖిలభూతసముఁడవు నపవర్గదాయకుం । డంబుజాతనేత్రుఁడనుచుఁ బలుకు
మాటదప్పకుండ మాధవా నన్నుఁ జక్ర । కోటిఁ ద్రుంచి వీరిఁ గూడనంపు. ౧౦౪.

వ. అనిన బలభద్ర సాత్యకి సమేతుఁడై యప్పద్మలోచనుండు నట్లు పరిదేవనం
బొనర్చి తనకుఁ దానయైన యా యడిల్లి యతనినూఱార్చుచుండ వెండియునతం డిట్లనియె.

ఉ. తమ్ముఁడవు రాజులుం దెగినదానికి నీగతి నివ్వలేక శో
కమ్మననుంటగాదు తనుఁగావుమటంచుఁ జనుర్ధనుండు త్రా
సమ్మున నన్నుఁ జేరె మనుజప్రభుఁడంచును నిట్టివానిఁ జ
క్రమ్మున కప్పగించి తిఁకఁ బ్రాణము లేటికి నాకు మాధవా. ౧౦౬.

క. అని కరుణపుట్టఁ బల్కెడు । మనుజేంద్రునిమీఁదఁ గృపనమర్చిన చూడ్కుల్
కొనసాగనిచ్చి హస్తం । బున నిమిరి యతనికపుడు విభుం డిట్లనియెన్. ౧౦౭.

ఉ. ఇంత దలంక నేల ధరణీశ్వర యీ రణభూమిఁ బడ్డ భూ
కాంతులలోన నొక్కరుని గ్రక్కున నిచ్చెద వేఁడుమన్న నా
యంతక నందనుండు వినయంబున హస్తయుగంబు మోడ్చి దై
త్యాంతక యీ చతుర్ధన నృపాగ్రణి నిమ్మన నాతఁ డిట్లనున్. ౧౦౮.

క. గురుకృప భీష్మాశ్వత్థా । మ రాజరాడ్భీమపార్థ మాద్రేయ దివా
కరసుత ఘటోత్కచాదులు । హరివిక్రములుండ నితని నడుగఁగ నేలా. ౧౦౯.

వ. అనవుడు ధర్మనందనుండు కృష్ణున కిట్లనియె. ౧౧౦.

సీ. సకలరాజన్య చారుకిరీటఘృష్టపాదద్వంద్వుఁడగు సుయోధనునికంటె
మత్తారిణసములు భీమప్రతాపులునైన మరుదుద్భవాది సోదరులకంటె
బలవంతులగు మత్స్య పాంచాల కేకయ పాండ్యాది విశ్వభూపతులకంటె
నిష్టుఁడగు మఱంది ధృష్టద్యుమ్నునికంటె ఘనబలుండగు ఘటోత్కచునికంటె
నిష్టుఁడై పట్టి కుండినాధీశునిమ్ము । చాలు నిదియె సమస్తవిశ్వంభరాధి
పత్యమిచ్చుట యేరికిఁ బడయరాని । బ్రహ్మపదము నొసంగుట పద్మనాభ. ౧౧౧.

వ. అనవుడు నప్పరమేశ్వరుం డిట్లని యానతిచ్చె. ౧౧౨.

గీ. సర్వభూతదయాపర సత్యసంధ । రాజపూజితపదపద్మ రాజతనయ
శోభనాకార నీచిత్తశుద్ధికాత్మఁ । జాలమెచ్చితిఁ గుండినేశ్వరునితోడ. ౧౧౩.

క. జీవించుఁగాత మత్కృప । జీవాతువుగాఁగ నుభయసేనలు నిపుడీ
దేవాధిప శంకర వా। ణీవల్లభు లాత్మలోన నివ్వెఱఁగందన్. ౧౧౪.

గీ. అని యతండు పల్క నఖిలజనంబులు । మిగుల నిదురఁబోయి మేలుకొన్న
చెలువ మాచరింపఁ జెక్కుచెమర్పక । లేచెనపుడు సవ్యసాచితనయు. ౧౧౫.

వ. అంత. ౧౧౬.

క. నరనాథాగ్రణి వినుమా । బరవసమునఁ జచ్చుటయును బ్రతుకుటయు మదిన్
బరికింపక రోషంబున । దురమునకును నుభయబలముఁ దొడరుడు నంతన్.

క. హలధరుఁడు ధర్మజుండును । బలమున కడ్డంబువచ్చి బ్రతికిన చందం
బుల విప్పిచెప్పఁ దిరిగెన్ । నలినాక్షుని మహిమఁ దమ మనములఁ బొగడుచున్.

వ. ఇవ్విధంబున నజాతశత్రునకుఁ బ్రియంబుగా నుభయసైన్యంబులకుఁ బ్రాణంబు లొసంగిన సకలలోకాధ్యక్షుండగు పుండరీకాక్షుని యక్షీణప్రభావంబునకు నమందానంద కందళిత హృదయులై పురందరాది బృందారకులు మందార భినవ ప్రసూనవర్షంబులు గురియించిరి సిద్ధవిద్యాధరులును గిన్నర కింపురుషాప్సరోజనంబులును గీత నృత్యవాద్యంబుల సంతసించి రట్టియెడ సుయోధనాది ధార్తరాష్ట్రులును యుధిష్ఠిరాది పాండవేయులును ద్రుపదవిరాటాది నానాధీశ్వరులును గాంగేయుండు మున్నుగాఁ దమతమ సైన్యంబులుగొలువ నరుగుదెంచి రథంబులు డిగ్గి యద్దేవునకుఁ గృతప్రణాములై నిలిచిరాయనంతరంబ విజ్ఞాననిధియగు నాదేవవ్రతుండు కృతాంజలియై యిట్లని స్తుతించె. ౧౧౯.

దండకము. శ్రీకామినీమానసాంభోజమిత్రా దళత్పద్మనేత్రా రిపువ్రాతజైత్రా మునిస్తోత్రపాత్రా సదానందయోగీంద్ర సన్మానసారామచైత్రా మహాఘౌఘవల్లీలవిత్రా జగజ్జాలరక్షావిధాదక్షదక్షాత్మజానాథవంద్యా సముద్రంబులన్ బుద్బుదవ్రాతముద్భూతమైపోల్చి తన్నీరమధ్యంబునన్ లీనమైపోవురీతిన్ సరోజాతగర్భాండముల్ నీప్రభావంబుచే నుద్భవించున్ జెలంగున్ మడంగున్ ముకుందా భవద్రోమకూపంబులం దత్సరోజాతగర్భాండసంఘంబు వాతాయనాయాత యాతాణుజాతంబునన్ బొల్చునఁదొక్క బ్రహ్మాండమధ్యంబునన్ రాజసుల్ తామసుల్ సోమరుద్రాజముఖ్యుల్ జగన్నాయకా తావకానంద కళ్యాణ లీలాగుణశ్రేణిలో నొక్కఁడైనన్ యథార్థంబుగా బుద్ధినీక్షించి వర్ణింపఁగా శక్తుఁడే భక్తవశ్యా పయఃపూరసంపూరితానేక కుంభాంతరద్యోతమానేందు బింబాకృతిన్ జెక్కదేహంబులం దాల్చియున్ భిన్నమార్గంబులందోఁచినీవద్వితీయుండవై యుండు

దీశా భుజాచక్రధారావినిర్భిన్నరక్షఃకులాధ్యక్షకంఠా నృకంఠీరవా మేదినీ
నీరతేజోనభస్వద్వియత్స్వాంత చిద్బుద్ధ్యహంకార సంఘంబుచే నీప్రపం
చంబు గావించి తద్వ్యాప్తసూక్ష్మాకృతింబోల్చు దేహంబుల న్నిత్యపూర్ణుండవై
యుండియుం దిష్ఫురీగస్థజీవాకృతిన్ నీవిశేషంబు చింతింపఁ గామినీపుత్త్ర
హేమాది సంపద్విశేషంబులం బొక్కి నిక్కంబుగా నమ్మి నెమ్మిన్ భవత్పాద
పంకేరుహధ్యానమున్ మాని గర్వంబునం బర్వి మూఢాత్ములై చచ్చుచుం
బుట్టుచున్ సద్గతిం గాన రంభోజసద్మాధిపా యందులోఁ గొంద ఱత్యంత
యుక్తాత్ములై సుందరీనందనస్వర్ణసంఘంబుల న్రోసి కాంతారముం జేరి
యాధారలింగస్ఫురన్నాభి హృత్తాలు మూలాదికాధోముఖవ్యాప్తచక్రం
బులున్ సంతతాభ్యాసలీలాపటుత్వంబున న్మీఁదుగాఁ ద్రిప్పి యాధారశక్తిం
బ్రకాశింపఁగాఁ జేసి బాహ్యేంద్రియద్వారముల్ మూసి వాతాగ్నులం
గూర్చియు న్మధ్యమార్గంబుచే నూర్ధ్వసంచారులై మీఁదఁగాఁ జేయుచుం
జిత్సుధాపానకేళీరతిం జెందుచున్ నిన్ను నానందరూపంబుగాఁ జూతు
రాజన్మశుద్ధాత్ములై కొంద ఱార్యుల్ మదింగామ్యకర్మంబులన్ మాని యే దేవతా
భక్తియున్ డించి యేమంత్రసంసక్తియున్ లేక దంభంబుఁగామంబు లోభంబు
క్రోధంబు మోహంబు మాత్సర్యమున్ దవ్వుగాఁ ద్రోలి నీదివ్యనాముల్ బాహు
యుగ్మంబులం బూని నీదాసభావంబు నిక్కంబుగా నాత్మలోఁ బుట్టి నీనామ
సంకీర్తనల్ జిహ్వఁ గీలించి నీపాదతీర్థంబు నిత్యంబునుం గ్రోలి నీభుక్తశేషంబు
భక్షించి నీదాసవర్గంబుతోఁ గూడి క్రీడించి సత్కర్మముల్ నీకు సంప్రీతిగాఁ
జేయుచున్ ధన్యులై మించి నీసన్నిధానంబునం దెప్డు సౌఖ్యంబుతో నుందు
రంభోధిశాయీ సరోజాతగర్భు న్విచిత్రంబుగా మూర్ఛ నొందించి
తద్వక్త్రపద్మస్థవేదంబులం గొన్న విన్నాణి యున్నట్టి యంభోధిలోఁ జొచ్చి
దాఁగున్న యాసోమకుంబోర మీనాకృతిం బట్టి కట్టల్కతోఁ జంపి యా
వేదముల్ బ్రహ్మ మోదంబునం బొందఁగా నియ్యవే దుగ్ధవారాశి మధ్యంబునన్
మందరాగంబు మీఁదంగఁ గవ్వంబుగాఁ జేసి భోగీశ్వరుం ద్రాడుగాఁ జుట్టి
దేవాసురుల్ మచ్చరం బెచ్చఁగాఁ ద్రచ్చుచో నగ్గిరీంద్రంబు పాథోధిలోఁ
గ్రుంగినం గచ్ఛపస్వచ్ఛరూపంబునం దద్గిరిం బుద్ధరింపన్ ధరన్ మోసి
దేవారికిం బ్రాపుగా వింపవే యూధరామండలం బెల్ల నుద్దండకేళిన్ హిర
ణ్యాక్షుఁ డక్షీణదోర్వక్రమారంభుఁడై చాపచందంబునం జుట్టి పాతాళలోకం
బున న్నిల్పినన్ బంగదంష్ట్రికరాళోగ్రభూదార లీలావతారంబున న్వైరి

దైతేయునిం ద్రుంచి చెండాడి సర్వంసహాకామినిం గొమ్మున న్నెమ్మితో నెత్తవే
మత్తవేదండరీతిన్ మదోద్రిక్తుఁడై యుగ్రదైత్యుండు పుత్రుం బరీక్షించి
నీదేవుఁ డీస్తంభమధ్యంబునం జూపుమా యంచుఁ దా నుక్కుఁ గంబంబు
వ్రేయన్ మహాక్రోధరంహంబునన్ శ్రీనృసింహాకృతిం బొల్చి యద్దానవేంద్రున్
నఖాగ్రంబులన్ జీఱవే మీఱి లోకత్రయిం బాదపద్మంబులన్ మెట్టి యవ్వైరిని
న్నాగలోకంబులోఁ జేర్పవే సర్వరాజన్యకంఠావళిం జండబాహాకుఠారో
గ్రధారన్ వడిన్ జామదగ్న్యుండవై చంపవే పెంపుమీఱ న్నిలింపారి యైనట్టి
యాలోకవిద్రావణు న్నిర్జితైరావణున్ రావణుం బుత్రమిత్రాదియుక్తం
బుగా భానువంశాబ్ధిరాకాసుధాంశుండవై ద్రుంచవే బాహుశక్తిన్ బ్రలం
బాది దుష్టాత్ములం గొట్టి కాళింది నుద్దండలీలన్ విభేదింపవే రౌహిణేయుండవై
దానవుల్ భీకరాకారులై లోకజాలంబులన్ బాధగావింపఁగా వారినిర్బం
ధుంగా మహాశైలకోదండుచే బిట్టు గెల్పింపవే మించవే కల్కిరూపంబునన్
దేవ నీమోము దిక్పాలురున్ వహ్నియు న్నేత్రముల్ చంద్రసూర్యుల్ శ్రుతుల్
దిక్కులున్ భూమి గర్భంబు స్వేదంబు పాథోధులుచ్ఛ్వాసనిశ్వాసముల్
వాయువుల్ శైలముల్ శల్యముల్ రోమముల్ వృక్షముల్ నాభి యభ్రంబు
శీర్షంబు స్వర్గంబు భార్యల్ ధరిత్రీరమాకామినుల్ పార్శ్వయుగ్మం
బహోరాత్రముల్ గాఁగ విశ్వాత్ముఁడై పొల్చు నీమోమునన్ బ్రాహ్మణుల్
బాహులన్ రాజు లూరుప్రదేశంబునన్ వైశ్యులంఘ్రిద్వయిన్ శూద్రులుం
బుట్టిన న్వారికిన్ ధర్మమార్గప్రదేశంబుగా వేదశాస్త్రమ్ములం జేసితౌ
యీశ్వరా నిన్ను న్నుతింపంగ నేనెంతవాఁడన్ జడుండన్ మహాహీన
చిత్తుండ మత్తుండ నన్నుం గటాక్షింపుమీ భక్తమందార వేదాంతసంచార
భవ్యప్రకారా నమస్తే నమస్తే నమః.

వ. అని బహుప్రకారంబుల వినుతించు నప్పరమభాగవతోత్తము నయ్యాదవనాయ
కుండు మృదుమధురభాషణంబుల నాదరించి ధర్మజ భీమ దుర్యోధనాదులను
సకలరాజన్యులం దత్తదుచితప్రకారంబుల సంభావించి చిన్నవోయియున్న యర్జునుని
జేరం దిగిచి యాలింగనంబుఁ జేసి హృదయానందంబు గావించి చరణంబుల కెఱఁగిన
చతుర్థుని మన్నించి గాంగేయాదుల ద్వారకానగరంబునకు రా నియమించి
తత్తన్నివాసంబుల కనిచి బలభద్రుండును దానును జతురంగబల పరివృతులై
నిజస్కంధావారంబునకుం జని యథోచితంబుగా నుండి యమ్మఱునాఁ డుభయ
సైన్యంబులుం గొలువ ద్వారకానగరంబునకుం జను నవసరంబున. ౧౨౦.

మ. బలముల్మ్రుందరఁ గాంచెఁ గాంచనమయప్రాసాద హర్మ్యాగ్ర ని
ర్మల గంధోత్కటకుంభ ధిక్కృత నభోమధ్యాంచలత్తారకా
లలితారామసదార్త్ర పల్లవలతాంత ప్రోల్లసత్కోరకా
కలుషాంభోనిధి తారకా భటసమగ్రద్వారకా ద్వారకన్. ౧౨౧.

సీ. భవ్యప్రవాళసంబద్ధమందిరరోచు లుభయసంధ్యారక్తి నొందుపఱుప
హరినీలమాణిక్య హర్మ్యాళిశోభలు శ్యామతమఃపాతమస్తతిజయింపఁ
జారువజ్రాంచితసౌధశృంగద్యుతుల్ పండువెన్నెలతోడ మెండుకొనఁగఁ
బద్మాహితోపల ప్రాసాదకాంతులు చండభానుప్రభ జోకఁ జేయ
సంజకవలివి కృష్ణపక్షత్రియామ । లివ్వి శుక్లనిశీథిను లివ్వి దినము
లివ్వియని బుద్ధిలోపల నేర్పరింపఁ । బద్మగర్భుండు నేరఁ డప్పట్టణమున. ౧౨౨.

సీ. అనవద్య వేదవేదాంగశాస్త్రాంభోజగర్భేరగేంద్రులై గణనకెక్కి
యధిక కోదండవిద్యాభీమ భార్గవరామ దాశరథులై రాశికెక్కి
(యమిత నవనిధానసమపార్జనాత్యంతపటిమ కుబేరులై వన్నెకెక్కి)
రణరంగ రిపుసంహరణక్రియా జంభారి బలభద్రులై చాలఁ బ్రణుతికెక్కి
యజ్ఞములొనర్చి శత్రుల నదటడంచి । పృథివి జీవనమునమించి విప్రసేవఁ
జేసి చెలఁగుదు రప్పురసీమ ధరణి । సురలు రాజులు వైశ్యులు శూద్రవరులు.

క. నిరుపమ సుధామయములై । పరమోన్నతిఁ జెంది మధ్యభాగవినీల
స్ఫురదురు చిహ్నంబులచే । సరసతహర్మ్యములు చంద్రసామ్యము దాల్చెన్. ౧౨౪.

సీ. కరికుంభములఁ బోలి కందుకంబుల నేలు నున్ననివట్రువ చన్నులమరఁ
గలువరేకుల మీఱి జలచరంబులఁ గేరు తిన్నని నిడువాలుఁగన్నులమర
నళులకైవడిఁ బొల్చి హరినీలముల గెల్చు కప్పున గిరికొను కొప్పులమరఁ
గుందనంబు హరించి క్రొమ్మెఱుంగులమించు మేలిమిఁదగు నును మేనులమర
మెలఁగుచురు ముద్దుఁబలుకులు దొలఁకు కలికి
మొలక నగవుల వెన్నెల తళుకు చిలుక
నలరుదురు లీల రతిపతి సైన మిగుల
వలవఁగాఁ జేయనేర్చినవారసతులు. ౧౨౫.

చ. ప్రవిమలలీల దర్పక విరాజితకేళి మహీధరాగ్ర వ
జ్రవిపులపద్మరాగరుచిజాలము తెల్లపుడుల్ జెలుఁగుచుం
గువలయ పద్మసంహతులకు న్మదిమెచ్చును గుందులేని యు
త్సవ మొనరింప డెంద ? సంశయమంది కృశించె జక్కవల్. ౧౨౬.

చ. హరియును గుంభసంభవుఁడు సాగ్రహమెత్తి ధరాధరంబులన్
శరధుల నుద్ధతింగొన మనంబునఁ జూచిన భీతినొంది ది
గ్ధరములు వార్ధులన్ హరిపదంబొగిఁ జొచ్చి భయంబుదక్కి ని
ల్చెరహినిసాలముల్పరిఖలున్ గనుపట్టె మహోజ్జ్వలాకృతిన్. ౧౨౭.

సీ. కకుబంతవిశ్రాంత గంధేభముల జోడుకోడెలోయన నొప్పు కుంజరములుఁ
గమలాప్త రథతురంగంబుల పిల్లలోయనఁ బొలుపొందు భవ్యాశ్వములును
సౌరమాహేంద్రకాబేరరథంబుల యాకృతిఁ గనుపట్టు నరదములును
శౌర్యతిరస్కృత చండ కంఠీరవ ఘోరపరాక్రమ వీరభటులుఁ
గలిగి పరభీషణాకృతిఁ జెలఁగి నిత్య । కాహళీవేణుడమరు ఢక్కా మురజక
దుందుభి మృదంగ శంఖహుత్తుభకడిండి । మ ధ్వనిశ్రేణి దిశలు గ్రమ్మఁగఁ దనర్చు.

గీ. అమిత తేజోమయంబైన యప్పురంబు । మెఱయుఁ గైవారమై యొప్పుపరిఖతోడఁ
బరిధి సంయుక్తమైపొల్చు విద్యమిత్ర । మండలంబును బోలి యఖండమహిమ.

సీ. పగడంపురత్నాలపైఁ గట్టినట్టి రత్నమణీనికర తోరణములచేతఁ
గర్పూరకస్తూరికా వజ్రరాసులుగనుపట్టు మేలియుంగళ్లచేత
గందానవల్లికనకడల ముక్తారంగవల్లికఁ దనరు ముంగిళ్లచేతఁ
గాంచనదండసంకలిత నానావస్త్రసమితిఁ జెన్నొందు సౌధములచేత
విమలమణిజాల నీరాజనములచేత । ననుపమదశాంగ ధూపవాసనలచేత
నమితమంగళ గీతవాద్యములచేతఁ । బుడమిలోఁ గడునొప్పు నప్పురవరంబు.

వ కాంచి యుబ్బలంబు చేరంజను నవసరంబున. ౧౩౧.

సీ. పరశుతోమరగదా పట్టిసహూలచాప శరాఢ్యమహా కాలుబలము నడచె
రమణీయ వివిధచిత్రచ్ఛత్ర కేతన కాంతులఁ దగు శతాంగములు నడచె
నూపుర కింకిణీ నూతనక్వణనంబు గడునొప్పు ఘనతురంగములు నడచె
దాన గంధాంధలుబ్ధ భ్రమద్భ్రమర ఝుంకారనాదము మీఱఁ గరులు నడచెఁ
దమ్ములును గర్ణుఁడును సోమదత్తుఁడును ద్రోణాత్మజుండును రుక్మియు యవనపతియు
నాదిగా భూమిపతులెల్ల నలమికొలువ । రాజసము మీఱ నారాజరాజు నడచె.

వ. తదనంతరంబ యజాతశత్రుండు బాలశీతాంశురేఖయుం బోని యంకుశంబు కేలం
గీలించి మాణిక్యశాతకుంభమయ ప్రకర చామర రమణీయ ఘంటానిగళభూషి
తైరావతకులసంభవ చతుర్దంత దంతావళారూఢుండై నకుల సహదేవు లుభయ
పార్శ్వంబుల నిలిచి వింజామరలు వీవఁ బరిపూర్ణ చంద్రమండలసమాన పుండరీకంబు
భీమసేనుండు పూన నర్జునుండు తాంబూలకరం ంపఁ జతుర్థనుండు మంద

మందానిలంబు నడియునట్లుగా సురటిద్రిప్ప సాంబ సారణ చారుదేష్ణ బృహద్భాను భానుదేవ భానువింద సునందనాది హరికుమారవర్గంబు ముందట బలసి కొలువఁ బ్రద్యుమ్నానిరుద్ధు లుత్తమాశ్వంబుల నెక్కి పాయుతోలంగు లొనరింప నుగ్రసేనుండును నుద్ధవుండును నక్రూరుండును జేకితానుండును కృతవర్మయు నాదిగాఁగల యాదవవీరులు భీష్మ ద్రోణ కృపాశ్వత్థాముల మున్నిడుకొని పశ్చాద్భాగంబునం గొలిచి యేతేర ఘటోత్కచాది రాక్షసవీరులు తమతమ బలంబులతోడఁ బిఱుంద రా దక్షిణవామభాగంబుల సామజంబులెక్కి వచ్చు రామకృష్ణులతోడ నుచితాలాపంబులాడుచుఁ బౌరపుణ్యాంగనలు రమ్యహర్మ్యాగ్రములనుండి మంగళ పల్లవ లాజపుష్పంబులు చల్లి దీవింప భూసురాశీర్వాదనాదంబును మంగళపాఠకగీతరవంబును వందిమాగధ జయధ్వానంబునుం జెలంగఁ గుంజర ఘంటానినాదంబులు రోధోంతరాళంబులు నిండ విజయభేరీమృదంగ కాహళ వేణు శంఖ తమ్మట మురజ ఢక్కా హుడుక్కాది నానావిధవాద్యధ్వానంబులు లోకాలోకపర్వతంబునఁ బ్రతిశబ్దంబు నిగిడింప నైరావతారూఢుండైన దేవతాసార్వభౌముచందంబునఁ బ్రవేశంబు చేసె నంతకమున్న యాయితంబులయిన హర్మ్యప్రాసాదంబుల బలభద్రపుండరీకాక్షులు నానాదేశాగత రాజన్యులను భీష్మాదులను విడియ నియమించి యక్రూరు మందిరంబున ననుజసమేతుండైన యజాతశత్రునుంచి యఖిలబలంబులకు సకలపదార్థంబు లొసంగుచుఁ గతిపయదినంబులు నిల్చి యొక్కనాఁడు కృష్ణుం డుగ్రసేన శూరసేన వసుదేవ పురస్సరంబుగా భీష్మ ద్రోణాది మాన్యులకును యుధిష్ఠిరాది పాండవేయులకును సుయోధనాది గాంధారేయులకును రాధేయాది మహారథవీరులకును ద్రుపద విరాటాది నానాదేశాధీశ్వరులకును ఘటోత్కచాలంబస హలాయుధాది రక్షోనాయకులకును జీని చీనాంబరానర్ఘ్య రత్నాభరణ తురంగ చతుర్దంతదంతావళాది నానావస్తువ్రాతంబులును వలయువారలకు దోర ముత్తుగా నొసంగి యందఱ ననిచి యందు నయ్యుధిష్ఠిరున కెఱిఁగించి యర్జునుం దనయొద్దనే యునుచుకొని సుఖంబుండె నంత. ౧౩౩.

యుధిష్ఠిరుఁడు భీష్మాది కౌరవ వృద్ధులును ధార్తరాష్ట్రులు జనపతులును
దనతోడ నేతేర ననుపమ సంతోషభరితుఁడై కాండవప్రస్థమునఁ బ్ర
వేశంబు చేసె భూమీశులనందఱఁ దమనాళ్ల నిలిపి సోదరులుఁ దాను
త్యసంతుష్టులై నిరతంబు బ్రాహ్మణపూజ సేయుచు మహా భూరిమహిమఁ
త్రిసౌహార్దములు గడుపూర్తిఁ జెంది । యెపుడుఁ దనయందె నిలువంగ విపులశౌర్య
ర్య ధైర్యజవములతో సఁగఁ । నిరతరశ్రీల రాజ్యంబు సేయుచుండె.

క. అని శుకయోగీంద్రుం డ। య్యనిమిషరాడ్పౌత్రునకు దయాపరుఁడై చె
ప్పిన వృత్తాంతము సంతస। మున సూతుఁడు శౌనకాదిమునులకుఁ జెప్పెన్

శా. శ్రీమత్కాశ్యపగోత్రదుగ్ధ జలధి శ్రీకామినీసోదరా
హేమాద్రిస్థిర ధీర బుద్ధి జితభోగీంద్రామరాచార్య సం
గ్రామోపార్జిత భూరి భూవరసమగ్ర ప్రాభవా పన్నగ
స్వామి క్ష్మాధరకూర్మభూమిభరవాస్తవ్య స్వబాహార్గళా. ౧౩౬.

క. కృష్ణాంబికా కుమారక। కృష్ణాంఘ్రి సరోజయుగళకీర్తన సేవా
నిష్ణాత నిఖిలభువనచ। రిష్ణు సముజ్జ్వల యశః పరిష్కృతమూర్తీ. ౧౩౭.

శ్రీవృత్తము శ్రీరమణివార సరసీరుహమదభ్రమర శిష్టజనరక్షణమహీమం
దార జలజాతనయనాహృదయ కైరవ సుధాకర నదీవరగభీరా
వైరి వసుధారమణవారణసమూహ మృగవల్లభ నిలింపపతిభోగా
నీరజభవప్రణయినీకరలసత్కమల నిశ్రుతమరందనిభవాక్యా. ౧౩౮

గద్య. ఇది శ్రీమత్కౌండిన్యగోత్రపవిత్ర చరికొండ తిమ్మనామాత్యపుత్ర సకల విద్యా పారీణ శతఘంటసురత్రాణ సుకవిజనవిధేయ ధర్మన నామధేయ ప్రణీతంబైన చిత్రభారతంబను పురాణకథయందు సర్వంబును నష్టమాశ్వాసము.

దండింపఁజాలియు నేరము నోర్చుట క్షమ, అదిలేనిదొర యన్నిసుగుణములున్నఁ బ్రకాశింపఁడు - అతివాదములు సహించి, యాత్మ దుర్గుణత్యాగి, సర్వకాలముల దానమానాదరముల స్వజనానందనుఁడు, జితేంద్రియుఁడు, వీరుఁడు, శైదువుల నేరుపరి, వైరిసంహారి, శాస్త్రవిద్విధేయుఁడు, జ్ఞప్తిమంతుఁడు, శిల్ప తర్క వ్యాకరణ వేదాంతవేదియునై, పలువల చెలిమివదలి, దూరదృష్టిం బెద్దలఁగొలుచుచు, సత్ప్రవర్తనము గలిగి, గుణవంతులు సేవించు రాజు దేవాంశభవుఁడు; ఏతద్విరుద్ధగుణుఁడు రాక్షసాంశజాతుఁడు నరకపాత్రుఁడె ఎపుడును నృపాంశసమానమె తత్పరిజనము నగును, వారు చేసినదియె, సరియని, దొర, పురాకృతవశమునఁ దలంచి యొప్పికొనను వారి నడతలచే సదా సంతసించుచు మనుజులు ప్రతిక్రియ చేయనియెడఁ దాముచేసిన క్రియకు ఫలమనుభవింపక తీఱనిదియె ప్రతిక్రియచేసినచో మందుత్రావినవారికిఁ దెవులు వలె ననుభవమునకు వచ్చును. కీడుకతముఁ దెలిపిన, నాపనిఁజేయ నెవఁడు సమకట్టును? మనసు లగ్గువలచును, ఎవనిమదియు నెగ్గొల్లదు. మంచిచెడ్డలు దెలుపు శాస్త్రము లెఱింగియె ప్రవర్తింపవలెను. శాస్త్రజ్ఞానమువలన నింద్రియజయము, దానిచే వినయము, దానివలన నయమును గలుగును కువలయపతి దొలుతఁ దనకు వినయమలవరించికొని, పిదపఁ గొడుకుల, ననంతరము మంత్రుల, నవుల సేవకుల, నాపిమ్మట జనులను వినయవంతుల నొనరించునది నరపతి యితరుల కుపదేశింప నేరుపరియె కారాదు మహీకాంతుఁడు గుణవంతుఁడైనను జనులకు లోఁబడఁదగదు ఇంద్రభార్య యెన్నఁడును విధవకానియట్లు, ప్రజ యెట్టిదైన నృపతి రహిత కాఁజనదు రాజె స్వతంత్రుఁడై మంత్రులమాట పాటింపకున్న, రాజ్యము శోభింపదు. దాను వినయవంతుఁడై, తనయాదు లడఁకువతోఁ దన్నుఁగొలువ, నెల్లవ్వడు జనులు కూర్మిఁజెందఁ, బ్రజారక్షణపరాయణుండగు విభుండు కడునెగడు సిరి యనుభవించును, సార్వత్రిక వేద్యలిపినమున నూడనిం బాడుచుఁ గీడొనరించు నింద్రియగజము నెఱుకసిల్లుచూపి వశపఱిచికొనఁజనును మానసధీవరుఁ డింద్రియమీనమును విషయపలలమున, నాసగొలిపి నడుపును ఆమదిని పూనికచే నాఁగవలయును దానిఁగెలిచిన నింద్రియజేతయే. ఒకమనసునె చక్కఁగ నడంపఁజాలనివాఁ డెట్టు సముద్రపర్యంతయగు నేల నేలఁగలఁడు ఆకర్షణశీలములు క్రియాంత సంతోషరహితములు నగుభోగములచే మది చెదరు నరవరుఁడు మదసింధురముపలెఁ బట్టువడును సద్దు, తాఁకు, రూపు, చవి, గంధము, అను నీ యైదింటిలో నొక్కొక్కటియె వినాశమొందింపఁజాలును ముఱికి లేనిదియై, దర్భల మొలకలు మేసి, గడుదవ్వుదిరుగఁ జాలిన లేడి చెంచు నీలంబేరాసచేఁ జావు నెమకికొనుచు ొండక్రొమునంత యొడలుగలిగి, యాటగఁ జెట్టులం

చెల్లగించిన కరి కరిణిఁ దాఁకవలచి బోనునం బడును మిడుత, నిగనిగని దీవియ వెలుఁగు చూపు చూడ్కులఁ దమిగొలుప, నేమో భ్రాంతిపడి, వడిదానంబడి మిత్తి పాలగును. కడులోఁతు నీట మునిఁగియుండియుఁ జేఁప యెరతోడి గాలము మ్రింగును. నలికై తెక్కలబలిమి నెగిరిపోఁజాలియుఁ దుమ్మెద తావిందగు లగ్గలమై తమ్మిం గట్టు వడుచున్నది. ఇట్లు విషతుల్యములగు విషయము లొక్కొక్కటియె చంపుచుండ నైదును గలిసిన వాకొననేల, యెట్లు గెడపకుండును? యుక్తిలేమిని ద్యూతకాంతా మద్యములు మూడె పలుకీడులు మూఁడఁ జేయును, యుక్తియుక్తములైనఁ ధనమును దనూజుని దెలివినిచ్చును. నలయుధిష్ఠిరాదు లకపటముగఁ జూదమాడి యోర్వఁబడిరి శకున్యాదులకువలె నందు జదురుగలవారికి మాయజూదము ధనమీయఁజాలును. నారులపేరు నలరించి మానసమున మానక వికారము నెలకొలుపును. ఒయారముగఁ గనుబొమ లెగయించువారి సాక్షాత్కారమో, వాచాదూరమో. ఏకాంతసంచార చతురనై, సన్నని ప్రన్ననిపలుకులు, నెఱ్ఱని కనుగొనలును, గలిగిన చాన మానవునేనిఁ దన దాసీనిఁ జేయదు? ఒప్పులాఁడి తప్పక విరాగుఁడవు యోగి మానసమును స్వాధీన పఱిచికొనును. కాముకుల లెక్కయేల, ప్రసిద్ధులు సాము లిన్ద్రకౌశిక నహుష రావణాదులు నేమముఁదాల్చుచును జాములచేఁ జెడిరి. అదియె ప్రధానముకాని నరున కెమోసవ మెపుడును సుగమొసఁగును. దాని వినా వేరొకతె, యింటిపనిం దోడ్పడునది లేదు. మద్యము, తప్పఁద్రావినవానికి బుద్ధితప్పవఁట; కొంచెము ద్రావిన మదిఁదేర్చు; జడుపుడుపు, సందియముడిందఁజేయు. కవనపుఁ దెలివి విరివిగావించును. మితిమీఱిన దొరించును. కోరిక కినుకలు కల్లుతాతలు, వానిఁ దగినచోట నియమించునది. గెలుపును గోరు రాజు ప్రజలప్రోపునఁ గోర్కియు, మూర్తురఁ బరిమార్చుటం గినుకయు, మొనల గడనం బేరాసయుఁ గూర్చునది. పెఱచేడెఁ కూడికం గోరిక, యొరుల రొక్కములం బేరాస, తన జనుల నిగ్రహమున నాగ్రహమును రాజు లెన్నఁడును బడయరాదు. పరనితంబినీసంగంబునం గుటుంబి, స్వజనమారణంబున శూరుఁడు, పరధనాపహరణమున భాగ్యవంతుఁడు ననఁబడునా? రక్షణములేని మహీభుజుని, నియమములేని ద్విజుని, చాగములేని ధనికుని వేలుపులాయువుమాయించి నరకమునఁ గూలఁద్రోయుదురు. ఏలుబడి, చాగము, కలిమియు నోముపంట. కొలువు, అడిగికొనుట, లేమి పాపముపంట, ఒడయఁడు శాస్త్రములుచూచి తగునట్లు మనము నియమించి యిహపర సుఖకరముగఁ దన వ్యాపారముఁ జేయనగు. అవి, దుష్టశిక్షణము, శిష్టరక్షణము, దానము, రాజసూయము మొదలగు జన్నములొనరించుట, న్యాయమున విడిముడిఁ గూర్చుట, దొరలవలన యరిగొనుట, పగతుర నుక్కడ[illegible] సనధికముగఁ బుడమి

గడించుటయునని యెనిమిదివిధములుగలది మొనఁబెంచి, మన్ననోఁడులచేఁ బన్ను గొనుచుఁ బ్రజలఁ జక్కఁగాఁ బాలింపనివాఁడు గొడ్డుటావులసాటి, ప్రజయెవ్వనికిఁ గడు జడియునో, ఎవనినెవని నిందించునో, ఏవరి ధనవంతులు గుణవంతులును విడుతురో, ఆతేఁడధముఁడు ఆటపాటలవాండ్రు, వెలయాండ్రు, జెట్టులు, కొజ్జాలు మొదలగు నలఁతి జాతుల నతిప్రీతిగల నరపతి దూఱఁదగువాఁడు మూర్ఖుర నోటనుండినవాఁడె. తెలివిగలవాఁడొక్కఁడేయున్న నెపుడును వాని సేవగించుచు, మోసగాండ్రతో నుల్లాసమునొంది, తన దుర్గుణమునె యెఱుంగని భూవరుఁడు దనచావు దెచ్చికొనును ధారుణీపతి నేరము నోరువక, దండుగగొనుచుఁ గఠినముగ దండించి, తనదోసము వినిపించు జనుల నలంచుచున్నపుడు, జనులు కలంగి వేఱుపడుదురు జనపతి తనపని నెవరు భూషించెదరో, ఎవరు దూషించెదరో, అదియెఱింగి మంత్రులు మొదలగువా, రేతలంపుతోనున్నారో, నాగొనములచే నెవరి కెట్టిప్రియము; నాదోసములచే నెవరి కెట్టియప్రియము; అని, మాఱువేసములచే నెఱుంగరాని వేగులవాండ్రచే విఁచి వారివలన నదియంతయుఁ దానేకాంతమున విని యసమెసఁగింప నెపుడును దన దుర్గుణము సువనెవలయునుగాని జనుల నవమానింపఁజనదు రాజా? జనులు నిన్ను నిందించుచున్నారని చారులు పలికిన విని తన లోపములఁ బాపనలుగు నరపతి దుర్మతి శ్రీరామ భూపాలుఁడు జనాపవాదమున సీతం బతివ్రతనైన నుజ్జగించుటఁ దక్కఁ, జాతి యుండియు ద్రుక్కడి చాకిం గొంచెమైన దండించెనే, ఎఱుక, విన్నాణమును గలిగిన, రాజభయమిచ్చినను, రాజునెదుటఁ బిఱికితనమునఁ, గడిందిదోసముసైన నెవఁడును వాక్రువ్వఁడు వెన్నుఁడు మొదలగు వేలుపులును స్తుతిప్రియులెయని, తొలుచదువులు చాటుచున్నవి మనుజులమాట చెప్పనేల ఎపుడును దూషణమువలన రోషముపుట్టునుగదా రాజు తగునంతకోపము నోరుపును గలిగి యెల్లకాలము జనుల నలరించునది. పరువము, మనువు, వేదము, అందము, సిరి, దొరతనము, అను నీయాఱు నస్థిరములని యెఱింగి సత్కార్యమున సాదరుండు గావలయు. ఈయమి, గారవింపమిఁ, గపటమునఁ, బలుకుఁ బ్రల్లదమునఁ, గఠినదండమున జనులు నృపతి నుజ్జనసేయుదురు మిక్కిలి పందబుద్ధిగలిగి, యప్పటిపని యాఱునెలలకుఁ జేయుచుఁ, బరాకుపెంచ్చ, వ్యసనాసక్తుఁడు భోగపరుఁడునైన దొరను బ్రజలు గొలువరు. వీకి విపరీతగుణములచే సాధుజనులు జమలువలతురు ఒక్కదోసము చెడుననము నెరపును. అవి గుఁపులకొలఁదినైన, ననవలెనె త్రాగుడు, జూదము, వేఁటయును నేలతోఁడు లనఁ గూడవు, వానివలన యదునలపాండులకుఁ జెడుగులు గనఁబడినవి కామ క్రోధ లోభ మోహ మదమాన లి పగతురవిడిచిన రాజు సుఖపడును కామమున

రావణుఁడు, క్రోధమునఁ గల్మాషపాదుఁడు, లోభమున ముంజుఁడు, మోహమున వాతాపి, మదమున యయాతి మానమున సుయోధనుఁడును జెడిరిగదా ఇవి లేమి రామమాంధాతృ ప్రముఖులు చిరకాలము నేల యేలిరి ఇందు సాధులాదరించు ధర్మార్థములఁ బెంచుచు నింద్రియములనడంచి గురువులఁ గొలుచునది. గురుసేవచే శాస్త్రజ్ఞానము, దానిచే వినయాతిశయము, నద్దానిచే సజ్జనసమ్మతియుఁ గల యతఁడు దుశ్చరిత్రులు ప్రేరించిన, నకార్యములం జేయఁడు, వేదముల, ధర్మశాస్త్రముల, లోకజ్ఞానమున, మనమునఁ, జక్కఁగ నిర్ణయింపఁబడినదని, ధర్మము. ప్రతిదినముఁ జక్కఁగ నెల్లవిద్యల సేకరించుచున్న తెలివిగల మనుష్యుఁడు, దానింబూనును. జితేంద్రియుఁడు నీతిశాస్త్రానుసారిహృదయుఁడునగు రాజు సిరులు నసములును బెఱిఁగి యాకసమంటును ఆన్వీక్షిక త్రయి, వార్త, దండనీతియను నిత్యములైన యీనాలుగువిద్యలనె రాజు సర్వదా నేర్చికొనవలయును. ఆన్వీక్షకియనఁ దర్కవేదాంతాదులు, ఈవిద్య, దేహమునకు వేఱగు నాత్మను దెలుపుటచే నుబ్బునుమ్మలికమును దొలఁగించును. ఋగ్యజుస్సామాథర్వణ సంజ్ఞములు వేదములు నాలుగు, శిక్షా, కల్ప, ఛందో, నిరుక్త, జ్యోతిష, వ్యాకరణములు తదంగములు, కర్మబ్రహ్మ మీమాంసలు, న్యాయము ధర్మశాస్త్రము, పురాణము, ఇవియన్నియుఁ ద్రయినాఁబడు ఈవిద్య ధర్మాధర్మము లెఱిఁగించి యిష్టాప్తము లొందించును. ఇందు నిషిద్ధములవిడిచి విహితముల నొనరించువాఁడు రెండులోకముల సుఖపడును వడ్డిబ్రతుకు, కరిసనము, బేరము, కీలారితనమును వార్తయను పేరొందును. ఈ విద్యయవలన లాభనష్టములు వచ్చును వార్తాపూర్తిగల సాధువు జీవికవలని భయము నొందఁడు దణ్డ దమపదములు సమానార్థకములు. కావున దుష్టనిగ్రాహకుఁడగు రాజుదండుఁడు, ఆతని నీతి, ప్రజలనదుపుట దండనీతి ఈవిద్యచే న్యాయాన్యాయములెఱింగి న్యాయముననె యేలిన రాజు సుఖసమృద్ధుఁడగును బ్రాహ్మణాదివర్ణములు, బ్రహ్మచర్యాద్యాశ్రమములు నన్నియు నీవిద్యల నిలిచినవి. అహింస ప్రాణులందఱకుఁ బరమధర్మము కావున భూవరుఁడు పిసునల జనులఁ బీడింపక యేలవలెను తనసుకమునె కోరుచు లోభుల బాధింపఁజనదు అలజడిపడుచున్న పిసినిగొట్టులు దాము చావవెఱచి రాజుం గెడపుదురు. పున్నెమునకు సుగమునకును మంచివారితో మైత్రిచేయవలయు సుజనులు గొలువ ఘనుఁడై కడు విరాజిల్లును చలివెలుఁగు కలువకొలఁకు నలరించు వడువున, సుజనపరివృతుఁడు మదిముదమొదవించును, వేసఁగిప్రొద్దు వెలుఁగుల వేఁగి నీడపట్టుల లేమినొంచుచు వెఱపించు చౌటినేలను వలెఁ గూళలకూడిక వీడునది. బుస్సను నిట్టూర్పుల వెడలు నగ్గిం బొగచూరుమొగముల త్రాఁచులతోఁగూడికయె ... ంచునుగాని పలువలతోఁ

సూటమి యనయము ననిష్టమె పూజ్యుఁడని తలంపఁబడు సుజనుని కెట్లు దోసిలి మొగ్గఁబడునో, యంతకంటెఁ గడు నెప్పుగ దుర్జనునికిఁ గేల్మోడ్చునది. ఎపుడు నెడఁ దనాకర్షించు పలుకున జగము నానందము నొందించునది ధనమిచ్చుచున్నఁ బలుకుఁ బ్రల్లదమునఁ బ్రాణులు నొత్తురు తెలివి కాఁడు, మిగిలియు నెద ములికి నాటినట్లు నరు నుడికించు పరుసపునుడువరాదు మిత్రులతోడ నే నమిత్రులతోడ నేని నిత్యము ప్రియమె యాడఁజను నెమలి కేక వేసినట్లు తీయనిమాటాడు నతఁడు జనప్రియుఁడగు ఆముకొన్న యంచ కోయిల నెమిళ్ల పలుకులును బ్రాజ్ఞుల మంచిమాటల యంత మనోహరములు కావు ప్రియములు వక్కాణించుచు నాదరమున మేలుగోరుచున్న మెచ్చు నడతగల సిరిమంతులు నరశరీరధారులైన జేజేలు, ప్రాణులపైఁ, గనికరము, చెలిమి, యీవి, తియ్యపలుకు నిట్టి వశీకరణములు ముల్లోకములను లేవు వేదము ప్రమాణమను నమ్మికఁ దేజు మదితో నిత్యము దేవతలను, దేవతలవలె గురువులను, దనుబలెఁ జెలులను బూజించునది ధర్మకార్యములచే వేలుపులను, నమస్కారముల గురువులను, సదాచారముల సాధువులను, మంచితనమునఁ జెలులఁ జుట్టాలను, నెమ్మిని గొమ్మను, గారవమున సేవకుని, ఛందానువర్తనమున నితరజనులను, నభిముఖులఁ జేసికొనఁజను. నందు, తెలివి, హెచ్చరిక, తగు బీరమును గలిగి నిండరొక్కముతోడి పుడమి ఘనుభవించిన సామియె సామి ఈ నాలుగు మేలిగుణములు లేక, యితరగుణములు చెందిన భూకాంతుఁడు ధనవంతుఁడైన నల్పదేశము నే ననుభవింపఁడు త్వరగ స్వరాజ్యచ్యుతుఁడగు ఈ గుణములచేతనె యప్రతిహతాజ్ఞయుఁ దేజును గల రాజల్పుఁడైన, మహాధనుఁడైన రాజుకంటెను మెఱయును తక్కిన సామాన్యగుణములు రాజునకు భూమి సాధింపఁజాలవు సర్వధనఖని, దేవదానవమర్దినియు నగు నీయవనికై భూరమణులు శరీరమునైనఁ గోలుపోదురు సుఖపడ నర్థప్రాణములు నిలిపికొని క్షితిని రక్షింపనివానికి ధనజీవనములేల కూడఁబెట్టఁబడిన విడిముడి వచ్చుబడి లేనిచో నెవనికిని నిజముగఁ గుబేరునికైన విచ్చలవిడి వెచ్చపెట్టఁజాలదు ఎకిమీఁడీ బలాదులచే బలెరాచకొలమునఁ బుట్టుపుచేఁ బూజ్యుఁడు కాఁడు జనుల నలగింపక యేఁటేఁటఁ దప్పక లక్షమొదలు మూడు, పది, ఇరువది, ఏఁబది లక్షలు, కోటి, పదికోట్లు, ఏఁబదికోట్లు భాగము వచ్చు నృపుఁడు వరుసగ సామంతుఁడు మాండలికుఁడు, రాజు, మహారాజు, స్వరాటు, సమ్రాటు, విరాటు, అనఁబడుదురు ఏఁడు దీవులతో నేల యెల్ల కాలము నేలు రాజు సార్వభౌముఁడు. ఇతఁడు తనపాలి పేరిజీతమున ధాతచే నెపుడును నృపరూపమునఁ గావ నిర్మింపఁబడిన ప్రజలదాసుఁడె. సామంతాదులభాగముతో సరియైన జీతము కలిగి రాజభాగము గొనువారు నాసంజ్ఞలె చెందుదురు. సామంతాది

పదము దొలంగి, మహారాజాదులచేఁ దగుజీతమునఁ బోషింపఁబడినవారు హీన సామంతులు నూఱుయాళ్లేలు నతఁడును సామంతుఁడె శతగ్రామముల నియుక్తుఁడు నృసామంతుఁడు పదియాళ్లమీఁద నుడయుఁచే నియమితుఁడు నాయకుఁడు పదివేల యాళ్ల యధికారి యాశాపాలుఁడు, స్వరాటు నను శేళ్ళోంధను, వేయిరూపాయలు వచ్చు క్రోసు చదరముగలది గ్రామము, అందు సగము, పల్లి, దానియర, కుంభము, భూమి స్వామ్యము పోవునట్లుం గులము నీయరాదు. మెప్పించినవానికి యావజ్జీవము ననుభవమున కేర్పఱుపనువచ్చును గుణియపు నృపశిరోమణి దేవభోగములకుఁ బూర్ణము శాశ్వతమునుగనియ్యనేవలయును కుటుంబముకొలంది విమర్శించి యిండ్లకుఁ దోఁటలకు నే నొసఁగనె తగు వివిధపాదపలతావ్యాప్తము పశుపక్షి గణభరితమునై తఱుగని మంచినీరు, ధాన్యము, కట్టెలు, గడ్డియు నెల్లకాలము సులభమగుచోట, సముద్రము దనుక నోడలునడుచు నేటిమొద్దునఁ, గొండ లతిదూరముగాని యెడ, మిక్కిలి చక్కనిదియై మిట్టపల్లులు లేనితావున, నరచంద్రవంక, గుండ్రము, నలుపలు కలుగానేని రాజధాని గట్టునది తద్దమేలగు నా నగరికిఁజుట్టుగోడ, కందకము, నడుమనోలగము, నూళ్లు మొదలగునవియు, నెండలందును నీరుతగ్గని నూతులు బావులు చెఱువులును, నలుదెసల నాలుగుద్వారములు మంచిత్రోవలు తోఁటలు వీథులును, గట్టి దేవళములు మఠములు సత్త్రువులు నొప్పునట్లేర్పఱిచి క్షితిపతి సురక్షితుఁడై ప్రజలతో నందు నివసింపఁదగు, రాజగృహము, నడుమ నాస్థానమున, గోగజాశ్వశాలలఁ, బ్రశస్తవాపీకూపాదుల, జలయంత్రముల నతిరమణీయము, నిల్లుగానిచోట నలుతట్లు సరిచేతులుగలది, పెక్కు బేసిచేతులదియేని, వలకడనెత్తు, డాకడఁ బల్లునై, తఱచుగ నిల్లుబవంతి గాక పలుచేతులది, యుప్పరిగ లట్టడులు నానావిధ గృహములును వెలయునది, శస్త్రాస్త్రధారులు మెలఁగు కోటబురుజులు, మేలియంత్రములుఁ జెలఁగునది, మూఁడేసి తొట్టికట్ల నలుదువారములనతిశుభము, రేయుంబగలు నెఱవెఱికిన కత్తులు డాల్చి యొక్కొకజామునకు మాఱు నారెకు లన్నిదెసలఁ గావ నెల్లపుడు సుఖకరము నగునట్లు గట్టునది వస్త్రాదులు శుద్ధములు చేయుటకు, స్నానమునకు, దేవతార్చనమునకు, వంటకు, భోజనమునకుఁ దూర్పున; నిద్దురకు, నాటకుఁ, ద్రావం, గన్నీరు విడువ, ధాన్యముకై, దిసుగలి మొదలగువానికిఁ, బరిచారికలకు బాసీలకు మలవిసర్జనమునకు వరుసగ వలకడఁ, బసులు, మెకము, లొంటె, లేనుఁగులు మొదలగు వానికిఁ బడమర, నరదములకు, నశ్వముల కాయుధములకు సామునై సంచారమునకు వలువలకు రొక్కమునకుఁ జదువులు నేర్పుటకు న్యాయనిర్ణయమునకు శిల్పములకు డాకడను; గృహములు నిర్మించునది

దౌల—పిల్లలులేనివారిబ్రతుకు వ్యర్థముగదా! మాయన్నకు బిడ్డలులేకపోవుట చేత నేనే కర్మచేయవలసివచ్చినది. నాకును బిల్లలులేరు. ఈ పల్కూరువంశ మింతటిలో నాశనమే కాఁబోలును.

దుర్గ—(ఈమాటలువిని సిగ్గునఁదలవంచుకొని) "మీరెవరినైనఁబెంచుకొనుఁడ"ని ప్రత్యుత్తరమిచ్చెను.

దౌల—పెంచుకొనినవారికి ముప్పుగడచుట యరుదు. అంతకన్నఁ దెగించి మఱియొకదానినిఁ బెండ్లియాడుట యుత్తమము. నీకిష్టమైనచో నట్లు చేసెద.

దుర్గ—నాకిష్టమైనది కాని మీకీవయసునఁ బిల్లనిచ్చువారెవరు?

దౌల—ఒకరిచ్చెడువారెవరు? పిల్లసిద్ధముగనెయున్నది. నీదయయుండినది—

ఈమాట యతనినోటినుండిరాఁగానే దుర్గ వెలవెలబోయిఁ చూడసాగి "ఎవరు పిల్లయెవరు?" అని యడిగెను. అప్పుడు దౌలతరావు లేచి భార్యచేతులు రెండును బట్టుకొని "నేనొకమాట చెప్పెదను కోపపడక వినుము. కమలను నాకిచ్చి వివాహముఁ జేయుము." అని యింక నేమో చెప్పఁబోవుచుండ దెబ్బఁదిన్నపామువలె బుస్సనలేచి దుర్గ కోపావేశముచేఁ బెదవులు తడఁబడ నిట్లనెను. "ఛీఛీ. నీవంటి కఠినచిత్తుఁ బాపకర్ముని నేనెందుంగనలేదు. అన్నగారికష్టము తిన్నగఁ జల్లారనైన లేదు. అప్పుడే పుట్టెడుదుఃఖములోనున్న యాయనభార్య నోదార్చుటకుమారామెను బెండ్లియాడెదనని చెప్పుటకు నోరెట్లువచ్చెను. విధవయని సందేహము లేదు. అన్నపెండ్లాము తల్లివంటిదిగదా యని గౌరవము లేదు. నీముఖముఁ జూచినవారికి పంచమహాపాతకములుఁ జుట్టుకొనును." అని యామె నిందసేయుచుండ దౌలతరావు మెల్లగ నామెతో "ఆమె నిజముగ విధవయైనచో నాది తప్పే మాయన్న యామెను బెండ్లియాడలేదఁట." అనెను.

దుర్గ—ఈమాయమాట లెవరు నీతోఁ జెప్పినారు? దుండిరావా యేమి? వానియమ్మకడుపుమాడ వానికి మరణమురాదు. ఆ కాళికాదేవికి వానిమీఁదదయ. ఆదిక్కుమాలినవాఁడే నాకొంపఁదీయుచున్నది ఊరిలో సాటివారు విన్న నేమందురు? ఆమెకుఁ బెండ్లిగాకున్న వైధవ్య మనుభవించుట యామెకు ముచ్చటా?"

అని పలుక దౌలతురావు భార్యను కోపింపవలదని బ్రతిమలాడి "నీకు సవతి వచ్చునను రోషముచే నిట్లనుచున్నావు. కోపపడక నా ముద్దుఁ జెల్లించు" మని వేడెను. దుర్గ యప్పలుకుల కలుక రెట్టింప "నాతో మీరు మాటలాడవద్దు. నాపనిమీఁద నేను బోయెదను." అని చేయివదిలించుకొని లోనికిం బోయెను. తనకు సవతివచ్చునను నీర్ష్యా గను వరించుటచేఁగలుగు నప్రతిష్ఠను భరింపలేకనో,

దుర్గ మిగుల కోపమును విచారమునొంది తనభర్తకుం దనకు జరిగిన ప్రసంగమంతయుఁ బూసగ్రుచ్చినట్లు కమలకుం దెలిపి జాగ్రతగ నుండుమని చెప్పి యామెకు నేసహాయము గావలసినఁ దానుచేసెదనని వాగ్దానముఁ జేసి యంతతోఁదృప్తిగలుగమిఁ దమయింటి పొరుగుననున్న రాధాకాంతరావు భార్యయగు రోహిణీభాయియొద్దకుఁ బోయి యీవార్త యామెకుఁ జెప్పి, రాధాకాంతునితోఁ జెప్పి సాయముఁ జేయుమని కట్టుదిట్టముఁ జేసివచ్చెను. దుర్గభాయి దౌలతురావుయొక్క దురుద్దేశముల నెఱిఁగించినవెనుకఁ గమల మిగుల భయపడుచుఁ దోడేలునోటినుండి విడిపింపఁబడి పులినోటఁబడితినిగదా యని దుఃఖింప నారంభించెను. మరునాఁడు రాధాకాంతరాయలు భార్యచే విని దీనురాలగు స్త్రీకి, మానహాని రాకుండఁ గాపాడవలెనని నిశ్చయించి "కమలతో మాటలాడి రమ్మ"ని రోహిణి నంపెను. రోహిణియు దుర్గయు నెన్నివిధములనో తరచితరచి యామె వివాహమునుగూర్చియు స్థితినిఁ గూర్చియుఁ దెలియఁగోరి యనేకప్రశ్నల నడిగిరిగాని యామె తిన్నఁగాఁ బ్రత్యుత్తరమీయక "నాకర్మము నేననుభవింపక తప్పదు. జలమరణమో, యగ్నిమరణమో నా మొగమున వ్రాసియున్నది. నాకు మానహాని గలుగకుండ మీరుమాత్రము చూచుచుండుఁడు." అని యుత్తరముచెప్పెను. ఆమాటలఁబట్టి యామెకు మృతుఁడైన భర్తపై గాఢానురాగము గలదనియు నంతచే నామె ప్రాణత్యాగముఁ జేసికొనుననియు నిశ్చయించి రోహిణి మిగుల జాగరూకతగ నుండుమని దుర్గకు బోధచేసి మానహాని సంభవించునెడలఁ దనయింటి కామె నంపుమని నొక్కి పలుమారు చెప్పి యింటికరిగెను. ఆవేళ మధ్యాహ్నము రాధాకాంతరావు దౌలతరావునకు నట్టి దుష్కార్యముఁ జేయవలదని హితోపదేశము చేసెను. ఆ హితమతనికి విషప్రయోగమగుటచే దౌలతరావు మండిపడి వృద్ధుఁడగు రాధాకాంతుని ననరానిమాటలనెను. రాధాకాంతుఁడు వానిమాటలకుఁ దలపంకించి యీవిషయమున నెంతపనినైనఁ జేయ నిశ్చయించెను. దౌలతరావామెనుదప్పక వివాహమాడుటకు నిశ్చయించెను. కమల మానహాని సంభవించునని మృతినొంద నిశ్చయించుకొనెను.

ఆఱవ ప్రకరణము.

మహారాష్ట్ర ప్రభువులలో హొల్కారుకుటుంబము మిగుల గౌరవమునకుఁ బాత్రమైనది. ఈ హొల్కారువంశమును స్థాపనముఁ జేసిన శూరుఁడు మలహారురావు హొల్కారు. ఇతఁడు క్రీస్తుశకము ౧౬౯౩ వ సంవత్సరమున జనియించి, మొదట పీష్వాలయొద్ద సిపాయిగ జ హుబలా నొక వాసికెక్కిన

యోధవరుఁడై తన ప్రభువులకు ననుగ్రహపాత్రుఁడయ్యెను. అందుచే పష్వాయగు బాలాజీరావు వితరణి, మాళవదేశమున జాగీరులిచ్చి తనకు లోఁబడియుండున ట్లొక చిన్నరాజుగ నొనర్చెను. తరువాత మలహారురావు మఱికొంతరాజ్యము సంపాదించి మాళవదేశమునను న్న యిందూరునగరమును రాజధానిగఁ జేసికొని పేరునకు మాత్రము పీష్వాకు లోఁబడినట్లుండి మాటలచేతను, నప్పుడప్పుడంపు స్వల్పబహుమానములచేతను దన లొంగుబాటును దెలియఁజేయుచు, నిజముగ సర్వతంత్ర స్వతంత్రుఁడై యథేచ్ఛగ రాజ్యముఁ జేయుచుండెను. కులమున నీచుఁడగు గొల్లవాఁడయ్యు బాహుబుద్ధిబలముల గొప్పవాఁడై మలహారురావు కొలదికాలమున నొక సామంత రాజగుటయే గాక యెల్లవిధముల నైశ్వర్యశాలియయ్యెను కాని యాతని యుత్సాహ వృక్షమునకు మూలము వదిలించినట్లు భగవంతుఁ డాయన కుమారరత్నమగు ఖండేరావును స్వర్గలోకమున కెత్తుకొనిపోయెను. ఖండేరావు మృతినొందునప్పటికి, శతవృద్ధుఁడై కాటికిఁ గాళ్లుచాపుకొనియున్న తండ్రియు, మాలిరావను నొక మగ శిశువును, గుణవతియు, విద్యావతియునగు నహల్యాభాయి యను భార్యయు గుణ ముక్తాభరణయగు ముక్తాబాయి యను కూతురునుండిరి. మలహారురావు మనుమని మనుమరాలినిఁ జూచుకొని పుత్రుమరచి నిండుజవ్వనమున భర్తృహీనయయ్యుఁ బాతివ్రత్యమె ప్రధానము చేసికొని యొంటిపూట భుజించుచు, నేలఁ బండుకొనుచుఁ బుణ్యకార్యములఁ జేయుటచేఁ గాలముఁ బుచ్చుచు వివేకశాలగు కోడలింజూచుకొని దుఃఖము దిగమ్రింగి యెట్టెటో రాజ్యభారముఁ గొంతకాలము మోసెను. తదనంతరమునఁ గొన్నిదినములకు మలహారురావు కాలధర్మమునొందను మనుమఁడగుమాలిరావునకు మంత్రులందఱుఁ బట్టముఁగట్టిరి. కాని యచిరకాలంబుననె వానికిఁ గాలమాసన్నమగుటచే నతఁడును దండ్రితాతల దర్శింపఁబోయి హొల్కారువంశము నంతటితో నస్తమించునట్లు మగపురుషులేకుండఁజేసెను. భర్తయు, మామయుఁ, గుమారుఁడు నించుమించుగ నొకమారు కాలధర్మము నొందుటయు, హొల్కారువంశము నశించుటయు నిందూరు రాజ్యలక్ష్మి తనవలె ననాథయగుటయు, జనులు రాజహీనులై యుండుటయుఁ జూచి యహల్య యబలయయ్యు దుఃఖసముద్రమున మునిఁగియు విధిలేక ప్రజారక్షణార్థమై రాజ్యముఁ బూనెను. ఇది యామె మంత్రులలో ననేకుల కిష్టము లేదు. ఇష్టము లేకున్నను, దేశ మరాజకమై పరరాజులపాలగుట కన్నులారఁ జూడలేక యహల్యాభాయి యంతటి సాహసముఁ బూనవలసివచ్చెను.

రాణోజీ హల్కారు మృతినొందిన నాల్గవనాడు మహాపురమునుండి శ్యామసుందరదత్తు రాధాకా హమునకువచ్చి, బుష్కిం దనకుజరిగిన ముచ్చటలను

రాణోజీ మరణవిధమును దన సహాయమును దెల్పెను. శ్యామసుందరదత్తుయొక్క తండ్రియగు పరమేశ్వరదత్తు రాధాకాంతరాయునకుఁ బ్రాణమిత్రుఁడైనందునఁ దన మిత్రుని కుమారుని బాగుచేయవలెనని రాధాకాంతుఁడు శ్యామసుందరునకు నప్పటికి స్వల్పకాలముక్రిందట నెలకు ముప్పదిరూకల జీతముగల యుద్యోగమును జెప్పించి, యతనికి నెవ్వరు బంధువు లచ్చటలేమి, తనయింటనె భోజనమిడుచు వాని నభివృద్ధికిఁ దెచ్చుచుండెను. రాధాకాంతరావు, చనిపోయిన మలహారురావునకు గుండెకాయయు, బహిఃప్రాణమనియును బ్రజలు చెప్పుకొనుటయెగాక వారతనియం దమితగౌరవ ముంచి యతని యాజ్ఞానువర్తులై యుండిరి. రాధాకాంతుఁడు డెబ్బదిసంవత్సరములకన్న నెక్కువవయసుకలవాఁడు. అయినను దేహపటుత్వము చెడక బహు దార్ఢ్యముగనుండెను. జీవించియున్నపుడు మలహారురావునకును, నతఁడును మాలిరావును మృతినొందినవెనుక నహల్యాభాయికిని, రాధాకాంతుఁడు తన ప్రాణములు గూడ ధారపోయునంతటి భక్తిగలిగి నిష్కపటియై వర్తించెను. శ్యామసుందరదత్తు రాధాకాంతునియెడలను నంత కృతజ్ఞతఁ జూపుచు రాణీయందు నట్టిభావముంచి పనిఁజేయసాగెను.

వచ్చిననాటిరాత్రి రాధాకాంతరావు శ్యామసుందరుని వెంటఁబెట్టుకొని శ్రీ యహల్యాభాయి రాణీగారిని దర్శించుటకుఁబోయి వాకిటనిల్చి తమవార్త నెఱుంగఁ జేయుమని లోనికిఁ బ్రతీహారినంపెను. లోపలికిరమ్మని రాణీగారి సెలవైనదని సేవకుఁడు వచ్చి తెలిపి యంతఃపురమున నొకగదిలోనికి వారిం గొనిపోయెను. ఆ గదిలో ముత్యాలజాలరువలె నడుమ వేయఁబడిన తెల్లతెరచాటున నల్లని యొక్క బక్కపలచని యంగనయు నామెకుఁ గొంత వెనుకగఁ బదునాఱు వత్సరముల యీడుగల జవ్వని యొక్కతెయుఁ గుర్చీలపైఁ గూర్చుండిరి. రాధాకాంతరావును శ్యామసుందరుఁడును తెరసమీపమునకుఁ జని యానల్లనిస్త్రీకి నమస్కారము గావించి తమకై వేయఁబడిన పీఠములపై సుఖోపవిష్టులైరి. దత్తదివఱ కెన్నఁడు నహల్యాభాయిని జూచియెఱుఁగఁడు కాఁబట్టి, సౌందర్యవతిగాక నల్లని శరీరకాంతిగలిగి సామాన్యస్త్రీవలె సాధారణ వస్త్రములు గట్టుకొని యాభరణములైనఁ దాల్పక కృశించియున్న యీ యంగనను దన యేలికయగు రాణిగఁ గొంతసేపటివఱకుఁ దలంపక రాణీ యెంతో వైభవముతో నుండుననియు నిఁకముందు వచ్చుననియు నెదురుచూడసాగెను. ఇట్లు వీరిరువురు లోనికరిగి, కూర్చుండినవెనుకఁ గ్రొత్తవాఁడగు దత్తునిఁజూచి పడుచుకన్నెయగు ముక్తాభాయిదగ్గఱనున్న చిన్న గదిలోనికిఁ జనెను. అప్పు డహల్యాభాయి తెరఁదీయించి, దన [illegible]కాంతును చేరిపారఁ

జూచి "నీవు మాతో మాటలాడినది బాలునివిషయమేనా" యని యడిగెను.

రాధా — చిత్తము. ఈ కుఱ్ఱవాఁడే. ఏలినవారు నాయందెట్టిభావము నుంచినారో, యీ బాలునియందుఁగూడ నట్టిభావ ముంచఁదగును.

అని రాధాకాంతరాయలు మెల్లఁగ నుడువుచుండ రాణికనుల కొలుకలనుండి వేడికన్నీళ్లబిందువులు జార నారంభించెను. అంత యాకస్మికదుఃఖమునకుఁ గారణ మేమని యేరాలోచించుచుఁ గొంతసేపటికి గద్గదస్వరముతో రాధాకాంతరాయిట్లనియె. "అమ్మా యేమిది. ఇట్లు మీరుండుటకుఁ గారణమున్నను ధైర్యమూనక సిద్ధిలేదు"

అహల్యాభాయి యానామాటలువిని యూరటములేక "యీబాలుని ముఖ మచ్చముగ నాతనివలె నున్నది. హా! మాలిరావూ! నాయనా! నీమరణముచేత నే గదా నేని విశ్వాసహీనులగు మంత్రి పశువుల నాశ్రయించుట? హా! తండ్రీ నన్నేకాకిని జేసిపోతివా?" యని యామె విచారించుచుండ లోపలగదిలోనుండి ముక్తసరములవలె బాష్పములు చెక్కిలమీఁదినుండి జార ముక్తాభాయి వెలనై రోదనముఁ జేయసాగెను. రాధాకాంతుఁడు వారి విలాపముచే హృదయము గరుగ నవంతవంతఁ దానుగూడ నొంది యనుచితమగు నాకార్యము మానుట పురుషలక్షణ మని కన్నీరుఁ దుడుచుకొని "అమ్మా యేలినవారు విలపింప ధైర్యముఁ జెప్పువారెవరు? మాలిరావుమీగర్భమునఁ జిచ్చుపెట్టిపోయెను. ఇది యాజన్మాంతమును బోవునదియు మరపువచ్చునదియుఁ గాదు. ధైర్యము దెచ్చికొన్నను మీరే దుఃఖించినను మీరే. ప్రజలు మీబిడ్డలు. ఆ కుమారుఁడు పోయిన మేమున్నవారము." అని యూరడ్పరాణి కొంత సేదదేరెను. తరువాత వారిట్లుమాటాడిరి.

అహల్య— నేను నీవు చెప్పినట్లు ప్రజలనె బిడ్డలుగ నమ్మికొంటినిగాని వారు నాయందు విశ్వాసములేక రాజ్యమునకు శత్రువులుగాఁ గొందఱున్నారు.

రాధా— అమ్మా అంతటి పాపకర్ములు, నదృష్టహీనులెవ్వరు?

అహ—నేను నీయందును గంగాధర జస్వంతరావునందును నాయాశలన్నియు నిల్పియుంటినిగాని నాయాస—

రాధా— (తొందరతో) అమ్మా నావిషయమై తమకు సందేహమేల? ఇదిగో మీపాదములుసాక్షి. నేను నాప్రాణమునకైనను లెక్కసేయను. నావిశ్వాసము తమకు విశదము.

అహ— నేను నీవిషయము చెప్పలేదు. గంగాధర జస్వంతరావునుగూర్చి. నిన్న నతఁడు నాదగ్గఱకువచ్చి కుమారునిఁ బెంచుకొమ్మని నాకనేకవిధముల నుపదేశ మొనర్చి నేను రాజ్యమా   చుట ప్రజల కిష్టములేదని కఠినముగాఁ బలికెను.

పురోహితుఁడును మంత్రియుఁగదా నాకుపకారముసేయునని దలఁచితినిగాని యిట్లగునని యెన్నఁ డెంచలేదు. ఈమాటలు చెవిఁబడ ముక్తాభాయికి మనస్సు మనస్సులో లేక "జస్వంతరావునకును మా యమ్మగారికిని వివాదము లేకయుండవలెనని నాకోరిక. దైవమా! నీవు వీరికి సఖ్యముఁ గలుగఁజేయుము." అని తన మనస్సునఁ బ్రార్థనచేసెను. రాధాకాంతరావు గంగాధరుని విషయమై మొదటినుండియు సందేహము నొందుచుండుటచే నతని యనుమానము రాణి దెలిపిన సంగతులచే ధృవపఱచఁబడెను. దత్తుడు రాణిమాటలకు నర్థము స్పష్టముగా తెలియఁగ, సత్ప్రవర్తనకు నిధివలెఁ గనఁబడుచుండు జస్వంతరావు దుర్మార్గమునకు నొడఁబడునాయని వితర్కింపసాగెను. తరువాత నీ క్రింది సంభాషణ జరిగెను.

అహల్య— ఇంకను విశేషములేమి? రాణోజీ, పాపము పోయినాఁడఁట. దౌలతరావునకుఁ జాలకష్టము సంభవించినది.

రాధా—అతనికేగాదు చచ్చెడివాఁడు చచ్చుచు నతఁడొక పిల్లగొంతుకఁ గోసినాఁడు. వివాహమాడి యిప్పటికి నెలకాలేదు. పాపము భార్యగూడ నిక్కడికి వచ్చినది ఆమె యతిసౌందర్యవంతురాలు

దత్తు—అతి దుర్మార్గుఁడగు దౌలతురావు పాపమామెనుబాధించుచున్నాఁడట.

అహ— ఏమి! నా పాలనారంభమందుఁ బతివ్రతలకు బాధకలుగునా? అట్లయిన నామీద నతని కాగ్రహమువచ్చినను వచ్చుఁగాక. దౌలతరావును నేను మందలించి యామెకష్టమును మాన్పెదను. ఆకష్టమెట్టిదో నాకుఁదెలియఁజేయుఁడు.

రాధా— వదినగారిని తాను పెండ్లియాడునఁట ఇది మంచిదికాదని మావంటివారు తెలుప నామెకు వివాహముకాలేదని చెప్పెను. ఆమె వివాహమైనదని వైధవ్యమనుభవింప సిద్ధముగనున్నది. అయిన దమ రిందు జోక్యముఁ గలుగఁ జేసికొనవద్దు. అతఁడు బలియుఁడు. అతఁడు శత్రుగణములోఁ జేరిన మనకు నష్టముకలదు.

అహ— అతఁడు శత్రుపక్షమునఁ జేరననుసరే. నా రాజ్యముపోయిననుసరే. ఇంత పాపకర్ముని చర్య నేను జూచుచు సైరింపఁజాలను. సాధుబాధ నివారింపకున్న నారాజ్యమెందుకు?

దత్తు— (తనలో) ఆహాహా యేమి యీమె ధర్మగుణము! ధర్మదేవత యీమెగా నవతరించియుండును. దేవుఁ డీమెను రక్షించుఁగాక.

రాధా— అమ్మా! అట్లయిన జస్వంతరావు మొదలగువారిలో నెవ్వరు చేరినారు? ఏమి ప్రతిక్రియ మనము చేయవలయు

అహ— జస్వంతరావులో దౌలతరావు చేగునా. ఇంక నెవరు చేరుదురో తెలియదు. మీరు నాయందు గాఢానురాగు లగుదురేని నేను గెలువగలను. నేను శౌర్యము ప్రధానముగఁ గల మహారాష్ట్రస్త్రీనని నమ్ముము.

రాధా— అమ్మా! మీపదములు సాక్షులుగా శ్రీవిశ్వేశ్వరుఁడు సాక్షిగ, నేను నా జన్మాంతము దాక మీయెడ విశ్వాసము గల్గి యుండెద. అబ్బాయీ! దత్తా నీవుఁగూడఁ బ్రతిజ్ఞఁ జేయుము

దత్తు— అఖిలదేవతలు సాక్షులుగ నేను మీయాజ్ఞ నెరవేర్తునని, అట్లు ప్రమాణము చేయుచున్నాను.

ఇట్లు వారుపలుక నహల్య సంతోషించి వారి నారాత్రికి వీడ్కొల్పినదయ్యెను.

ఏడవ ప్రకరణము.

గంగాధర జస్వంతరావు నలువదియేండ్లలోపు వయస్సుగలవాఁడు. బుద్ధిబలముచేతను, బాహుబలముచేతను, నతఁడు తలంచిన కార్యములెల్ల నిర్వహింపఁగల సమర్థుఁడు. మలహారురావుహోల్కారుకాలమునుండియు నతఁడు పురోహితుఁడును మంత్రియునై వైదిక లౌకిక కార్యముల నమోఘముగ నిర్వర్తించుచు రాజ్యమందిరమునకు మూలస్తంభమైయుండి, యాతఁడు మృతినొందినతరువాత నధికారమునంతయు దనచేత నుంచుకొనవలెనని దురాశ జనియించినందున రాజ్యము నహల్యాభాయి వహించినఁదనయాటలు సాగవని యామెను కుమారస్వీకారము చేసికొమ్మని బలవంతపెట్టసాగెను. కుమారుని బెంచుకొన్నయెడల నతఁడు యుక్తవయస్కుఁడగువఱకు రాజ్యము మంత్రులచేతులలో నుండుననియు, నందుచే దురాశాపీడితులగు వారిమూలమున దేశమునకుఁ గీడురాగలదనియు, విశేషించి తనకు ముద్దులు మూటగట్టు కొమార్తెయుండఁగా నామెకు రాజ్యమొసగక పరుని నెవనినో తెచ్చి వానికీరాజ్యమును గట్టఁబెట్టుట యనుచితమనియు నెంచి యామె పెంచుకొనదయ్యెను. అందుచే గంగాధరుఁ డాగ్రహించి తనతో నింక కొందఱిని జేర్చుకొని రాణిపైఁ గక్షవహించెను.

వెనుకటి ప్రకరణమునఁ జెప్పఁబడిన సంగతులు జరిగిన యానాఁడు రాత్రి గంగాధర జస్వంతరావు భోజనము చేసి తన మిత్రులనిమిత్త మెదురుచూచుచుండెను. అంతలో హరిహరపాండ్యాజీ యను బ్రాహ్మణుఁడు తన యొజ్జని స్థూలదేహము దీపపు వెలుతురులో బెద్దనీడను వ్యాపింపఁజేయవచ్చి "అయ్యా! గోమాజీరావు, దవులతరావు మొదలగువారు ? న్నారు. వారి నిక్కడికిరమ్మని నేను చెప్పినాడను.

వారు త్వరలో రాఁగలరు. తమభోజనమైనదా?" అని యడిగెను. "ఆహా నేను సిద్ధముగనుంటిని. కాని రఘునాథరావేమన్నాఁడు? నేను చెప్పుమనినట్లు నీవు చెప్పినావా?" అని పాండ్యాజీతోఁ బ్రత్యుత్తరమిచ్చి కొన్ని ప్రశ్నలువేసెను.

హరి— ఈకార్యము రఘునాథరావున కిష్టమే. నీవెప్పుడు రమ్మనిన నపుడె దండెత్తివచ్చి యహల్యాబాయిని సింహాసనమునుండి లాగును.

జస్వం— నిజముగా నాతఁడట్లు వాగ్దానముచేసినాఁడా?

హరి— అతనికి నేను గుండెకాయను. నాతో నిజముపలుకునుగాని యబద్ధము పలుకఁడు. నీవు కొంతరాజ్యము నాతనికిచ్చుటకు సమ్మతింతువేని నిన్నే హోల్కారుగఁ జేయునట్లుగూడ నేను చక్కఁజేసినాను.

జస్వం— ఆహాహా! నాకు నీకంటెఁ బరమమిత్రుఁడు లేఁడు. నన్ను హోల్కారుగఁ జేసినపక్షమున నేనతనికి సగమురాజ్యము నిచ్చుట కాశ్చర్యమా కష్టమా? కాని నేను హోల్కారును గావలెనని పట్టింపులేదు. ఈ యాఁడుదానిపాలనలో నుండక పోయినఁజాలును ఆహల్యనుజూడ నాయొడలు మండునుగాని ముక్తాబాయిఁ గనుగొన్న నా హృదయము జాలినొందును.

అని జస్వంతరావును హరిహరపాండ్యాజీయును ముచ్చటించుసమయమున సేవకసమేతుఁడై గోమాజీరావు గుమ్మముదాటివచ్చెను. అంతట జస్వంతరావు మాటలాడవలదని పగమవైదికుఁడగు హరిహరునకుఁ గన్నుసన్నఁజేసి ముందుగా "ఓహో! కొత్వాలుగారు కాబోలును. మమ్ముఁ జెఱసాలలో నుంచుటకువచ్చినారా యేమి? ఆయన యెవ్వరు?" అని పరిహాసముగఁ బలికెను. గోమాజీరావు నవ్వుచు "మీరు రాణిపైఁ గుట్రలు గావించుచుండ వారిసొమ్ముదినువారము మేమూరకుందుమా. అయితే దవులతురావు రాలేదా? ఈతఁడు నాస్నేహితుఁడు. ఈతని కాపురము వాసియూ గ్రామము. మనకార్యమున కనుకూలుఁడు. ఇతనిపేరు సకారాం" అని చెప్పునంతలో ద్వాపరసమేతుఁడగు కలివలె దౌలతరావు దుండిరావుతోఁగూడ గృహము నలంకరించెను జస్వంతరావువారినిఁగూడ సన్మానించి యందఱు మేడమీఁదికిఁ గొనిపోయెను. అందఱు నొకరి నొకరెఱిఁగినవారె గాని సకారాము నెవ్వరు నెఱుంగరు అతఁడువచ్చి గోమాజీకిఁ గుడిప్రక్కను గూర్చుండెను. అతనియెదుట తమ రహస్యములను మాటలాడుకొన నందఱు సందేహించిరిగాని గోమాజీరాయని ప్రోత్సాహముచే నివారితసంశయులై మూటగట్టుకొనివచ్చిన రహస్యములను విప్పిరి. అప్పుడు వారందఱు నీక్రిందివిధమున మాటాడిరి.

కృష్ణ— క్షమించు ఆజంతువు నెంచక విధిలేకున్నది. దాని అశనఘాతిత్వము నేమని చెప్పుదును! కసాయివానిని కాళ్లు చేతులు జాగ్రత్తయని హెచ్చరిక చేయవలసి వచ్చుచున్నది దినమునకు మణుగుమాంసము వేసినను చప్పరించి, యింకను గాండ్రించుచుండును

విజయ — సరే! చాలును నాతోఁ జెప్పవలసినదంతా చెప్పినావుగదా!

కృష్ణ—ఇంకా లేదు గుఱ్ఱపుసాలలో పెట్టెయొకటున్నది. అందేమున్నదని యడిగితిని. సర్పరత్నము లున్నవని చెప్పిరి సర్పమాలపయినుండే రతనాలు శ్రేష్ఠమయినవని వాడుకగదా! మన అమ్మాయి కిచ్చుకొంటి కీముసలాతఁడు మన్యపుసర్పములనుండి యీరత్నాలఁ దెచ్చినాఁడని సంతోషించి మూఁత పయికెత్తిచూతునుగదా! తెగబారెడేసిపొడుగున రెండు క్రూరసర్పము లా పెట్టెయందున్నవి.

విమల— కృష్ణతాతా! తినుటకు వానికేమైన వేయించు వానివిషయమయి యిఁక మా అన్నయ్యతోఁ జెప్పి అతని నాయాసపెట్టకు.

కృష్ణ— అమ్మాయీ! నాకంఠములో జీవముండఁగా అతనిని నే నాయాసపెట్టఁ దలఁపను ఒక్కమాటమాత్రము చెప్పఁగోరినాను ఆజంతువు లిక్కడనె యుండవలసినయెడల, మీఅన్నయ్య త్వరలో చెఱసాలయందుండవలసినదే! ఏమా! ఆ పాడుపాములు కోళ్లనుగాని మఱి వేనిని దినవు. అబ్బాయీ! ఈ లెక్కపత్రము చూడుము. ఒక్కొక్కపా మెన్నేసికోళ్లను మ్రింగినదో!

విజ— (అనంగీకారముగా) నేఁజూడను.

కృష్ణ—నీవు చూడనియెడల నే నాశ్చర్యపడను పోనీ! కుబేరసేనునికిఁ జూపింతునా?

విజ— వల్లకాదు.

కృష్ణ— (ప్రక్కకు మోముత్రిప్పి) ఎట్లయిన నతనికిఁజూపి తీరుదును.

విజ— ఒక్కమాటే చెప్పుచున్నాను. విను. మా చిననాయనకుఁగాని అతని పరివారమునకుఁగాని ఏమేమి కావలయునో వాని నన్నిటిని నీవు జాగ్రత్తచేయవలసినది. తట్టుబడినిగుఱించిన ప్రస్తావమేమియు అతనియొద్దఁ జెప్పక యూరకుండవలసినది.

కృష్ణ— మంచిదిబాబూ!

విజ— అతని సేవకులతోనయినఁ జెప్పఁగూడదు. జ్ఞాపకముంచుకో!

కుడివయిపునఁ గుబేరసేనుని గదినుండి— ఓరీ! ఎవఁడురా, అక్కడ?

ఇద్దఱు సేవకులు— (తెరవెనుకనుండి వచ్చుచున్నారు)

కృష్ణ— అతని సేవకులయొద్ద నేమన్నను ఉపద్రవములేదు. ఏమా? వారితో నేనెపుడు

మాటాడినను క్రోధముతో నేదో గొణఁగుదురు నామాట తమకుఁ దెలియలేదని యర్థమయియుండును.

కుబేరసేనునిగదినుండి— ఎవఁడురా! గాడిదలార!

సేవకులు— (రంగస్థలమం దొక పడకకుర్చియుంచి గదిలోకి వెళ్లుచున్నారు)

విమల— ఊరకుండుఁడు చిననాయన వచ్చుచున్నాఁడు కృష్ణతాతా! ఆయనకు నీవల్ల నేమయినఁ గావలెనేమో! వెళ్లక కొంతసేపిక్కడనుండు.

కుబేర—(ఇద్దఱు సేవకులపయి నానివచ్చి పడకకుర్చీమీఁదఁ గూర్చున్నాఁడు)

సేవకులు— (ఒకఁడు పొడుముకాయయు, ఒకఁడు చేరుమాలును చేతఁబట్టుకొని కుర్చివెనుక నిలుచున్నారు.)

విజయ— చిననాయనా! చాలప్రొద్దెక్కినది.

కుబేర— ఏమీ ప్రొద్దెక్కలేదు.

విమల— అవును! ఏమీ ప్రొద్దెక్కలేదు

కుబే— పిల్లా! అల్లాగనకు మీ అన్నయ్యకు కోపము రాఁగలదు. చాల ప్రొద్దెక్కినది.

విజయ— ఏమండీ! పదిగంటలు దాఁటినదే!

కుబే— దాఁటితేమాత్రమేమి? ఇంకా, తొమ్మిదిగంటలకుగాని సూర్యాస్తమయః గాదు నేనెవ్వరితోఁ జెప్పినా ఉదయముననే లేచినానందును.

విజయ— చిననాయనా! నిన్ను నొప్పింపవలెనని నా తాత్పర్యము గాదు.

కుబేర — కాకపోవచ్చును. నన్ను నొప్పింపవలెనని యెవ్వనికిని తాత్పర్యము లేదుగాని ప్రతివాఁడును నన్నే నొప్పించుచున్నాఁడు. వాయుదేవునకు నామీఁద నేమియు అసూయ లేదుకాని, తాను వీచుటమాని, ఉక్కపెట్టి నా దరికి రాక నాకు శత్రువయినాఁడు.

విజయ — గాలిని నేను శాసింపలేను. నాయింట నేదైన సదుపాయలోపముండి దానిని తీర్చుటకు సాధ్యమయ్యెనా, మిక్కిలి యుత్సాహముతో సవరింతును

కృష్ణ—(ప్రక్క మొగముగా)అక్కఱలేదబ్బాయి ఈయన కీతట్టు గాలి యీవలకే కలదు.

కుబేర— నీవు మంచివాఁడవే! అయితే, నా సుఖముకోసమని చెప్పి ప్రజలు తమ కిబ్బంది కలిగించుకొనుటకు నే నెంతమాత్రము నంగీకరింపను. అయినప్పటికీ నీవు కోరుచున్నావుగనుకఁ జెప్పుచున్నాను విను. నా పడకగది సౌఖ్యకరముగాలేదు. అది యేటివార నున్నది

కృష్ణ— (ప్రక్క మొగముగా) అవును. నట్టేట నుండవలసినది

విమల—చిననాయనా! అది మార్చుట సుకరమే! వెనుకగదిలో నీవు పరుండవచ్చును.

కుబే— వెనుకగదులంటే నాకసహ్యము. వానిలో మనుష్యసంచారమే కనఁబడదు.
విజ— ఈ యుత్తరపుదిశ నొకటున్నది దానిలో నిద్రింపవచ్చును
కుబే— ఏమీ! నాకొంప తీయఁదలఁచుకొన్నావే! దాని కిటికీ కొండగాలి కెదురు గాదటోయి! ఎంతభక్తి! నా శరీరము పాషాణమనుకొన్నావాయేమి?
కృష్ణ— (ప్రక్క-మొగముగా) ఈ మహానుభావుఁడు వెన్నెలకు వడదాఁకే యేడు మల్లెపూవులయెత్తువాఁడండీ! చిన్ననాఁడు బెల్లుతవ్విననక్తి అంతా పోయినది.
విజ— (చెల్లెలితో ప్రక్క-మొగముగా) నా ఓర్పంతయు నశించుచున్నది.
విమ— (అన్నతో ఆరీతినే) కొంచెమోపికపట్టు. ఇతఁ డిక్కడ నెంక చాలదినములుండఁడు.
విజయ— (చెల్లెలితో ఆరీతినే) ఉండెనా, యేదో పెద్ద కలహము సంప్రాప్తించును
కుబే—మట్టుదానికివేసినట్లు నా వసారాలోకి పథ్యము పంపుచున్నారు. నాకోసము మీ రిబ్బందిపడుట నా కెంతమాత్రమును సమ్మతముగాదు. అయినా, నాతో సహపంక్తిచేయుటకు మీకిష్టము లేదుగద!
విమల—(అన్నతో, ప్రక్క-మొగముగా) నన్నుత్తరమియ్యనీ! (పయికి) ముఖ్యముగా— నాకు పరమసంతోషము! అన్నయ్యనుమాత్రము క్షమించు అతఁడు కొట్టునొద్దకు త్వరగా వెళ్లవలసివచ్చుచుండును
కుబే— సాయంకాలమయినను నా సహపంక్తికి రాఁగలిగెనా బాగుండును దీపాలు పెట్టినతరువాత భోజనమంటే నా కసహ్యము
విజ— సరే! ఇంతటినుండి రాత్రిభోజనము సూర్యాస్తమయకాలమందే చేయుదము.
కుబే— నానిమిత్తముమాత్రము మీరిబ్బందిపడవద్దు.
కృష్ణ— (ప్రక్క-మొగముగా) ఏమిసరసుఁడండీ!
విజ— ఇఁక నీనిమిత్తము నేఁ జెయ్యవలసిన మార్పు లేమయిన నున్నవా?
కుబే — ఏమీ? నామనస్సును కలఁతపెట్టుటకే ప్రయత్నపూర్వకముగా ఆమాట అనుచున్నావు నా నిమిత్తమయి యేమీ అక్కఱలేదని యీవఱకే నేను స్పష్టముగాఁ జెప్పియుంటిని అయినప్పటికి, చెప్పుమన్నావుగనుక విను నేనెప్పుడును, మేడపయినిఁ గాపురముండేవాఁడను. నిజముచెప్పనా? మేడలేనిచోటఁ గాపురము నాకు సరిపడదు
విజ— అయ్యో! నాకు మేడయిల్లులేదే!
కుబే— లేకపోయెనా కట్టవోయి! అబ్బాయి! కట్టు! ఒకమేడకట్టు! కాని నానిమిత్తమయి మాత్రము కష్టపడకు.

విమల—చిననాయనా! నీ సుఖముకొఱకు ఏమిగావలసినను, అన్నయ్యయయినను సరే, నేనయినను సరే, శక్తివంచనలేకుండా, చేసి నీ యస్వస్థత మాన్పుటకు—

కుబే—(మాటనడ్డగించి) నాకస్వస్థముగానున్నదని నీకెవరుచెప్పినారు నాకాలాగులేదు.

కృష్ణ—(ప్రక్కముగముగా) మదిమివలన మదికిమాత్రమే స్వస్థత తప్పినది

విమ—అదిగాదు పూర్వమున్నంత దృఢశక్తిలేదనే యభిప్రాయముతోఁ జెప్పినాను.

కుబే—పూర్వము నాకెట్టి దృఢశక్తియుండెనో తెలియుటకు నీకెట్లు సాధ్యము! నేనీదేశము విడిచి యేఁబదిసంవత్సరములయినది.

విజ—చెల్లెలి యభిప్రాయ మేమనఁగా—ఏఁబదిసంవత్సరములకు పూర్వము నీవు, ఇప్పటికంటె చిన్నవాఁడవని—

కుబే—(కోపముతో) కాను!

విజ—పోనీ! ఆలాగే కానీ! నీమాట కడ్డముచెప్పను (ప్రక్కముగముగా, చెల్లెలితో) మన మిక్కడినుండి లేచి వెళ్లుదము. ఇఁక నాకు ఒళ్లుతెలియదు

విమ—చిననాయనా! కొంచెము సేపు మేమావలనుందుమా?

కుబే—తప్పకుండా!

విజయ-విమల—(వెళ్లుచున్నారు.)

కుబే—(కుర్చిమీఁదనుండి ప్రక్కకు తిరుగకయే తొందరగాను, బిగ్గరగాను) పొడుము కాయ! పొడుముకాయ!

ఒకసేవకుఁడు—(అందిచ్చును)

కుబే—(వెనుకటివలెనే) చేరుమాలు చేరుమాలు

రెండవసేవకుఁడు—(అందిచ్చును)

కృష్ణశర్మ—(ప్రక్కముగముగా) ఇంతశాంతచిత్తుఁడయిన యీ యజమానునితో ఈ సేవకు లెంతసౌఖ్యపడుచున్నారు

కుబే—(గట్టిగా పొడుముపీల్చుట నభినయించి తనలో) నామాట కడ్డముచెప్పఁడఁట! నిశ్చయమే! ఎందుచేత? నేను భాగ్యవంతుఁడనని తానెఱుఁగును. ముసలివాఁడనని యెఱుఁగును. అందుచేత నేను త్వరగా చావవలసినదని వానికోరిక! నే నిల్లు వాకిళ్లు విడిచిపెట్టి యేఁబదియేండ్లు దేశాలవెంబడిని తిరిగివచ్చిన దిందుకొఱకే! ఇందుకొఱకే! ఇపుడు నాచేతిలో భాగ్యముండుఁగాక! నేఁ బోఁగొట్టుకొన్న సుఖము తిరిగి రానేరదుగదా! మన్యపుగొడ్డు పడ్డప్పుడు శవకళేబరమును పొడిచి తినుటకు గెద్దలు రామబంధులువలె, ఈ దురాశపాతకులయిన బంధువులుమాత్రము చుట్టుకొని యున్నారు

కృష్ణ— తమకు నావల్లఁ గావలసిన దేమైన నున్నదా?
కుబే— నాకు ఎవరివల్లఁ గావలసినదీ, యేమీలేదు. అలాగే నన్నుఁగూడా ఎవరును ఏమీ కోరరని నాకోరిక!
కృష్ణ— తమవల్ల నేమియు నాజన్మముతో అక్కఱలేదు. తక్కినవారిమాటయు ఇట్టిదే!
కుబే— నీవు మోటదున్నపోతులాగున్నావు. పో! నీపనిచూచుకో! ఇఁక నాకన్నుల కగపడకు
కృష్ణ—(ప్రక్కమోముతో) ఇఁక తనకన్నుల కగపడవద్దట! ఏమి యుత్తముఁడండీ! (కుడివైపునుండి వెళ్ళుచున్నాఁడు)
తెరయావలినుండి చండసేన— నేను రావచ్చునా?
కుబే— చండసేనవలె నున్నది త్వరగా, త్వరగా! (సేవకులతో) పొండి, దూరముగాఁ బొండి.
చండసేన (ప్రవేశించుచున్నది)— ఏమి అల్లుఁడుగారు!
కుబేర— ఓహోహో! చండమ్మత్తగారా? నమస్కారము! నీవు ఖులాసాగా నున్నావుగద!
చండ—ఆ! ముసలిదాననునాకు నామాటకేమి? మీదేహములో నెట్లున్నది? ముఖ్యముగాఁ గావలసినవిషయమిది!
కుబే—(ప్రక్కమోముతో) ఎంతదయగలయిల్లాలు! (పయికి) వందనములు! నిన్నటి కంటె చాల ఖులాసాగా నున్నట్లే తోఁచుచున్నది
చండ— నామనసిపుడు కుదుటఁబడ్డది నీకు జబ్బుచేసినట్లు పాడుకలవచ్చి యేమీ తోఁచినదిగాదు.
కుబే— కలా? నిజముగా? నన్ను కలగన్నావా?
చండ— ఏమొట్టుపెట్టితే ఆమొట్టు! ఆ దుస్స్వప్నముచేత రాత్రి తెల్లవారుదాఁక మరి నిద్రపట్టినదిగాదు మంచముమీఁదనుండి లేవఁగానే యెక్కడికిఁ బరుగెత్తి వచ్చితిని ఉదయాన చలిగాలి వీచెను. అందువల్ల నీవులేచినదాఁకా మనసు చాలా వేదనపడ్డది
కుబే— నీకు కలలో నేనెట్లు కనఁబడ్డాను.
చండ— (ప్రక్కమోముతో) మనకు మంచిదారి చూపినాఁడు. (పయికి) నేను చెప్పితినా నీవు నమ్మవు.
కుబే— నమ్మకేమి?

చండ — పరిహాసమనుకోకు! నీవివాహమఁట! మంగళస్నానమునకు వేణ్ణీళ్ళకు బదులుగా, నీళ్ల బ్రాహ్మణుఁడు, ఇవ్వఁడువంటి చన్నీళ్ళబిందె తీసికొనివచ్చి అబిందెడు నీళ్ళు గబాలున నీమీఁద గ్రుమ్మరించినాఁడఁట! రాత్రి యీఁదరగాలిగనుక చలియెత్తి నీకు దవడలు దగ్గఱఁబడి మాటలేకపోయినదఁట! నేనే అపుడు శరీరమంతా కాచేసరికి మెలమెల్లగా మాటాడినావఁట!

కుబే— ఇది పరిహాసము

చండ— కాదు నిజము నేఁ జచ్చినట్లే! నేనబూ—

కుబే— (మాటకు అడ్డమువచ్చి) వద్దు వద్దు నమ్ముచున్నాను

చండ— కలలో పెండ్లికూఁతునుకూడ కనఁబడ్డది

కుబే— (సంతోషముతో) ఆ పెండ్లికూఁతురెవరెవరు?

చండ— నేనిపుడు ఒక్కవరాలిచ్చినా చెప్పను.

కుబే— అత్తా నిజముగా నావిషయమయి అభిమానించుకొని వేదనపడేవారు ఈ భూమియందొకరైన నున్నారని నాకీవఱకును కలలోనయినా తోఁచలేదు.

చండ— మాయలు, మర్మాలు, ఎఱుఁగని ఆఁడువాండ్రకు యోగ్యులయిన తమ బంధువులమీఁద స్వభావసిద్ధముగానుండు ప్రేమ యెట్టిదో నీవెఱుఁగవు

కుబే— ఒక్కపీట తెచ్చివేసెదను కూర్చుండు

చండ— వద్దు! వద్దు (తానే పీట తెచ్చివేసికొని యెడమప్రక్కను గూర్చున్నది.)

కుబే— అత్తా! ఆ డంగుల ప్రేమ యెట్టిదో ఆసంగతి కొంత యెఱుఁగుదునని వెనుక తలఁచుకొనేవాఁడను ఇంతేకాక, స్త్రీజనానురాగము నాపైని కలిగినదనియే యొకప్పుడు భావించితిని. కాని, నేను మోసపోయితిని అత్తా! (తొందరగా లేచి బల్లగ్రుద్దుచు) నిజముగా నేను మోసపోయితిని (తిరిగి నెమ్మదిపడి కూర్చుండి) క్షమించు నిష్కారణముగా తొందరపడితిని.

చండ— అన్నా! అల్లుఁడా! నిశ్చయముగా నిన్ను నేరపెట్టను నీవంటి యుత్తముని మోసపెట్టుట కా యాఁడుదానికేమి పిశాచ మావేశించినది చెపుమా!

కుబే— అత్తా! నా అప్పటిదినములలోకూడాను.

చండ — నీ యిప్పటి రూపరేఖావిలాసములు నే నెఱుఁగుదునుగదా! ఇందువల్ల, అప్పుడేలాగుననుండేవాఁడవో గ్రహింపఁగలను

కుబే— (ప్రక్కమోముగా) నేనీప్రాంతమునకు తిరిగివచ్చినతరువాతఁ జూచిన స్త్రీజాతిలో ఉచితానుచితములెఱిఁగినది యీ బిడయొక్కతెయె! (కుర్చిదగ్గఱకుఁ దీసి, పయికి) తనకు సగముకాలమయినపిమ్మట, తనముప్పు వెళ్లఁబుచ్చఁదగినవా

రెవ్వరులేకుండ తనకు తానొక్కఁడే యగుట చాల దుఃఖకరముగదా!

చండ— ఆమాట నిజమే! కాని కుబేరసేనుఁడుగారికిమాత్ర మట్టివిచారము పనిలేదు.

కుబే— నామాట సత్యము అట్టి దుఃఖము ముఖ్యముగా నాకే కలిగియున్నది

చండ— ఈవిషయములో మాత్రము నీతో నే నేకీభవింపను నిశ్చయముగా నీమాట తప్పు అనుచున్నాను

కుబే— (ఆశతో) నీకుఁ దెలిసినసంగతు లేమైన యుండునా?

చండ— (పరిహాసముతో) నేను ప్రత్యక్షముగాను స్పష్టముగాను ఎఱిఁగినసంగతుల మీఁదనే

కుబే— (ప్రక్కమొగముగా) ఆహాహా! (పయికి) నామునుప్పు గడపఁగలిగినవా రెవరో చెప్పు నావేడుక పట్టఁజాలకున్నాను

చండ— (ప్రక్కమొగముగా) ఇప్పు డప్పుడే నా యభిప్రాయము చెప్పితినా రసభంగ మగును (పయికి) ఎవరనఁగా,—

కుబే— అవును ఎవరో చెప్పు.

చండ— నీ అన్నకొడుకును, కూఁతురును

కుబే— ఇంతేనా! నాముప్పుగడుపువారు వీండ్రా? అవును తమకడుపు నింపుకొనుటకుఁగాను ఎలుకల ముప్పుగడపే పిల్లులవంటివారు

చండ— అయ్యయ్యో! వాండ్రు నాలాగు తలఁపకు మన్యప్రాంతములలో జమీందారులయొద్ద పెద్దపెద్ద యుద్యోగాలుచేసి భాగ్యము సంపాదించి తెచ్చినావుగదా! ఆభాగ్యమయినా వందలు, వేలు, కాదు లక్షలాదిధనముగదా!

కుబే— అవును నీతోఁ జెప్పుచున్నాను.

చండ— (ప్రక్కమొగముగా) నాకోరికకూడా, మొట్టమొదట నీసంగతి నిశ్చయముగాఁ దెలిసికోవలెననియే! (పయికి) ఇట్టి లక్షాధికారి, వంచకులయిన యితరులవల్ల మోసపడకుండ తప్పించుకొనుట శక్యముకాదు

కుబే— శక్యముకాదనియే నేనును భయపడుచున్నాను.

చండ — అయినా, ఆ భయ మక్కఱలేదు. నీభాగ్యవిషయములో నాకేమైన నపేక్షయుండునా? అట్లే నాకంటె ఎక్కువ యపేక్ష నీ యన్నకొడుకునకును, కూఁతునకును లేదు.

కుబే— ఆహాహా! అత్తా! నీవు కాపట్యములేనిదానవుగనుక ప్రతివారిని నీవలెనే యెంచుకొందువు.

చండ— నేనంతయెక్కువగానునుగాను వారియెడల నీకుఁ గనఁబడ్డదోషమేమి?

కుబే— వాండ్రతివినయముఁ జూపుచున్నారు నేనడుగుటయే తరువాయి!

చండ— అది న్యాయమేకదా!

కుబే— కాదు అన్యాయము వారికాప్రేమ హృదయపూర్వకమయినది కాఁజాలదు. ఏమా? నేను కొన్నివేళల మండిపడుచుండును. కొన్నివేళలందు చంచలచిత్తముతో నుందును. ఏమన్ననుసరే! నాకు మాఱుమాటాడరు. ఏమికోరిననుసరే, తెచ్చి యిత్తురు.

చండ—ఇంత వినయము అనుమానాస్పదముగానే యున్నది వాండ్రింత వన్నాగము వన్నినారని నేనీవఱకు తలఁపలేదు

కుబే— సందేహమేమి? నిశ్చయముగా అనుమానాస్పదము. (పొడుము పీల్చుట నభినయించును) ఒకవేళ అట్లుగాకపోవచ్చును. నిష్కారణముగా వాండ్రపట్ల ననుమానపడుట యెందుకు?

చండ— (ప్రక్క మొగముగా) ఓహో! మాఱుధోరణిలోఁ బడ్డాఁడేమి చెపుమా?

కుబే — నామాట కెదురాడుటకు నేనొప్పనని వాండ్రెఱుఁగుదురు. అందుచేత, నామాటచొప్పుననే నడచినయెడల నేచిక్కులేదని వాండ్రు తలఁచియుందుర ఇఁక వ్యయమమాటకా? మా విజయసేననివంటి స్థితిమంతునకది యొకలక్ష్య గాదు.

చండ— (ప్రక్క మొగముగా) నాకిపుడు తోవదొరికినది (పయికి) అనఁగా, పూర్వ మట్టిదే! స్థితిచెడకముందు—

కుబే— స్థితిచెడుటయేమి?

చండ_ అతని యాస్తియంతయు పోయి ఋణగ్రస్తమయినమాట నీవును వినియుందువు.

కుబే— ఒక్కమాటయినను వినలేదే! (పొడుముపీల్చుట నభినయించును)

చండ— ఆలాగయినయెడల ముందుగాఁజెప్పుట నాకెందుకు!

కుబే— ఎంత చక్కని మర్యాదగల యిల్లాలవమ్మా! కానీ! మావానిస్థితి చెడ్డదా?

చండ— సంపూర్తిగా—

కుబే — (పొడుముపీల్చుట నభినయించి) ఈసంగతి తెలిసినందుకు నాకు చాల సంతోషమయినది ఏమా? (లేచుచున్నాఁడు) వీని నక్కవినయమునకు హేతు విపుడు తెలిసినది వానివద్ద నేననుకొన్నదానికంటె ఎక్కువమోసమున్నది. ఈ దుర్మార్గము—అనగా, తనయింట నాకు బసయిచ్చుటయు, నాకు సర్వసౌఖ్యములు గలుగునట్లు జాగ్రత్తచేయుటయు, దీనికర్థమేమి? నాకు సకలపదార్థములను దెచ్చి యిచ్చుచు, నామొగముఁజూచుటకు వాని కెంతసాహసము చెల్లినది!

ఆంధ్రకవులచరిత్రము.

మూడవభాగము — ఆధునికకవులు.

హరిభట్టు.

ఈ కవి మత్స్యపురాణమును వరాహపురాణమును తెనిఁగించెను. ఇతని
గ్రామము కంబముమెట్టు; ఇది బెజవాడ కొండపల్లి మార్గములోనున్నది ఇత డ
రాహపురాణమునందు కంబముమెట్టుగ్రామము నీప్రకారముగా వర్ణించియున్నాఁడు

సీ. వరుణదిగ్వధి నేపురమునఁ బ్రవహించెఁ బావనసలిలసంపన్న మున్న
దీపించె నేపురిగోపికా మానసాస్పదమూర్తి చెన్న గోపాలమూర్తి
భాసిల్లె నేవీటఁ బ్రహ్లాదభక్తి విశ్రాణి కొండనృసింహ శార్ఙ్గపాణి
యేపట్టణంబునఁ జూపట్టె హితపద్మహేళి వీరేశ బాలేందుమౌళి
చతుర చతురంగ బలరత్న సౌధయూధ । సాల గోపురతోరణ సకలవర్ణ
పౌరవారాంగనాజన ప్రముఖవస్తు । మెదురంబట్టి కంబము మెట్టపురము

వి వైదికబ్రాహ్మణుఁడు, భారద్వాజసగోత్రుఁడు; రామపండితుని పుత్రుఁడు ఇతఁడు
ముదట వరాహపురాణమును గొలిపాక యెల్లనామాత్యుని కంకితము చేసెను

మ. సవతెంతుం గొలిపాక యెల్లనికిఁ దేజశ్శౌర్యగాంభీర్య స
త్త్వవిభుత్వోక్తి ధనర్ధయోన్నతి యశస్త్యాగ క్రియాశాంతులన్
సవితన్ సాత్యకి సింధు సీరి సురశాస్తన్ సూతు సేనాని సైం
ధవసిర్ఛేదను సోము సౌమ్యరుచి సంతానంబు సస్యాధిపున్

అని పద్యములచేత గుణితక్రమమునఁ గవికృతినాయకుని నెంతగా నభివర్ణించినను,
శ్రీమహిత స్తంభాచల । నామసముద్దామ పట్టణస్థలగణక
మణికి బంధు హితర । త్నామణికిఁ గవీంద్ర పంకజనభోమణికిన్

పద్యమువలన నతఁడాయూరికి కరణమయినట్టు స్పష్టపడుచున్నది ఇ
న్నుఁ బిలిపించి

చో విశేషరచనాగంభావపుంభావవా

బ్రహ్మవు యాజుష ప్రకట శాఖాధర్మధుర్యుండవ
జుండవు రామనార్య హరిభట్టానత్క విగ్రామణీ.

టావధాన విశిష్టబిరుద । నీవు రచియింపఁదలఁచిన నిరుపమార్థ
మగు నీవరాహపురాణకావ్య । సంకితముచేయు నాపేర నధినుతముగ.

నట్లు కవి వ్రాసికొనియున్నాఁడు. పయిపద్యమునందే గాక యాశ్వాసాంత నందును "అష్టఘంటావధాన పరమేశ్వర బిరుదవిఖ్యాత" యని కవి వ్రాసి గాని యీ బిరుద మెవ్వరిచే నియ్యఁబడినదో తెలియఁబడదు అయినను మమాత్రము పయిపద్యమునందుఁ జెప్పఁబడినరీతిగా నమ్మృతప్రాయముగానే ది ఇతఁడు తానాపస్తంబసూత్రుఁడయినట్టును తిమ్మాంబ పుత్రుఁడయినట్టు పురాణములో నీ క్రిందిపద్యమునఁ జెప్పుకొన్నాఁడు—

శా. భారద్వాజ సగోత్ర సంభవుఁడ నాపస్తంబుఁడన్ దిమ్మకాం
బారాజద్వర గర్భసంభవుఁడ రామఱ్మానురానేక జ
న్మారూఢాధిక పుణ్యలబ్ధ హరినామాంకాప్తసంస్తుత్యుఁడన్
శ్రీరామావరపాదపద్మయుగళీ చింతాసమాయుక్తుఁడన్.

తఁడు మొదట రచించిన వరాహపురాణమును నరాంకితముచేసి యట్లుచేయుట పకార్యమని తలఁచి తత్పాప పరిహారార్థముగా మత్స్యపురాణమును శ్రీరంగాంకితము చేసి యందీ క్రిందిపద్యమును బొందుపఱిచెను—

సీ. ఆయురారోగ్య నిత్యైశ్వర్యములు గల్గి విభవంబుతో ధాత్రి వెలయుకొఱకు
ధనమునకైనరాధముల సన్నుతిచేయఁబోడమిన పాపము ల్చెడుటకొఱకు
హృదయంబు లక్ష్మీశపదపంకజములందు నిశ్చలవృత్తితో నిలుచుకొఱకు
రౌరవాదులఁ బాసి రయమున వైకుంఠ సదనంబునకు వేడ్కఁ జనెడుకొఱకు
బరమవైష్ణవ జనులెల్లఁ బ్రస్తుతింప । మత్కృతంబయి హరికథామాన్యమగు
నుత్తమంబగు విష్ణు ధర్మోత్తరంబు । రంగనాథున కర్పింతు రమణమెఱసి

కవికాలమును నిర్ణయించుట కీపుస్తకములు రెంటిలోను నాకాధారము దొరి గానరాలేదు అక్కడక్కడఁ గొన్ని యల్పదోషములున్నను మొత్తముమీ మని చెప్పఁదగిన గ్రంథరచననుబట్టియు శైలినిబట్టియు చూడఁగా నీ పు లము క్రిందటనే రచియింపఁబడినవయినట్టు తోఁచుచున్నది "అ ని రెండుపుస్తకములయందును గనఁబడుచున్నది గంటమనఁ రేఖలియని యర్థమిచ్చెదు " " శబము సం

రము దుఃఖభాజనమని నీవు చెప్పినావు కష్టములు (మనయందీశ్వరభక్తి లేని పుట్టించుటకును, ఉన్నచో దానిని వృద్ధిచేయుటకును దేవమాతలవలె మన పురోవృ యుపకరించును——

ఇట్లు మాణిక్యము చెప్పుచుండఁగా వీధితలుపువద్ద చప్పుడయ్యెను ఆమె విప బోధనలకును తలంపులకును విస్మయపడుచున్న మీనాక్షి యులికిపడిలేచి “నాయ గారు కాఁబోలు తలుపువద్ద పిలుస్తూవున్నారు మాటలసందడిలో అట్టె కూర్చున్నాన రోజూ యీపాటికి సగంవంట అయ్యేది నీవు తలుపుతీసివచ్చి దీపాలుపెట్టు” అ మాణిక్యమున కాజ్ఞాపించి, తాను లోపలి కతివేగముతో పోయి పొయ్యి రాఁజేసి వంటచేయనారంభించెను

లోపల వంటచేయుచున్నంతసేపును మీనాక్షికి ధ్యానమంతయు మాణిక్యము మాటమీఁదనేయున్నందున “బాగా ఆలోచిస్తే నాబుద్ధికి మాణిక్యము చెప్పిన దానిలో తప్పేమీ కనబడటంలేదు ఒకవేళ అది చెప్పినట్లు సంసారమే యీవెధవరికం కంటె సుఖతరమున్నూ మోక్షానికి సులభమార్గమున్నూ అయితే కావచ్చును. (కొంచెమాలోచించి) అట్లయితే ‘సంసారసాగరం దుఃఖం’ అని పెద్దలెందుకన్నారు? సంసారికి కష్టాలెక్కువని వారియుద్దేశం కాబోలును అయినా పూర్వం ఋషులకూ పెళ్లాలూ సంసారమూ వున్నట్టే గ్రంథాల్లోవుంది ఋషులకే అలావుంటే మనకా యిక సంసారవైరాగ్యం? అవును మాణిక్యంమాటలు కొంతవఱకు వప్పుకోతగేవున్నవి
యితే సంసారం మోక్షానికి మార్గమయితేనేమి కాకపోతేనేమి? అదిన్నీ నేనున్నూ
గవాళ్లమేకదా! మాకు యిఖ సంసారంతో పనిలేదు (ఒక్కనిమిష
ం సంసార సుఖాలనుగూర్చి మహా పొగడుతూవున్నది దానికి
వున్నది కాఁబోలును! అయ్యో! ఎంతలో మరచి
హాటు చేసుకోవచ్చునన్న పొస్తకందాని
గట్టిగా పుట్టింది ఇది మళ్లించ
శానీ వెధవవాళ్ళ
గత్తో చెప్పి

ండించినట్లు మొగమంతయు నిండియున్న స్ఫోటకపు గుంటలును, దొప్పచెవులును, శిరోభాగమున కుడివైపున తెల్లని పట్టుకుచ్చువలె వ్రేలాడు శిరోజములును పచ్చని ముఖకాంతివలన రాఁదగిన యందమునుగూడఁ జెడఁగొట్టుచున్నవి; అయినను చిక్కని కనుబొమలు ఫాలమునకుఁ గొంతయందమిచ్చుచునేయున్నవి. కంఠధ్వని వినుట కిష్టముగానుండును దానినెఱిఁగియే కాఁబోలు వీరు సాధారణముగా మౌనముద్రను ధరించియుందురు వీరి నైజము తామసగుణ ప్రధానమైనదైనందున కారణమున్నను లేకున్నను అత్యల్పవిషయములలోఁగూడ కోపము దెచ్చుకొందురు మీనాక్షి వీరి స్వభావమును గనిపెట్టి, ఆయన కొదిగియుండుచుండెను; మాణిక్యాంబయు తండ్రి మాటకు జవదాటక, ఆయనను నిష్కపటముగాఁ బూజించుచుండెను

వంటయగుట యాలస్యమైనందున కోపముతోవచ్చి చయనులుగారు భోజనము నకుఁ గూరుచుండి, "ఏమమ్మా! వంట యింతఆలస్యంచేశావు?' అని మీనాక్షినడిగిరి

"వంట వండినట్లే ఉంది. నాకు వంటా తోచడంలేదు యేమీతోచడంలేదు"

"ఏమమ్మా! ఆలా చెప్పతున్నావు యేమైనా కొంపములుగుతూందాయేమిటి'

"ఏంచెప్పను నాన్నా! విధవావివాహపొస్తకం యెప్పడైతే మాణిక్యం పొస్తకాల్లో చూశామో అప్పడే నాగుండెల్లో రాయిపడింది అందుకు సాయం మన గ్రహచారం కొద్దీ మొన్న వివేకశర్మకూడా యిక్కడికె వచ్చాడు."

"ఏమి? ఏమి? మాణిక్యం యేదైనా వుపద్రం ఆలోచిస్తూందాయేమిటి? వివేకశర్మను యివేళ లేవిడీకొట్టి పంపేశాములే దాచకు త్వరగాచెప్ప"

"వివేకశర్మని పంపేశారూ! పోనీ పీడ విరగడైనది. నాన్నా! మా

చెప్పతరంకాకుండాఉంది ఇందాకటినుంచీ నేను దానికేలా

వుపదేశంచేసి వ్రతాలుపట్టించి మార్గంలోకి దింపా

నామాలుపెట్టి సంసారమే మోక్షసాధనం

"ఇంతేగద! గ్రాహ్యండ

"అయ్యోనా —

నీవింకా —

వివేకవిజయము.

"యేమి ఆలోచించను? నాకు ఆలోచనయేమీ పాలుపోకుండావున్నది మరిదిగారియింటికి కొన్నాళ్ళు పంపింతామంటే, అక్కడమాత్రం యీప్రయ మానుతుందాయేమిటి? దీనికి కేశఖండనం చెయ్యడం వక్కటి నాకు వుపా కనపడుతూవున్నది మూడేళ్ళకుర్రదాన్ని బోడుచేసి నేను చూడలేను చూడలే కాదా నీతల్లి మూడేళ్ళనుంచి పోరుతూవున్నా నీకయినా ఆపని జరిగించలేక కా జరుపుతూవున్నాను' అని యేడ్చుచున్నాఁడు

కేశఖండనమన్నమాట చెవినిబడఁగానే మనస్సు కలుక్కుమనఁగా మీనా కన్నులనీరు పెట్టుకొని తనలో "తలవెంట్రుకలు తీయించుకోవలసినదని అమ్మ చెప్పిన డల్లా పెద్దదాన్ని నాకే యెంతోవిచారంగావుండేది ఈమాటవింటే మాణిక్యాని యెంతవ్యసనంగా వుంటుందో! ఆడవాళ్లకు తల గొరిగించుకోవడంకంటె తలతరిగించు కోవడం మేలుగా తోస్తుంది అయినా వెధవరికం వచ్చినతరువాత ఆడదానికి యెప్పుడో వొకప్పుడు తీయించుకోకతప్పదు. చిన్నదానికి మాణిక్యానికే వెంట్రుకలు తీయించవలెనని తలఁచినప్పుడు నాకుమాత్రం విడిచిపెడతారా? ఎప్పుడో చేసేది యిప్పుడే కావచ్చును" అనుకొని కొంత ధైర్యమవలంబించి కన్నులనీరు తుడుచుకొనుచు "నాన్నా! నీవుకూడా యీ వెర్రేమిటి? యేడవకు ఆడవాళ్ళకు వెధవరికం వచ్చిన తరువాత యెన్నికర్మాలుతప్పినా యీకర్మంతప్పదు. నీయిష్టంవచ్చినట్టుచెయ్యి యెప్పుడో వకయేడ్పుయేడిచి వూరుకుంటాము కొత్తలో నాలుగు రోజులు యేడిచినతరువాత, అదీలోకంతోటిపాటే అవుతుంది"

"ఇప్పుడప్పుడే యేమితొందర తరువాత ఆలోచింతాములే ఇంతకూ కుఱ్ఱ శేషు? నాలుగేళ్ళుపోయినతరువాత తిరపతికో మంగళగిరికోపోయి నీవూ [illegible] జరిగించుకోవచ్చును

శ్లేయవిద్యయు, విద్యాధిహితులందుఁగూడ నీయభ్యాసమును తుదముట్టింపలేక యెనని.

రామారావుమిత్రుని యింటివద్దనుండి మాధ్యాహ్నిక భోజనమునకుఁబోయివచ్చి, చంద్రశేఖరశాస్త్రితో మాటలాడఁ దలఁచుకొనెనుగాని, యెండలో నడిచివచ్చుటచేతను, అప్పుడే భోజనముచేసివచ్చిన బడలికచేతను, కొంతతాళి వెళ్లవలెనని యూరకుండెను. మఱియొక పావుగంటకు వెళ్లవలెనని యీవలకువచ్చిచూచి, ఎండతీక్ష్ణత మిఱుంచనట్లుతోఁచి గంటతరువాత వెళ్ళవచ్చునని లోనికిఁబోయెను. ఇట్లాతఁడు డవుచేయుచుండఁగా నంతట నాలుగుగంటలయ్యెను, ఒకమిత్రుఁడామార్గమునఁ బోవుచు 'ఈవేళ క్రైస్తవమతబోధకుఁ డొకఁడుపన్యాసమియ్యఁబోవుచున్నాఁడువచ్చెదవా?' అని పిలిచెను. ఆతఁ డుపన్యాసమునకుఁబోయి వచ్చునప్పటికెనిమిదిగంటలరాత్రి యగుటచేత, ఉదయమున చంద్రశేఖరశాస్త్రిని తప్పకచూచెదనని నిశ్చయము చేసికొనెను.

* అట చంద్రశేఖరశాస్త్రియు సోమశంకరము నిర్హేతుకముగానన్న దూషణవాక్యములకు చింతిల్లుచు ఉత్తరముమాట మఱచిపోయెను. రాత్రి భోజనానంతరమున వ్రాయవలెననుకొనెనుగాని రామారావుతో మాటాడి వ్రాయుటమేలని మానివేసెను. ఉదయమున లేచినప్పుడు శంకరముచేసిన దూషణకు కోపమును చింతయు శాంతి పొందినందున, ఆతఁడన్న బెదరింపుమాటలు క్రొత్తగాఁదోఁచి మనస్సును కలఁచి పూర్వదినమున చంద్రశేఖరశాస్త్రి చేసికొన్న నిశ్చయము నాతని మనస్సునుండి పాఱఁ దోలెను. శంకరము బెదరింపుల కాతని మనస్సిట్లు వశ్యమైన కొలఁదిని, పూర్వమా
వితంతువివాహమునకు ప్రోత్సాహపెట్టిన యూహలును, నిరాకరింపఁబడి
వలె, దూరదూరముగఁ దొలఁగిపోఁజొచ్చెను. అది గని ధైర్యమా
మనస్సును బంధింప మిత్రకోటిని బిలుచుకొనివచ్చినవో
తఱుమఁబడిన తండ్రిగారి యాగ్రహమాది
కములయి ద్విగుణబలముతో
రామారావు వచ్చునప్
మిత్రుని రా

...ంటూ
...మా అనుకోవడాని
...ంస్సేవు పనిచేసినా మనమే
అనుకుంటూ వ్రతాలు చేసుకుంటూ

... ఇన్ని చదువుకొన్నావన్నమాటే కాని నీ యవివేక మింకను పోలేదు ... వ్రతములు నోములు తీర్థసేవలు మనకు భక్తినియ్యలేవు. భక్తి అనఁగా నీకేమియు ననుభవమే లేనట్లున్నది కృష్ణా రామా అనుకొనుటవల్ల భక్తిరాదు, ఓంకారస్మరణమువలన జ్ఞానమురాదు కృష్ణ- రామ- అనుకొనుటవల్లనే భక్తివచ్చునయిన, లోకములో అకార్యకరణములే లేకపోవును, ఓంకారస్మరణమువల్లనే జ్ఞానమువచ్చునెడల, పల్లకులమోచు బెస్తలకుకూడ జ్ఞానము రావలసినదే. భక్తిజ్ఞానమునకు సాధనముకాదు జ్ఞానమే భక్తికిసాధనము మనల నీలోకమున సృజించుటయందు భగవంతుని సంకల్పమేదియో, తత్సంకల్పానుసారముగా వర్తించి భగవంతుని ప్రేమకు పాత్రులమగుటకు సాధనములేవో, తెలియుట జ్ఞానమనఁబడును పిమ్మట మనముచేయు కృత్యము లన్నిటియందును "తత్సర్వబ్రహ్మార్పణమస్తు" అను బుద్ధితో మెలఁగుచు, కార్యములను మన లాభనష్టముల నాలోచించక వానియోగ్యతా యోగ్యతలనుమాత్రమే యోచించి, ఫలాపేక్షారాహిత్యముతో నిర్వహించుట వైరాగ్యమనఁబడును మన గ్రంథములలోకూడ,

బ్రహ్మనిష్ఠో గృహస్థస్స్యాత్ తత్వజ్ఞానపరాయణ
యద్యత్కర్మప్రకుర్వీత తద్బ్రహ్మణి సమర్పయేత్

అనఁగా గృహస్థుఁడు సత్యమునందును బ్రహ్మమునందును దృష్టియుంచి తాను చేయు కర్మల నన్నిటిని ఫలాపేక్షలేక బ్రహ్మమున కర్పించి వర్తింపవలెనని చెప్పియున్నారు. ఇట్టి బ్రహ్మనిష్ఠవలన భక్తివచ్చును భక్తియనఁగా,

అనన్య మమతావిష్ణో మమతా ప్రేమసంగత
భక్తిరే త్యుచ్యతేభీష్మ ప్రహ్లాదోద్ధవనారదైః,

ఇతరవస్తువులందు ప్రేమవదలి భగవంతునందే ప్రేమగలిగియుండుటయని పరమభాగవతులని ప్రసిద్ధిగన్న భీష్మ ప్రహ్లాద ఉద్ధవనారదులు వచించియున్నారు వైరాగ్యము గాని భక్తిగాని మన వ్రతములు నోములుమొదలైనవానివల్లరావు సంసారయాత్రమోక్షము గోరువారికి ప్రతిబంధకముకాదు అదేవైరాగ్యమునకు సాధనము మనవారు విషయ

నిమిత్తము ..
వదలుటకు నేర్చుకొనుట ..
మాత్రమున నట్టివానిని సన్న్యాసియని
మోక్షమునకును పరమసాధనమని భారతమం ..

మీనా— మెట్టుకు నీకు మంచిబుద్ధులే పుట్టుతున్నాయి. యీ గ్రంథాలు వ్రాసిన బ్రహ్మణ్యులంతా "సంసార సాగరందుఃఖం" అని .. రు! నరకమెక్కడ దేవలోకంయెక్కడ అన్నట్టు సంసారానికీ మోక్షానికీ యెంతదూరం అనుకున్నావు?

మాణి— అక్కా! నీవు కోపపడక వినెదవపక్షమున సంసారము మో సాధనమని నీచేతనే ఒప్పించెదను సంసారమందు తల్లి ఎన్నియో కష్టములు తా పడి పిల్లలకును భర్తకును సుఖమును కలిగించును. తండ్రి పడరానిపాట్లుపడి ధనము సంపాదించి కుటుంబమును పోషించును ఇట్లు తాము కష్టపడి పరులకు సుఖము కలిగించుట కలవాటుపడినయెడల, వారందుమూలమున తమ కుటుంబములోని వారినే కాక ఇతరులనుకూడ ప్రేమించి వారి శ్రేయోభివృద్ధులనిమిత్తము పాటుపడుటకు నేర్చుకొందురు ఆలుబిడ్డలకుఅన్నముపెట్టుటకూడ సుకపరోపకారమే నాయని నీవందువేమో.

"విత్తాత్పుత్రః ప్రియం పుత్రా త్స్వశరీరం తథాప్రియం"

అనఁగా విత్తముకంటె పుత్రుఁడును, పుత్రునికంటె స్వశరీరమును ప్రియతరములు. కాఁబట్టి పరోపకారము సంసారపోషణమందే ఉదయించుచున్నది అట్టి తల్లిదండ్రులకు ఇతరుల కష్టసుఖములందు వారికి సాయము చేయవలసిన యావశ్యకము బోధపడినట్లు వేదాంతవేదుల మనుకొనువారికైనను తెలియదు. అట్టివారికి జ్ఞానోపదేశమే యున్నయెడల వైరాగ్యమలవడుట యెంత సులభసాధ్యమో యూహించుకొనుము. జ్ఞానియగు పురుషుఁడు సంసారమున నుండియే లోకమునకుపకారముచేసి యీశ్వర ప్రీతికి పాత్రుఁడగును. కుటుంబములోనివారి కన్నవస్త్రములను సంపాదించి పోషించుటయేకాక, వారికి వైరాగ్యధర్మములను, పరోపకారబుద్ధిని బోధింపఁగలఁడు. అట్టివాని కుటుంబములోనివాఁ డెవ్వఁడును ఇతరులకంటె తా నెక్కువ సుఖము ననుభవింపఁ గోరఁడు; ఎద్దియేని యిబ్బందివచ్చినప్పుడు దాని భారమును తాను వహించి యితరులను సుఖపెట్టవలెనని ప్రతివాఁడును ప్రయత్నించుచుండును సంసా

దరువాతనున్నాఁడేమో యని యూహ కలుగుచున్నది కాఁబట్టి తగిన యాధారం
దొరకువఱకును మనమిప్పటికి కవికాలము క్రీస్తుశకము ౧౬౬౦ వ సంవత్సర ప్రాం
తమని భావింతము తెలియని విషయముల నూహించి పెంచి వ్రాయుటకంటె క
గ్రంథములనుండి కొన్నిపద్యముల నుదాహరించి యింతటితో విరమించుట యుక్త
మెంచి యట్లు చేయుచున్నాను.

వరాహపురాణము.

ఉ మిక్కిలిశీతలాంబువులు మేనికిఁగీడు మహోష్ణవారిచేఁ
బొక్కుశరీర మీయుభయమును దొరలించిన నింపొనర్చు ని
ట్లొక్కనయంబయొండె భయమొండె యొనర్పక తద్ద్వయంబుఁ దా
నిక్కువెలింగిచూపు మనుజేంద్రునకు న్వశులౌదురందఱున్ — ఆ

మ సమరాజేంద్రునిగూర్చి సామము భుజాశౌర్యాధికుంగూర్చి దా
నము దీనంగలయంగనేరని మహీనాథాగ్రణింగూర్చి భే
దము శక్తిత్రయహీనుఁగూర్చి కడిమిందండంబుఁ గావింప యు
క్తము భూపాలున కాత్మరాజ్య పరిరక్షాకార్యనిస్తంద్రతన్ — ఆ

శా వేదార్థంబులు వేఱుగాఁదెలిసి దుర్విజ్ఞానులాత్మేశ్వరా
భేదధ్యానసమేతులై తుదిభవత్ప్రీత్యర్థమైకర్మముల్
మోదంబొప్పఁగఁ జేయనేరక మహామోహాంధులైయుందురం
తాదివ్యాప్తి విహీనసంసృతి సముద్రాంతర్నిమగ్నాత్ములై — ఆ

ఉ దేహవినాశమూలమగు తీవ్రవిషావృతమైనయట్టి యా
బాహువుఁద్రెంచిమేను నిలుపందగు నందురుగాన సోదరీ
స్నేహముచేయుటొప్పదని చెల్లెలిముందలవట్టి యా జగ
ద్ద్రోహిగళంబుఁ ద్రెంచుటకు దొరసియెత్తినఁ జూచియత్తఱిన్ —

చ ఘనతరకష్టలోభిఁ దమకంబునఁ జంపెదునంతయల్ల నే
మ్మనమునఁ బుట్టెనేని విషమారణ కర్మకృపాణముఖ్య సా
ధనములుగూర్ప నేల ప్రమదంబున డగ్గఱి కాసు వీసమి
మ్మనుటయెచాలువాని నిమిషార్థమున న్మృతినొందఁజేయఁగన్ — ఆ.

మత్స్యపురాణము

చ చదివితి వేదశాస్త్రములు సాంగపదస్వరవర్ణరూఢి నం
దొదవినమార్గముల్ వివిధరాజ్యములై విలసిల్లు వానిలో

నైదిరినకర్మకాండమున హింసయు జ్ఞానమునందఁగర్మముల్
వదలక పల్కుచుండును బ్రవాహములన్విపరీతవృత్తులై — ఆ ౧
తిరితిఁగాననంబు లతితృష్ణఁజలింపక తద్వనంబులన్
దొరకవు కందమూలములు తోయజనాభుని యాజ్ఞఁగాక యి
ప్పరమున నన్నపూర్ణపరిపూరితమై విహరింపుచుండఁగాఁ
గరవగునేతదన్నము లకాలమునన్మనమందిరంబునన్ — ఆ ౨
విప్రగునీచకర్మ పదవింజనువారికి మంత్రతంత్రముల్
తప్పినఁ బ్రత్యవాయములు తారొకనివచ్చుటె కాని దానలే
దప్పరమేశఁబొందెడు ప్రయత్నమునేసిట నీకువేడుకం
జెప్పెదగుప్తమార్గమునఁ జేయుము తత్క్రియభూసురోత్తమా — ఆ ౩
రమణీబంధుజనాప్తుల న్విడిచి తద్రాజ్యంబు వర్జించి దు
ర్గమకామాదులఁ జెందనీక హృదయస్థైర్యంబునన్మించి నీ
సమితోద్యద్గుణకీర్తనామృతముచే నాహ్లాదయుక్తుండనై
మలాంతఃకరణుండనైన నినుసేవించితింబుత్రకా — ఆ ౪.
సంగీతవినోదలోలుఁడగుచో నత్యంతశీఘ్రంబునన్
గానంబులనాత్మ సద్గుణ కథావర్ణంబులైనట్టి గీ
సంబుల్ రసనంజవింగొనెడు మర్త్యశ్రేణికిష్టార్థముల్
గార్ణంబులుగా నొసంగుచు దయాపాంగుండవై వేడుకన్. — ఆ. ౫.

ఒడ్డెపూడి- పెద్దయ్య.

వి వాయుపురాణమును తెనిఁగించి, పురుషోత్తమ పట్టణ నివాసుఁడయిన చిన్నగంగయ్యయను కమ్మచౌదరి కంకితముచేసెను పురుషోత్తమ పట్టణము కెనుఁ బ్రాగ్భాగమున నున్నట్లును, దానిని వీర పురుషోత్తమగజపతి తనపేరఁ ట్టును గవి చెప్పియున్నాఁడు వీర పురుషోత్తమ గజపతి కొండవీటి కధిపతిగా స్తుశకము ౧౪౬౧ వ సంవత్సరము మొదలుకొని ౧౪౯౬ వ సంవత్సరము రాజ్యపాలనముచేసెను ఈతని తరువాత రాజ్యమునకు వచ్చిన యితని డైన వీరభద్రగజపతిని ౧౫౧౫ వ సంవత్సరమునందు కృష్ణదేవరాయలు కొండవీటిని స్వాధీనము చేసికొనెను దీని బట్టి వాయుపురాణము కృష్ణదేవ ముున కనంతరముననే రచియింపఁబడినట్లు తెలిసినది మొప్పుడు చేయ

బడినదో తెలియదు. అప్పకవి యీ పురాణమునుండి పద్యముల నుదాహరించియు పోవుట మొదలయిన కొన్ని హేతువులను బట్టి హరిభటకవికాలము వలెనే యీ కాలమును ౧౬౬౦ వ సంవత్సర ప్రాంతమని యూహింప దగియున్నది. ఈ యి కవులను కవిత్రయమని ప్రసిద్ధిగన్న నన్నయ తిక్కన శంభుదాసులను దక్క నితరా కవులను దమ గ్రంథములయందుఁ బేర్కొనియుండలేదు. కవి కృతినాయకుఁడ చిన గంగయ్య కొలువునఁ గూర్చుండి తన్నుగూర్చియు సభికులనుగూర్చియుఁ బ వాక్యముల నిట్లు చెప్పియున్నాఁడు —

సీ. అతులితశాస్త్రేతిహాసంబు లొకవంక నొకవంక దండనాయకగణంబు
తతచతుర్విధవేద తత్వజ్ఞులొకవంక నొకవంక నిపుణశాబ్దికచయంబు
ప్రకటిత ప్రౌఢతార్కిక బృందమొకవంక నొకవంకఁ జతురవాక్సుకవిని
కరంబు పౌరాణిక కదంబమొకవంక నొకవంక జ్యౌతిషప్రకరవేత్త
లొక్కచో బంధునిచయంబు లొక్కయెడ స
మగ్రసామంత నికరంబు మహిమఁగొలువఁ
గొలువుకూటంబు నందుండి కలితవచన
గౌరవముమీఱ సభికులఁ గాంచిపలికె

* * * *

చ. వినతసమస్త భూభుజుని వేంకటమంత్రికిఁ బేరమాంబకున్
దనయునిఁ బుణ్యవర్తనుని దానగుణాన్వితు నారసింహ హృ
ద్వనరుహచంచరీకు ననివార్యవచో రచనావిశారదున్
ననుబినయొడ్డెపూడి పురనాథునిఁ బెద్దకవీంద్రచంద్రునిన్.

తోటకము — వినయంబునఁ గన్గొని వేడుక ని
ట్లనియెన్ సుకవీంద్ర మురారికథల్
వినినంత నభీష్ట నవీన ఫలం
బనయంబునుగల్గు జనావళికిన్

* * * *

ఉ. పంకజగర్భదార కటి భాగవిభాసిత భర్మమేఖలా
కింకిణి కావిరావములగేరి తదీయకరాగ్ర విస్ఫుర
త్కంకణ నిష్కళంక నినదంబునగున్ బినయొడ్డెపూడిమా
వేంకటమంత్రి పెద్దన నవీనవిలాసవచోనిగుంభనల్

ఈ కవి నియోగిబ్రాహ్మణుఁడు; కాశ్యపగోత్రుఁడు; వేంకటమంత్రి పుత్రుఁ

గ్రామమునకు కరణము ఇతఁడు వాయుపురాణములోని కొంతభాగమును
మే తెనిఁగించినట్లు కనఁబడుచున్నది ఈతని కవిత్వమునం దక్కడక్కడఁ
దోషములున్నను మొత్తముమీఁద కవిత్వము రసవంతముగానేయున్నది. వాయు
ణమునుండి కొన్నిపద్యముల నిందుదాహరించుచున్నాను—

కరకోచ్ఛాదితమై ఘనాఘన బృహద్గర్జారవోపేతమై
వరవిద్యుల్లతికాతతి ప్రబలమై వాస్తోష్పతీష్వాస బం
ధురమై సర్వదిశాభిభాగములు నస్తోకాంబుపూర్ణంబుగాఁ
గురిసెన్వర్షము నీడజవ్రజము సంక్షోభింప భీమంబుగన్ — ఆ ౧

పొంగినవేడ్కచే నతఁడపూర్వముగా విహరించుచుండి యా
చెంగటఁగాంచె దివ్యసరసీరుహ శోభితమత్తభృంగ ను
త్తుంగ తరంగఁ దోయపరితోష వికీర్ణబలాకచక్ర చ
క్రాంగ నభంగ గంగ నికటాగత సంయమిసంగ నెంతయున్ — ఆ ౨

కడుదూరంబుననుండి మేనువడఁకంగాఁ బాదముల్ తొట్రిలన్
వడచేఁ జిక్కిహారీయటంచును గృహద్వారంబుఁ జేరంగ నే
ఁగాఁ బంచితినీరసాన్న మతఁడున్ హేయంబుగాఁ జూడకే
డిచెందత్కలుషంబుచేయుకతనన్ ఘోరాటవీభూములన్ — ఆ. ౩.

నిసంఘంబులు మ్రొక్కఁ దామరలుసమ్మోదంబునన్నిక్కఁ గో
కాయంబుల కింపులెక్కఁ గుముదౌఘంబుల్ రుచుల్దక్క నో
గర్వంబులు దూలి జాలిఁబడి జీవంజీవముల్ స్రుక్కఁ దూ
నమార్తాండుఁడు గానిపించె భువనంబుల్ రంజిలంజేయుచున్ — ఆ ౪

దుఁడవీవు దుఃఖపడనేటికిఁ గౌశికమౌనిచేయు ని
ద్రతపంబు మాన్పుటకు శక్యముగాదననేల ధీరతన్
ప్రమతిన్సుఖింపుము నిరూఢిగనేనిదె చక్కఁ జేసెదన్
జంద్రముఖీవిలోకన సుసంగతిఁ జొక్కరెయెట్టివారలున్ — ఆ ౫.

కాణాద- పెద్దన సోమయాజి.

ఈకవి నిజామురాజ్యములోని గద్వాల సంస్థానాధిపతియైన ముష్టిపల్లి సోమ
బుని ప్రేరణముచేత ముకుందవిలాసమును, అధ్యాత్మరామాయణమును రచియిం
ఇతఁడు నందవరీక నియోగిబ్రాహ్మణుఁడు; ఆశ్వలాయనసూత్రుఁడు; ఆత్రేయ

గోత్రుఁడు; తిమ్మనార్యపుత్రుఁడు సోమభూపాలుఁడు తన్నుఁగూర్చి పలికిన చెప్పుకొన్న ముకుందవిలాసములోని యీక్రిందిపద్యములలో "శేషశైలేశలీల నామముతో అపంచవర్గీయ చిత్రకృతి మొదలయినవానినిగూడఁ దాను రచించి చెప్పెనుగాని యవి యిప్పుడు కానరావు—

సీ. ననునందవరపురాన్వయపయోనిధిచంద్రుఁ గాణాదవంశవిఖ్యాతిసాంద్రు
నాశ్వలాయనసూత్రు నాత్రేయమునిగోత్రు సకలవిద్వత్కవి ప్రవరమిత్రు
ప్రౌఢలక్ష్మీపతి పండితసోదర్యు బాహాటగ్రంథాను భావధుర్యు
వేదశాస్త్రపురాణ వివిధమర్మధురీణు వరచతుర్విధ కవిత్వప్రవీణు
భోజచంపూప్రబంధార్థ బోధనాను। బంధగీర్వాణ టీకానిబంధనాది
పేశలవచోరచన చర్యు పెద్దనార్యుఁ। గాంచిదయమించి పలికె సగౌరవ

గీ. కాదివర్ణంబు లిరువది యైదువిడిచి। చేసితి వపంచవర్గీయ చిత్రకృతిని
శేషశైలేశ లీలాఖ్యచే నెసంగ। యాది మిత వర్ణనియతి శక్యంబె జగతి

ఉ. శ్రీరమణీయతన్ సురపురీనగరీసగరీయదేశ భూ
భారధురీణుఁడౌ బహిరిసోమ నృపాలు సభాంతరంబునన్
సూరమణాంకితంబుగను మత్స్యపురాణ మొనర్పఁబూనవే
సారసుధాప్రసార విలసత్కృతి నాంధ్రవచశ్చమత్కృతిన్.

ఈకవి సంస్కృతాంధ్రములయందు బహుసమర్థుఁడు. ఈతని గ్రంథములలోనున్న శబ్దాలంకారములును చిత్రబంధకవిత్వ పద్యములును మఱి యే కవిగ్రంథములోనులే. ఈతని కవనము రసవంతమయి కవిజన హృదయరంజకముగా నుండును. తన క మునుగూర్చి వెన్నెలకంటి వేంకటపతి యీక్రిందిపద్యమును జెప్పినట్లు కవి యథ్యాత్మరామాయణమునందు వ్రాసికొనియున్నాఁడు—

ఉ. ఇద్దఱుజోడు నన్నకవి యొక్కని, తిక్కన సోమయాజి దా
నుద్దగువారికిన్, మఱికొక్కఁడె దీటగునల్లసాని మా
పెద్దన, వారితోడుతను బేరువహించిన శ్రీకణాదముం
బెద్దనసోమయాజి వినుపెద్దనఁ బోల్పఁ గవిత్వస పదన్.

ఇట్లితరులు పొగడినట్లు చెప్పుటయేకాక కవి తానును తన ముకుందవిలాసమ పొగడుకొన్నాఁడు—

గీ. ఇందు సకలహితము నిచ్చుముస్వినష్ఠ చి। త్తీయ తుల్యమా మదీయకవి
యయుదుటఁజేవఁదొలువనులిఁబోలు నళివోము। మృదువుగాదె విరులమీఁ

మ్మ్ుందవిలాసము తావి ము
'సుందవిలాసము సదాముకుందవిలాసం
బిందువిలాసమును సుధా
బిందువిలాసము హసించుఁ బేశలఫణితిన్

ఈకవి కాలముగాని కృతిపతి యనఁదగు పెదసోమన్నృపాలుని కాలముగాని నిశ్చయ
ముగాఁ దెలియలేదు అయినను

ఉ నన్నయభట్టు భీమన ననంతు నథర్వణుఁ దిక్కయజ్వ నె
ఱ్ఱన్నను సోము భాస్కరుని నయ్యలు నైషధకావ్యకర్తఁ బో
తన్నను బిన్నవీరునిఁ జినన్నను సూరన రామభద్రుఁ బె
ద్దన్నను దిమ్మనార్యు గరుడాంకుని మూర్తిసుకీర్తినెంచెదన్.

ఇట్టుమూర్తివఱకునుగల కవుల నీకవి పొగడియుండుటచేత నీతఁడు పదునారవ
శతాబ్దాంతమునకును పదునేడవ శతాబ్దాదికిని దరువాతనుండిన వాఁడయినట్టుస్పష్ట
మగుచున్నది. ముష్టిపల్లి సోమన్నృపాలునితాత మొదలయినవారు మహమ్మదీయులతో
యుద్ధముచేసి వారిని జయించుట మొదలయినసంగతులు చెప్పఁబడియుండుటచేత
నితఁడు పదునేడవ శతాబ్దాంతమునందున్నట్లూహింపఁదగియున్నది ముకుందవిలా
సమునకు భద్రాపరిణయమని నామాంతరముగలదు కవికృతములయిన రెండుగ్రంథముల
నుండియుఁ గొన్నిపద్యములిందుదాహరింపఁబడుచున్నవి—

ముకుందవిలాసము.

ఉ ఆటలుపాటలుంగలుగు నందపుగందపుఁ గూటవాటముల్
కోటలుపేటలుంబసిఁడి గోడలుమేడలుఁ గల్గవిందురా
చోటులునీటులుంగులుకు చుక్కను జుక్కను నిండుఁజెల్వపుం
బోటులమేటులందగిన పొన్నలచెన్నులుగల్గువీటిలోన్ — ఆ ౧.

చేరలఁగొల్వవచ్చుదయ చిప్పిలు గొప్పకు గొప్పకన్నులున్
మూరలఁగొల్వవచ్చుఁ గడుముచ్చట లిచ్చువెడందవక్షమున్
బారలఁగొల్వవచ్చుఁ గచపాళిబళీహరికిన్నమీపపున్
మేరలఁగొల్వవచ్చు నిఁక మేలితఁడీగతిఁ బ్రీతిఁజేసినన్ — ఆ ౨.

కానునకానభంబుసరి కావిజగావిలసిల్లుమోవికిం
పానఁగఁ బానకంబు సమ మానన మానవిల్లు మేనమా
కీ నననమేననంగనక మేనన మీననఁగన్నవందగున్
కీనలివేనలిన్విరుల వేయఁజువేయువతీమతల్లికిన్.— ఆ 3